



**HUZUREVİNDE KALAN YAŞLI BİREYLERİN İLETİŞİM İHTİYAÇLARININ
KARŞILANMASINDA HUZUREVİ ÇALIŞANLARININ ROLÜ:
ESKİŞEHİR'DE BİR HUZUREVİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Buğçe Kamer BAYBAŞ

Eskişehir, 2017

**HUZUREVİNDE KALAN YAŞLI BİREYLERİN İLETİŞİM İHTİYAÇLARININ
KARŞILANMASINDA HUZUREVİ ÇALIŞANLARININ ROLÜ:
ESKİŞEHİR'DE BİR HUZUREVİ ÖRNEĞİ**

Buğçe Kamer BAYBAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ahmet Halûk Yüksel

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Haziran, 2017**

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Buğçe Kamer BAYBAŞ'ın "Huzurevinde Kalan Yaşlı Bireylerin İletişim İhtiyaçlarının Karşılanmasında Huzurevi Çalışanlarının Rolü: Eskişehir'de Bir Huzurevi Örneği" başlıklı tezi 02 Haziran 2017 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.A.Haluk YÜKSEL

Üye : Prof.Dr.Sezen ÜNLÜ

Üye : Yrd.Doç.Dr.Neşe ÇELİK

İmza

Haluk Yüksel
Sezen Ünlü
Neşe Çelik

Kennal Yıl Birim
Prof.Dr.Kennal YIL BİRİM
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Huzurevinde Kalan Yaşlı Bireylerin İletişim İhtiyaçlarının Karşılanmasında Huzurevi Çalışanlarının Rolü: Eskişehir’de Bir Huzurevi Örneği

Buğçe Kamer BAYBAŞ

İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs, 2017

Danışman: Prof. Dr. Ahmet Halûk YÜKSEL

Yaşlanma, gelişme, büyüme ya da eskime; doğada canlı olmanın kaçınılmaz birer sonuçlarıdır. İnsanoğlu varoluşunun ilk zamanlarından beri ölümsüzlüğün peşinde koşmuş, henüz başarılı olamasa da denemeye devam etmiştir. İnsanın ölümsüzlük fikrine sanatta ve bilimde bu denli yer vermesi, sonsuzluk fikrine olan düşkünlüğünün en açık göstergesidir. Halbuki dünya, evrensel bir kanun olan ve her şeyin gerilediğini savunan entropi ile işlemektedir. Yaşlılık da farklı boyutlarıyla birtakım gerilemelerin yaşandığı, insan hayatının kaçınılmaz bir dönemidir. Ancak bireyin hayatına birtakım sınırlıklar getiren bu dönem, sosyal bir varlık olmanın neden olduğu kimi ihtiyaçları da azaltmamaktadır. Bu ihtiyaçların biri de insanoğlunun iletişim ihtiyacıdır. Yaşlanmayla beraber sosyal çevrenin daralması, bireyin iletişim ihtiyacını karşılamasını zorlaştırabilmektedir. Özellikle kurumlarda kalan yaşlı bireylerin iletişimsel faaliyetlerde bulunabileceği kişiler daha sınırlı olmaktadır. Bu nedenle, bu tezde huzurevinde kalan yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasında kurum çalışanlarının rolünü belirleyebilmek için nitel bir çalışma yürütülmüştür. Çalışma kapsamında Eskişehir’de Tepebaşı Belediyesi’ne bağlı bir huzurevinde 12 katılımcıdan oluşan bir çalışma grubu ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular betimsel analiz yoluyla düzenlenmiş ve yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda; kurumda kalan katılımcıların temel ihtiyaçları karşılanırken, iletişim kurma ihtiyaçlarının yeterince karşılanmadığı ve bu durumun kurum çalışanlarının iletişimsel kabiliyetlerinin eksik olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yaşlı, İletişim, Huzurevi

ABSTRACT

The Role of Nursing Home Personnel in Meeting the Needs of Communication of The Elders Residing at Nursing Homes: A Fieldwork at a Nursing Home in Eskişehir

Buğçe Kamer BAYBAŞ

Department of Communication Design and Management, Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, May, 2017

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet Halûk YÜKSEL

Aging, growing or wearing off are inevitable consequences of being alive. Humanity kept chasing the immortality since the very first time of its existence, yet have not prevailed. The idea of immortality finds its place in art and science very deeply, thus, this shows the mankind's fondness on immortality. Nevertheless, the law of entropy lies behind everything on earth. Entropy states that, everything wears off and degrades. So, senescence is an inevitable period of human life that occurs many setbacks. However this period that brings many limitations to a persons life doesn't decrease the certain needs that arising from a social being. One of this needs is communication need. Shrinking of the social environment by aging can limits the meeting of the communication needs of individuals. Especially, elderly residents of nursing homes have lesser contacts to commune with. For this reason, in this thesis, a qualitative research performed to evaluate the role of nursing home personnel in meeting the needs of communication satisfaction of the elders who residing in nursing homes. The scope of this study includes 12 participants that resides in a nursing home in Eskişehir Tepebaşı Municipality. In-depth interviews were performed with these participants and the results organised and interpreted by descriptive analysis. According to the results of the research; it's seen that the communication needs are not met while the basic needs of the participants are met. This may result from lack of communication capabilities of the nursing home employees.

Keywords: Elderly, Communication, Nursing Home

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet Haluk Yüksel'e danışmanlığı için teşekkür ederim.

Bir iletişimci olarak gerontoloji alanına ilgi duymamda eserleriyle bana yol gösterici olan, konuya dair farkındalığımın oluşmasına katkıda bulunan ve tezime hem kaynaklarıyla hem de kıymetli yönlendirmeleriyle destek olan Prof. Dr. İsmail Tufan'a teşekkürü borç bilirim. Aynı zamanda kendisinin aracılığıyla tanıştığım ve benimle tez sürecinde değerli bilgilerini ve kaynaklarını paylaşan Doç. Dr. Sevnaz Şahin hocama teşekkür ederim.

Tezi yazma aşamamda bana kıymetli fikirleriyle her daim yardım ve rehberlik eden sevgili hocam Dr. Züleyha Özbaş Anbarlı'ya, tez jürimde yer almayı kabul eden Prof. Dr. Sezen Ünlü ve Osmangazi Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Neşe Çelik hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimime devam edebilmemde maddi ve manevi en büyük destekçilerim olan ve bana her daim güvenen babam Harun Baybaş'a, annem Kezban Baybaş'a ve tüm aileme, bu süreçte yoğun bir tempo içinde çalıştığım için vakit ayıramadığım ve bana karşı her zaman anlayışlı olan dostlarıma, gerek tez yazma sürecimde gerek saha çalışmamda bana yardımcı ve destek olan sevgili Erkan Erdoğan'a en derin teşekkürlerimi sunarım.

Konuya ilgi duymama ve yönelmeme vesile olan, ömrünün son yıllarına yakından tanık olduğum ve çalışmam boyunca bana ilham kaynağı olan sevgili babaanneme ithafen...

19/06/2017

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun olarak davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilemeyen tüm veri bilgileri için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

.....

(İmza)

Buğra Karaman Bayraktar

(Adı-Soyadı)

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	xi
GÖRSELLER DİZİNİ	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
1.GİRİŞ	1
1.1. Problem	1
1.2. Amaç	7
1.3. Önem	8
1.4. Varsayımlar	8
1.5. Sınırlılıklar.....	9
1.6. Tanımlar.....	9
2.YAŞLILIK VE İLETİŞİM.....	10
2.1. Yaşlılık ve Yaşlanma	10
2.1.1. Yaşlılık tanımları.....	10
2.1.1.1. Biyolojik yaşlanma.....	11
2.1.1.2. Psikolojik yaşlanma	12
2.1.1.3. Kronolojik (takvimsel) yaşlanma	15

2.1.1.4. Sosyal yaşlanma	16
2.1.2. Yaşlılık bilimi: gerontoloji.....	19
2.1.2.1. Gerontolojinin tanımı ve amacı	19
2.1.2.2. Gerontolojinin kilometre taşları.....	22
2.1.3. Bilimsel dönem öncesi yaşlılık	27
2.1.4. Kültürlere göre yaşlılık	34
2.1.5. Yaşlılık kuramları	44
2.1.5.1. Biyolojik kuramlar	46
2.1.5.1.1. Somatik mutasyon kuramı	47
2.1.5.1.2. Serbest radikal kuramı.....	47
2.1.5.1.3. Genetik programlama kuramı.....	48
2.1.5.1.4. İmmünoloji ve endokrin kuramı	48
2.1.5.1.5. Otoimmün kuramı	49
2.1.5.1.6. Yanlış (hata) kuramı.....	49
2.1.5.1.7. Yıpranma kuramı	50
2.1.5.1.8. Çapraz bağlanma (kollajen) kuramı.....	50
2.1.5.1.9. Hücresel yaşlanma kuramı.....	51
2.1.5.2. Toplumsal kuramlar	51
2.1.5.2.1. İlişki kesme (geri çekilme) kuramı	52
2.1.5.2.2. Etkinlik (aktivite) kuramı	53
2.1.5.2.3. Defizit (eksiklik) kuramı.....	54
2.1.5.2.4. Rol bırakma kuramı	55
2.1.5.2.5. Süreklilik kuramı	56
2.1.5.2.6. Toplumsal değiş tokuş kuramı.....	57
2.1.5.2.7. Erikson'un psikososyal kuramı	58
2.1.5.2.8. Jung'un analitik yaklaşımı.....	59
2.1.5.2.9. Subkültür (alt kültür) kuramı	60
2.1.6. Yaşlılık dönemindeki değişimler	61
2.1.6.1. Sosyo-kültürel değişimler.....	62
2.1.6.2. Ekonomik değişimler	64
2.1.6.3. Psikolojik değişimler	65
2.1.6.4. Biyolojik ve fizyolojik değişimler	65
2.1.7. Yaşlılara yönelik politikalar	66

2.1.7.1. Türkiye’de yaşlılara yönelik politikalar	68
2.1.7.2. Dünyada yaşlılara yönelik politikalar	70
2.1.8. Türkiye’de yaşlılığa ilişkin istatistiki bilgiler	72
2.2. Yaşlılık ve İletişim	77
2.2.1. Yaşlılarda bireyler arası iletişim.....	78
2.2.2. Yaşlılarda sözsüz iletişim	79
2.2.3. Yaşlılarda iletişimi etkileyen unsurlar	80
2.2.4. Yaşlı bakımında iletişimin rolü	82
2.2.5. Yaşlılar ile iletişimin tasarlanmasında yerel yönetimlerin rolü	84
2.2.6. Yaşlı bireylerin iletişim ihtiyacında teknolojinin yeri ve önemi	89
3. YÖNTEM	101
3.1. Araştırma Modeli	101
3.2. Çalışma Grubu	102
3.3. Veri Toplama Tekniği ve Aracı.....	102
3.4. Verilerin Analizi	104
4. BULGULAR VE YORUM.....	107
4.1. Giriş	107
4.2. Demografik Bilgiler	109
4.2.1. Katılımcıların yaş ve cinsiyet dağılımları.....	109
4.2.2. Katılımcıların medeni durumu	109
4.2.3. Katılımcıların eğitim durumu	110
4.2.4. Katılımcıların gelir durumu	110
4.2.5. Katılımcıların çocuklarına ilişkin bilgiler	111
4.2.6. Katılımcıların sağlık durumları	111
4.2.7. Katılımcıların duyu kaybına ilişkin bilgiler.....	111
4.3. Katılımcıların Bir Günleri.....	112
4.3.1. Günlük temel ihtiyaçlar	113
4.3.2. Boş zaman aktiviteleri.....	115
4.4. Katılımcıların Sosyal Hayatları	118
4.4.1. Ziyaretçiler	119
4.4.2. Hobiler	122
4.4.3. Sosyal etkinlikler	125

4.4.4. Sosyal ilişkiler	128
4.5. Katılımcıların Perspektifinden Kurum Personeli	132
5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	138
5.1. Sonuç ve Tartışma	138
5.2. Öneriler	144
KAYNAKÇA	149

EKLER

ÖZGEÇMİŞ



TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1. Yaşa ve cinsiyete göre beklenen yaşam süresi, 2015	72
Tablo 4.1. Katılımcıların bilgileri ve metin içi kodların açıklamaları	108
Tablo 4.2. Katılımcıların cinsiyet ve yaş dağılımı	109
Tablo 4.3. Katılımcıların medeni durumu	110
Tablo 4.4. Katılımcıların eğitim durumu	110
Tablo 4.5. Katılımcıların gelir durumu	110
Tablo 4.6. Katılımcıların çocuklarına ilişkin bilgiler	111
Tablo 4.7. Katılımcıların sağlık durumu	111
Tablo 4.8. Katılımcılarda duyu kaybı	112

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Grafik 2.1. Yaş grubuna göre yaşlı nüfus oranı, 2012, 2016	72
Grafik 2.2. İl bazında yaşlı nüfus oranının en yüksek olduğu 3 il	73
Grafik 2.3. Yaşlıların gelecekte huzurevini bir yaşam tercihi olarak düşünme nedenleri 2016	75



KISALTMALAR DİZİNİ

BM	: Birleşmiş Milletler
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
DUNYAK	: Dünya Yaşlanma Konseyi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNFPA	: United Nations Population Fund (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu)

1. GİRİŞ

1.1. Problem

İnsanoğlu varoluşundan bu yana ölümsüzlüğün peşinde koşmuş ve tarihin hemen her döneminde bu amaç uğrunda belli arayışlar içinde olmuştur. Kelt mitolojisindeki ölümsüzlük iksiri içeren efsanevi kazanlar, Juan Ponce De Leon (1460-1521)un Florida’da Gençlik Çeşmesi’ni aradığı hikâye, mumyalama yöntemiyle bilinen Eski Mısırlılar, ölümsüzlüğü arayan Lokman Hekim ve Nicolas Flamel (1330-1417), en yakın arkadaşı Endiku öldükten sonra ölümsüzlüğün peşine düşen Uruk kralı Gılgamış efsanesi gibi hikâyeler tarihin bilinen örneklerinden sadece birkaçıdır (Mackenzie, 1996, s. 143 ; Onay, 1996, s. 339-340 ; Eliade, 2002, s. 76 ; Jackson vd., 2005, s.2 ; Crow, 2006, s. 231). Tüm bu hikâyelerin temeline bakıldığında sonsuz yaşama arzusu görülmektedir. Bu yaşama arzusu insanın doğasında mevcut olan en güçlü arzulardandır ve bu arzu beraberinde ölümsüzlük düşüncesini getirmektedir. Bu düşüncenin temelinde ise insanın ölümden kaçma isteği yatmaktadır.

Yunan filozof Epikuros (M.Ö 341- M.Ö. 270) gibi düşünürler ölüm korkusunun çok doğal ancak bir o kadar da mantıksız olduğunu savunmaktadır (Laertios, 2003, s. 517). Ölümden korkmanın anlamsız olduğunu savunan Epikuros; “Ölüm, bizim için hiçbir şeydir çünkü biz varken ölüm yoktur, ölüm gelince de biz yokuz (Laertios, 2003, s. 517)” sözleriyle ölüm korkusu üzerine olan düşüncesini güçlü bir şekilde ifade etmektedir. Ancak insanın kendisiyle ilgili yok olma düşüncesi kolay olmadığından ölüm gerçeğini özümsemesi de oldukça zordur.

Yakın dünya tarihine baktığımızda tüm bu efsanelerin yanı sıra ölümsüzlük düşüncesiyle atılmış daha gerçekçi adımlar da karşımıza çıkmaktadır. Transhümanizmin savunucularından Robert Ettinger (1918-2011); 1962 yılında yazdığı *The Prospect Of Immortality* (Ölümsüzlük İhtimali) isimli eserinde insanların özel tekniklerle dondurularak gelecek bir zamanda yeniden canlandırılması fikrinden bahsetmiştir (Ettinger, 1962, s. 11). Aslında bu fikir ilk olarak 1773’te Amerikalı diplomat Benjamin Franklin tarafından ortaya atılmıştır. O dönemde Amerika’da ölümsüzlük araştırmaları yapan bilim adamı Jacques Dubourg’a yazdığı mektupta; “Keşke insanları mumyalayıp ileride uyandıracağımız bilimsel bir metot mümkün olsaydı. Bu sayede Amerika’nın 100 yıl sonrasını bir günlüğüne görebilmeyi, ardından ölmeyi bile kabul edebilirdim.

Bunu normal bir ölüme kesinlikle tercih ederdim. İlerde bilimimizin bunları da başaracağını umuyorum (Dreisbach vd., 2004, s. 147)” dediği bilinmektedir. Bu mektuptan yaklaşık 200 sene sonra “Cryonics” olarak bilinen sistemin temelleri atılmıştır. Cryonics; Yunancada “soğuk” anlamına gelmektedir ve “Kış Uykusu” olarak da bilinen hibernasyondan yola çıkılarak geliştirilmiştir. Bu sistemin temelinde ölümden hemen sonra vücut fonksiyonlarının özel bir teknikle dondurularak ileri bir zamanda yeniden canlandırılması yatmaktadır. Amerikalı psikolog James Bedford (1893-1967), dünyada bu teknikle dondurulan ilk insandır. Bedford 1967 yılında akciğer kanserinden hayatını kaybetmiş ve insanoğlu kansere çözüm bulduğunda yeniden canlandırılmak üzere, kendi isteğiyle bedeni dondurulup metal bir tanka yerleştirilmiştir. Şu anda dünyada Cryonics üzerine çalışan çok sayıda şirket bulunmaktadır ve bu şirketlerin laboratuvarlarında dondurulmuş yüzlerce beden yeniden canlandırılmayı beklemektedir (Perry, 2007, s. 21-25 ; Efil, 2016, s. 274).

İnsanoğlunun sınırlıklarını aşmak için teknolojiyi geliştirme çabası eski çağlardan beri devam etmiş, zaman geçtikçe ölümsüzlüğü aramaktan ziyade, yani insan ömrünü uzatmak yerine, yaşlanmayı geciktiren anti-aging olarak da bildiğimiz yaşlanma karşıtı teknolojilere doğru bir yönelme yaşanmıştır. Dünyaca ünlü şirketlerin bilinen anti-aging yatırımları, özellikle günümüzde gençlik iksirinin ipucu olarak görülen klotho genleri insanoğluna genç kalmanın bir nevi formülünü sunmaktadır (Çağlayan ve Turan, 2014, s.182-184). Klotho; Yunan mitolojisinde Zeus’un kızlarından biri olup, yaşam süresini kontrol eden bir kader tanrıçasıdır. Mitolojide Klotho’nun yaşam ipini eğip bükebildiği bilinmektedir (Korkmaz, 2012, s.188). İnsan vücudunda bulunan bu gen adını buradan almaktadır. Nanoteknoloji ve genetik bilimdeki tüm bu gelişmeler sadece medyadan takip edebildiklerimiz, yani buzdağının bize görünen kısmı diyebilmekteyiz. Tüm bu çabanın temelinde insanın yaşlanmaktan kaçtığı, yaşlılığı tıpkı bir hastalık gibi çözüm bulunması gereken bir sorun olarak gördüğü aşikârdır.

İnsanın sonsuz yaşama isteği ve bu yöndeki merakı sanatın farklı dallarında da karşımıza çıkmaktadır. Beyaz perdede ölümsüzlüğü konu edinen onlarca film vardır ve bunlardan en eski ve en bilineni Mel Gibson’ın başrolünü oynadığı 1992 yapımı “Forever Young” filmidir. Bu film insanların gelecekte uyandırılmak üzere dondurulduğu bilimsel bir araştırmayı konu edinmektedir. Diğer bir yandan; dünyaca ünlü bilgisayar oyunlarında oyuncuların ölümsüz olabilmek için “God Mode” olarak

bilinen tanrı moduna geçebilmeleri yine insanoğlunun oyunda bile ölümsüz olma isteğini açıkça göstermektedir. Ayrıca gençlik çeşmesini konu edinen ünlü tablolar ve heykeller insanın bu arzusunu dışa vurduğu alanlara örnek gösterilebilir. İnsan için ölümsüzlük fikri sanatta ve bilimde çok fazla yer edinmiş ve edinmeye de devam edecek gibi görünmektedir. Oysa dünya evrenselleşmiş bir kanun olan entropi ile işlemektedir. Entropi; termodinamiğin ikinci kanunudur, her şeyin yıprandığını ve gerilediğini savunmaktadır (Çengel&Boles, 1996, s. 282-284). Yani otomobiller nasıl paslanıp işlevsizleşiyorsa, canlılar da yaşlanmakta ve ölmektedir. Aslında bizi ölümsüz kılan şey, ünlü Türk matematikçi ve bilim adamı Cahit Arf'ın da dediği gibi toplumda bırakacağımız anılardır (Atay, 1992, s.5-6).

Çalışmanın bu kısmında ölümsüzlük meselesi üzerinde bu denli durulmasının sebebi; gerçekte insanın korktuğu şeyin eskimek, yetersizleşmek, sınırlarının ve kabiliyetlerinin daralmasıdır. Yani bilinmezliğe yaklaştığı, yaşlılık dönemidir. Oysa yaşlılık insanın tıpkı diğer gelişim dönemleri olan; bebeklik, çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik gibi doğal ve kaçınılmaz bir yaşam dönemidir.

Dünyada her şeyin değiştiği gibi insan da kronolojik, biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik olarak değişmektedir. Machievelli'ye (2014, s.11) göre, bu değişimler başka değişimlere ihtiyaç duymaktadır. İnsan ömrünün uzaması ve doğurganlığın azalması önemli demografik değişimlere neden olmaktadır. Araştırmalar son yüz yılda ortalama yaşam süresinin 40'tan 80'e yükseldiğini göstermektedir (Tufan, 2014, s. 42). 20. yüzyılın ortalarına kadar endüstri ülkelerinde çocuk ve gençlerin nüfus dağılımındaki payı yaşlılardan daha fazlayken, modernleşme ile birlikte bu durum aksi yönde değişiklik göstermiştir. Bu durumun en büyük sebebi yaşam koşullarının zamanla iyileştirilmesidir. Tüm bu demografik değişimler bize dünyanın yaşlandığını göstermektedir. Ursula Lehr bu durum için "Saçları ağaran bir dünyada yaşıyoruz (Lehr, 1994, s. 47)" benzetmesi yapmıştır.

Dünya modernleşmekte ve insan ömrü git gide uzamaktadır. Yani artık insan ömrünün yarısı, 1946'da Cahit Sıtkı Tarancı (1910-1956)'nın dediği gibi 35 sene değildir. (Tarancı, 1982, s. 152). O zamanlarda orta yaş olarak kabul edilen 35 yaş, günümüzün modern toplumlarında insanların henüz hayatını yeni kurduğu ya da kurmaya başladığı dönem olarak bilinmektedir. Bu durumun değişmesi toplumsal değişmeyi de kaçınılmaz kılmakta, yani bireylerin yaşlanması, toplumsal yaşlanmayı da

beraberinde getirmektedir. Yaşam süresi uzarken, diğer bir taraftan doğurganlık oranı da azalmaktadır (Tufan, 2014, s.43).

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] 2016 verilerine göre ülkemizdeki yaşlı birey sayısı 6 milyon 651 bin 503'dur. Yaşlıların toplam nüfus içindeki oranı bir önceki sene %8,2 iken, 2016 yılında bu oran %8,3'ye yükselmiştir (TÜİK, 2016). Burada yaşlı olarak bahsedilen bireyler 65 yaş ve üzerini kapsamaktadır. Çünkü Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ] bu grubu kronolojik bir tanımlama bağlamında 65 yaş ve üzeri grup olarak kabul etmektedir. Birleşmiş Milletler [BM]nin yaşlılık çalışmalarında bu yaş 60 ve üzeri olarak kabul edilse de ülkemizde de genelgeçer olan yaş 65'tir (Görgün Baran vd., 2005, s. 27-28).

İnsan hayatının doğal ve kaçınılmazı olan yaşlılık dönemi, beraberinde topluma ve bireye birtakım sorunlar doğurabilmektedir. Bu sorunları başlıca; sağlık, ekonomik ve barınma sorunları olarak sıralamak mümkündür. Her sorun beraberinde bir çözümü gerektirdiğinden yaşlanma da tüm dünyada; üzerine düşünülen, çalışılan, politika ve stratejiler geliştirilen, eylem planları hazırlanan önemli konulardan bir tanesidir. Tüm bu çözüm arayışlarının yeterli olup olmadığı bir yana, burada önemli olan bu politikaların ne kadar uygulanabildiğidir. Türkiye'de yaşlılara yönelik hizmetler yeterli midir, her bölgeye eşit bir şekilde ulaşabilmekte midir, yerel yönetimler bu konuda üzerlerine düşeni yapmakta mıdır gibi soruların sorulması oldukça önemlidir.

Dünyada ve ülkemizde en büyük sosyal sorunlardan biri olan yaşlı bakımı, hem yaşlı bireyin kendisi, varsa ailesi, hem de toplum için önem arz etmektedir. 65 yaşını geçen her birey bakıma muhtaç ya da hasta olmasa da yaşın getirdiği fiziksel yetersizlikler ve hastalanma riskinin artması sebebiyle yardıma muhtaç olma ihtimalleri artmaktadır. Bu nedenle yaşlı bireyler hayatlarının bir döneminde, ailelerinden ya da bir profesyonelden destek alma konusunu düşünmek ve bu konuda adım atmak durumunda kalırlar (Lehr, 1994, s. 340). Modernleşmenin etkisiyle aile yapısının da geniş aileden çekirdek aileye dönüşmesi, yaşlı bireylerin aile içindeki statüsünü de değiştirmektedir (Mavili, 2015, s. 1-2). Eskiden evin yaşlı bireyine bakan kadının iş hayatına dâhil olması, iş yaşamındaki rekabetin artması, insanın daha çok çalışıp daha az dinlenmesi, kentleşme ile yaşanan konutların küçülmesi gibi durumlar aile içinde yaşlı bakımını zorlaştırmış ve alternatif çözümleri mecbur kılmıştır.

Bu noktada “huzurevi” olarak bildiğimiz yaşlı yurtları devreye gitmektedir. Genel bir tanımlama ile huzurevi; 60 yaş ve üstü bireylere huzurlu ve güvenli bir ortamda bakmak, korumak ve bu bireylerin psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan yatılı bir sosyal hizmet kuruluşudur (Şahin, 2015, s. 78). Türkiye’ye huzurevleri cumhuriyet ile birlikte gelmiştir, yaşlılara hizmet götürme politikası ile yaygınlaşmış ve ilk olarak yerel yönetimlere konuyla ilgili sorumluluk verilmiştir. Ardından Sağlık Bakanlığı ve Sosyal Hizmetler kurulunca, ülkemizdeki yaşlı hizmetleri daha sistemli bir şekilde sağlanmaya başlamıştır (Miroğlu, 2009, s. 26-27).

Bugün Türkiye’de huzurevleri, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü’ne [SHÇEK] bağlıdır ve 2015 TÜİK verilerine göre bünyesinde toplam 350 huzurevi barındırmaktadır. Bu 350 huzurevinde ise, yine TÜİK verilerine göre toplam 23 bin 132 kişiye bakılmaktadır (TÜİK, 2015). 2828 sayılı kanunun huzurevleri ile huzurevi ve yaşlı bakım ve rehabilitasyon yönetmeliğinin 53. maddesinde; huzurevlerine kabul edilecek yaşlılar için; 60 yaş ve üzeri yaşlarda olmak, kendi gereksinimlerini karşılamasını engelleyici bir rahatsızlığı bulunmamak, yeme, içme, banyo, tuvalet ve bunun gibi günlük yaşam etkinliklerini bağımsız yapabilecek durumda olmak, ruh sağlığı yerinde olmak, uyuşturucu madde ya da alkol bağımlısı olmamak, sosyal ve ekonomik yoksunluk içinde bulunduğu sosyal inceleme raporu ile saptanmış olmak, gibi nitelikler aranmaktadır (Sosyal Hizmetler Kanunu, 1983, Madde:53).

Huzurevlerinde kalmanın yaşlı bireye sağladığı tüm bakım ve hizmetlerin yanı sıra birey üzerinde olumsuz etkileri de olabilmektedir. Bunlardan başlıcaları; uyum sorunları, kabullenememe, ortak kullanım alanlarının verdiği rahatsızlıklar, statü kaybına uğrayan yaşlının davranış bozuklukları göstermesi, toplumsal hayattan soyutlanma, özgüvenin azalması, sosyal yoksunluklar, huzurevi çalışanlarıyla düzenli ilişkiler geliştirilememesi olarak sıralanabilmektedir (Lehr, 1994, s. 344-347).

Alanyazında huzurevlerinde verilen hizmetleri değerlendirmeye yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde, genel olarak ya kurumun var olan hizmetlerini belirlemeye yönelik ya da kurumda kalan yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetlerini değerlendirmek üzere gerçekleştirildiği görülmüştür. Tüm bunların yanında dikkate alınması gereken bir diğer önemli konunun da; bu kurumlarda kalan yaşlıların “iletişim ihtiyacı” olduğu

düşünülmektedir. Çünkü özellikle yüz yüze iletişim, sosyalleşmenin bir gereği olarak insan hayatında olmazsa olmaz denilebilecek bir ihtiyaçtır.

İletişim için yapılmış iki yüze yakın tanım bulunmaktadır. Örneğin Berelson ve Steiner'a göre iletişim; bilginin, fikirlerin, duyguların, becerilerin ve benzerlerinin simgeler kullanılarak iletilmesidir. Gerbner ise; iletişimi mesajlar aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal etkileşim olarak tanımlamıştır (Mutlu, 2012, s. 148). Gerbner, Berelson ve Steiner'ın tanımlarından yola çıkarak, iletişimin anlamların paylaşıldığı dinamik ve geri döndürülmez bir süreç olduğu ileri sürülebilmektedir. Bu bağlamda iletişimin bir anlamlandırma süreci olduğu söylenebilmektedir.

İnsanoğlu için iletişim ihtiyacı doğumla başlamakta ve ölene kadar da devam etmektedir çünkü birey doğası gereği hayatının her evresinde anlamak ve anlaşılmak ister. Özellikle yaşlanma ile birlikte sosyalleşmenin azalmasına bağlı olarak yüz yüze iletişimde azalmalar yaşanmaktadır. Bu durum yaşlı bireylerdeki fiziksel ve psiko-sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle yaşam doyumu ve memnuniyeti için yaşlı bireyin çevre ile iletişimi sürekli devam etmeli ve bu iletişim bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Yaşlı bir bireyle iletişim kurarken; aradaki kuşak farkı, duyu kayıpları, psikolojik faktörler, sağlık problemleri gibi unsurlar dikkate alınmalı ve uygun bir iletişim türü seçilmelidir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2014, s.3-5). Nasıl ki 5 yaşında bir çocuk ile kurulan iletişim biçimi bir yetişkinle kurulan iletişim biçiminden farklıysa, 85 yaşındaki bir bireyle kuracağımız iletişimsel faaliyetin de bazı farklılıkları olması gerektiği savunulmaktadır. Aynı kuşaktaki bireylerin kendi aralarındaki iletişim biçimleri bile duruma göre değişebilmekteyken, farklı kuşaklar arasındaki iletişimin daha özenli ve daha titiz bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekli görülmektedir.

Peki kurumlarda kalan yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarının ne kadar karşılanmaktadır? Bireyler kurum çalışanlarıyla olan iletişim süreçlerinden memnundur? Literatür incelendiğinde, kurumlarda kalan yaşlılarla ilgili bugüne kadar yapılmış çalışmaların genel olarak; yaşlı bireylerin yaşam doyumlarını, bakış açılarını, gelecek beklentilerini, ölüm korkularını, depresyon, yalnızlık ve kaygı düzeylerini belirlemeye yönelik gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu çalışmalar incelendiğinde her biri alanla ilgili değerli olup, yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarına yönelik değerlendirmeleri kapsamadığı da görülmektedir. Hâlbuki iletişimsel faaliyetler

özellikle kurumda kalan yaşlı bir birey için büyük önem arz etmektedir. Çünkü insanoğlunun iletişim ihtiyacının, yaşam boyu karşılanması gereken bir ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Örneklendirmek gerekirse; oyun ihtiyacı karşılanmayan bir çocuğun sosyal yönü doyuma ulaşmayacağından bu eksiklikten olumsuz etkilenebilmesi ne kadar olağansa, sosyal ihtiyaçları karşılanmayan yaşlı bir bireyin de bu durumdan olumsuz etkilenebileceği aynı şekilde olağan bir durum olarak görülmektedir. Bu durum kurumlarda kalan yaşlı bireyler için düşünüldüğünde, her ne kadar akranlarıyla olmak bireyin sosyal doyumu için avantaj gibi görünse de kurum personelinin bireyin iletişim kurma ihtiyacının karşılanmasındaki rolü daha önemli görülmektedir. Çünkü; birey aile yanından kuruma geçtiğinde kendisine bakan kurum personelini zamanla aile bireyleri yerine koyabilmektedir. Bu durumun insanın aile kurumuna olan ihtiyacından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bu bağlamda; bu tezde yaşlanan bireylerin sosyal çevrelerinin daralması sebebiyle yüz yüze iletişimlerinde azalmalar yaşanması ve buna bağlı olarak özellikle kurumda kalan yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarını karşılayabileceği kaynakların sınırlı olması problem olarak görülmektedir. Bu sorunun çözümünde, özellikle kurumda kalan yaşlı bireylerle kurum çalışanları arasındaki iletişimsel faaliyetlerinin niteliği önemli görülmektedir. Bu nedenle bu tezde, yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarının karşılanması konusu irdelenip, bu bağlamda bu ihtiyacın karşılanmasında kurum personelinin rolünü belirlemeye yönelik nitel bir çalışma gerçekleştirilecektir. Kurumda kalan yaşlıların var olan iletişimsel faaliyetleri yeterli bulup bulmadıkları ve bu betimlemelerin ne gibi etmenlere bağlı olduğunu belirleyebilmenin, yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çözümler geliştirilmesinde önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

1.2.Amaç

Bu araştırmanın temel amacı; Eskişehir’de bir huzurevinde kalan yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasında kurum çalışanlarının rolünü, kurumda kalan yaşlı bireylerden oluşturulacak bir çalışma grubuyla gerçekleştirilecek derinlemesine görüşmeler yoluyla, ayrıntılı olarak irdelemek ve elde edilen bulguları betimsel bir yolla analiz ederek belirlemeye çalışmaktır.

1.3.Önem

Kurumda kalmanın yaşlı bireyler üzerinde bazı olumsuz etkileri olabildiği bilinmekle birlikte, buradaki en önemli konulardan biri de kurumda kalan bireylerin iletişim ihtiyaçlarıdır. Bu ihtiyaç karşılanmadığında bireylerde sosyal, psikolojik ve fizyolojik sorunlar oluşabilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Eskişehir’de Tepebaşı Belediyesi’ne bağlı bir huzurevinde kalan yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasında, kurum personelinin rolünün belirlenmesine yönelik nitel bir araştırma gerçekleştirilecektir. Çalışma yoluyla elde edilecek verilerin, konuyla ilgili var olan sorunların ortaya konulabilmesi ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin getirilebilmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışma Türkçe alanyazında; kurumlarda kalan yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasında kurum personelinin rolünü belirlemek amacıyla gerçekleştirilecek ilk tez çalışması olması sebebiyle, konu hakkında farkındalık oluşturması ve literatüre kazandırılması açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Bu çalışma ile elde edilecek verilerin, konuyla ilgili bundan sonra gerçekleştirilecek araştırmalar için yol gösterici olması ve kaynak oluşturması, çalışmanın diğer bir önemi olarak ifade edilebilir.

1.4. Varsayımlar

Bu araştırmada öncelikle, aktivite ve rol bırakma kuramlarından yola çıkılarak bireylerin yaşlandıkça sosyal hayatlarında birtakım sınırlıklar yaşandığı varsayılmıştır. Ayrıca çalışmada, bireylerin yaşlandıkça sosyal hayatlarının daralmasına rağmen iletişim ihtiyaçlarında bir azalma olmadığı da süreklilik kuramından yola çıkılarak varsayılmaktadır. Bu varsayımlar doğrultusunda alanyazın incelenmiş ve iletişim bilimleri perspektifinden gerontolojinin konusu olan yaşlılık ve yaşlanma irdelenmiştir.

Buna ek olarak, araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların geçerli ve güvenilir bilgiler verdikleri varsayılarak bulgular yorumlanmıştır. Verilen bazı demografik bilgilerin geçerliğini teyit etmek için kurumda çalışan sosyal hizmet uzmanından bu bilgilere yönelik onay alınmıştır.

1.5. Sınırlıklar

Bu araştırma, Eskişehir ilinde bir huzurevinde, görüşmelerin gerçekleştirildiği 24-28 Nisan 2017 tarih aralığında kalan yaşlı bireylerden seçilen 12 kişilik çalışma grubu ile sınırlı tutulmuştur. Buna ek olarak çalışmada elde edilen demografik veriler katılımcılardan görüşme esnasında alınan cevaplar ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Yaşlı: DSÖ'ye göre; kronolojik olarak 65 yaşını dolduran herkes yaşlı kabul edilmektedir (Beğer ve Yavuzer, 2012, s.1).

İletişim: Berelson ve Steiner'a göre; bilginin, fikirlerin, duyguların, becerilerin ve benzerlerinin simgeler kullanılarak iletilmesidir. Gerbner'e göre ise; mesajlar aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal etkileşime denmektedir (Mutlu, 2012, s. 148).

Huzurevi: 60 yaş ve üzerindeki yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak, bakmak ve bu kişilerin sosyal ve psikolojik gereksinimleri karşılamak amacıyla kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşunu ifade etmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, s.15).

2.YAŞLILIK VE İLETİŞİM

2.1. Yaşlılık ve Yaşlanma

2.1.1. Yaşlılık tanımları

Yunan mitolojisinde; Zeus’un Giganlar’la yaptığı savaş esnasında Etna dağını kaldırıp, bir gigant (dev) olan Enkelados’un üzerine fırlattığı bilinmektedir. Bu yüzden “Etna dağını kaldırmak” Yunan kültürüne yerleşen, bir şeyin zorluğunu ve güçlüğünü anlatmak için kullanılan bir ifadedir. M.Ö. 44 yılında yazdığı “Yaşlılık ve Dostluk” adlı yapıtında Cicero, Romalı devlet adamı Marcus Porcius Cato’yu ve birkaç genci konuşturmuştur. Gençler Cato’ya yaşlılık ve yaşlanma ile ilgili merak ettiklerini sormakta ve Cato da onlara yanıt vermektedir. Aslında Cicero’nun yapıtında Cato’ya söyledikleri, yaşlılık konusunda kendi düşündükleridir. Yapıtta gençlerden biri Cato’ya, yaşlılığın yükünü taşımanın Etna dağını taşımaktan daha zor olduğunu söylediğinde Cato; kendilerinde iyi ve mutlu bir hayat sürme yeteneği olmayan insanlara her çağın ağır geleceğini söyleyerek yaşlılığın herkes için aynı yükü barındırmadığına vurgu yapmaktadır (Cicero, 1998, s.14-15).

Tıpkı yaşamın diğer evreleri olan bebeklik, çocukluk, yetişkinlik gibi yaşlılık evresi de bireyden bireye farklı yaşanabilmektedir. Bu noktada sağlıksızlık ve yaşlılığı karıştırmamak gerekir. Nasıl ki genç bir birey sağlığını kaybedebilmekteyse, yaşlı bir birey de sağlıklı bir yaşlılık dönemi geçirebilmektedir. Elbette genç bir bünye yaşlı bir bünyeye göre daha avantajlı olsa da topluma yerleşen bir düşünce olan yaşlılık ve hastalık ikilisini genelgeçer kabul etmemekte fayda vardır. Çünkü bu hâkim düşünce toplumun yaşlılığa bakış açısını büyük ölçüde etkilemektedir.

Bireyden bireye veya kültürden kültüre farklılık gösterebilmesi sebebiyle yaşlılığın üzerinde uzlaşılan ortak bir tanımı yoktur. Üstelik yaşlılık yalnızca bedende meydana gelen değişimleri ifade etmez, aksine çok farklı boyutlarda meydana gelmektedir. Genel tabirle; cansız bir nesnenin zaman içinde geçirdiği değişim “yıpranma” ve “eskime” gibi ifadelerde karşılık bulurken, bu değişim canlılar için yaşlanmayı ifade etmektedir. Yaşlılık ise insan hayatının yetişkinlikten sonra gelen belirli bir dönemini ifade eder (Beğer ve Yavuzer, 2012, s.1-3).

Yaşlanmanın nasıl bir şey olduğu yaşlı kimselere sorulduğunda genel ve tutarlı bir cevap almak zordur. Çünkü yaşlanmanın fiziki bakımdan ne gibi değişikliklere yol açtığını görmek zor değildir ancak insanın ruhuna ve davranışlarına ne gibi bir etki bıraktığını anlamak epey zordur. Bu yüzden tek yönlü olmayan bu yaşlılık sürecini anlayabilmek için süreci farklı boyutlarda ele almak faydalı olacaktır (Puner, 1988, s.124-125).

2.1.1.1. *Biyolojik yaşlanma*

Montaigne'in; yaşlanmanın yüzümüzden çok aklımızda buruşukluklar yaratmasından ve asıl korkulması gerekenin ikinci durum olduğundan bahsettiği bilinmektedir. Değişim bir canlı için kaçınılmaz bir sonuç olmakla beraber, farklı biçimlerde, farklı etkilerle gerçekleşmektedir. İşte Montaigne'in bahsettiği yüzümüzdeki buruşukluklar biyolojik yaşlanmanın bir sonucu olmaktadır.

Zaman içinde bireyin anatomisinde ve fizyolojisinde meydana gelen değişimler biyolojik yaşlanma olarak adlandırılmaktadır. Yaşlanmanın; canlılardaki yıpranma ve eskime olarak tanımlanmasından yola çıkılarak, bireyin yaşlanmasının döllenme ile başladığı ve yaşam boyu devam ettiği söylenebilmektedir (Arpacı, 2005, s.17). Biyolojik yaşlanma vücudu yapısal ve işlevsel açıdan değişikliğe uğratmaktadır. Mesela; en erken yaşlanan hücreler gözümüzdeki lens hücreleridir. Kalıtım, yaşam biçimi, beslenme alışkanlıkları gibi etmenler ise bu hücrelerin yaşlanma hızını etkileyebilmektedir (Kalkan, 2008, s.4). Yaşlanma, her bireyde aynı periyotta gerçekleşmediği gibi, bu değişimlerin şiddeti de bireyden bireye farklılık göstermektedir.

Tufan'a (2014, s.12) göre, birçoğumuz yeni tanıştığımız birinin yaşını tahmin etmeye çalışırken, kişinin dış görünüşünden yardım alırız. Özellikle cilt, saç ve vücut yapısını inceleyip, tecrübelerimizle harmanlayıp yorumlar ve kişinin takvimsel yaşı hakkında tahminde bulunuruz. Aslında bu tahmin sürecinde kullandığımız tüm bu ipuçları bireyin biyolojik yaşı ile ilgilidir.

İnsanın yaşlanmasıyla gelen biyolojik değişimler; organların fonksiyonlarında azalma, damarların esnekliğini kaybetmesiyle dolaşım sisteminde meydana gelen bozukluklar, dokuların yıpranması, dış görünüşte ise saçların ağarması ve seyreilmesi, deri altı dokusunun esnekliğini kaybetmesi sonucu derinin buruşması, dişlerin

dökülmesi sonucu yüzün alt kısmının kısılması, esnek dokuların körelmesiyle düşey doğrultuda uzayan burnun çeneye yaklaşması, göz altlarındaki ceplerin çukurlaşması, üst dudağın incelmesi, kulak memesinin büyümesi, omuriliğin basıklaşmasıyla bedenin kısılması olarak sıralanabilmektedir (Beauvoir, 1970, s. 40-42). Tüm bu değişimlerin içinden özellikle fiziksel, yani gözle görülür değişikliklerin, yaşlı bir bireyi toplumda çok rahat fark edebilmemizin sebebi olduğu söylenebilmektedir. Yaş tahminlerimiz her zaman doğru olmasa da tahminimizden çok da uzak olmamaktadır.

Diğer bir taraftan; bu değişimlerin kesin ve değişmez olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Yaşlılık durağan bir yaşam dönemi değildir, aksine farklı etmenlerin etkileşimini içeren bir dönemdir. İnsan dışındaki canlılarda yaşlılık daha çok biyolojik ve fizyolojik değişimle ilgiliyken, insan yaşlılığında bu değişimlere ilaveten toplumsal ve kültürel etmenlerin de etkisi büyüktür. Bu yüzden biyolojik yaşlanmanın yanı sıra psikolojik ve sosyal yaşlanmanın da irdelenmesi gerekmektedir (Beğer ve Yavuzer, 2012, s.1-3).

2.1.1.2 Psikolojik yaşlanma

Cicero, çabalarını ve eylemlerini sürdürmeye devam eden bireylerin yaşlansalar da akıl sağlıklarına hiçbir şey olmayacağını savunmaktadır. Üstelik bunun sadece toplumda iyi bir işi olan bireyler için değil, devlet işlerinden uzak, kendi halinde bir hayat yaşayan bireyler için de geçerli olduğunu söylemektedir. Ona göre yaşlı bir bireyin en büyük hazinesi aklıdır. Bir bireyin belleğinin ancak onu işletmezse zayıflayacağını ifade etmektedir. Yağsız kalan bir lamba nasıl sönüyorsa, zihnin ve ruhun da beslenmediği takdirde yıkıma uğrayacağını belirtmektedir (Cicero, 1998, s.23-30). Cicero'nun bu benzetmesi, insanı tıpkı cansız bir nesne olan lamba ile eskime ve yıpranma bağlamında aynı çizgide göstermektedir. Tıpkı “İşleyen demir pas tutmaz” diyen ünlü atasözümüz gibi; hareketsizliğin devamında pasifliği getirdiğine vurgu yapmaktadır.

Psikolojik yaşlanma; deneyimlerin artması sonucunda bireyde oluşan davranış değişiklikleri ve uyum kabiliyetindeki yaşa bağlı değişimler olarak tanımlanmaktadır. Bu tür bir yaşlanma; geçmişe özlem, hatıralarda yaşama ve bunlardan kopamama gibi durumları da içinde barındırmaktadır. Psikolojik olarak yaşlanan bir bireyde gelecek

kaygısı, korku ve üzüntü gibi duygular hâkim olmakta ve bu duygular bireyi psikolojik olarak olumsuz etkilemektedir (Kalkan, 2008, s.4).

Psikolojik yaşlılık özellikle bireyin kendini yaşlanmaya hazırlamamasından kaynaklanmaktadır. Mesela; kendini işiyle özdeşleştiren bir kimse emekli olduğu zaman ruhsal bir çöküntü yaşamaktadır. Yaşlanan bireylerde ortaya çıkan verimli olamama tedirginliği, yetersizlik duygusu ve başkalarına yük olma korkusu gibi duygular yaşa bağlı gelişen psikolojik değişimlerdir. Bunlardan en önemlisi de gelecek endişesi olarak görülmektedir (Arpacı, 2005, s.18-19).

Yaşlılık bir anda ortaya çıkan bir durum değildir ancak yaşlılığa bağlı bazı değişiklikleri bireyin fark ettiği anlık durumlar yaşanabilmektedir. Örnek vermek gerekirse; her zaman yürüdüğü yolun artık bireyi yormaya başlaması, hiç unutmayacağını düşündüğü bir konuda dalgınlık yaşaması, eski kuvvetinde olmaması, aynaya baktığında gördüğü değişiklikler ve en önemlisi de doğum günlerinde yeni yaşıyla yüzleşmek gibi anlar, bireye yaşlandığını fark ettirebilir. Bu yüzleşme kimi bireylerde kabullenme ile karşılaşırken diğer bir taraftan bazı bireylerde de ağır psikolojik sorunlara yol açabilir. Mesela; iş hayatının son bulması kimileri için güzel bir gelişme olarak görülebilirken, herkes için aynı anlamı taşımayabilir. Bu noktada bireyin çevresindeki faktörlerin büyük önem taşıdığı düşünülmektedir.

Yaşlı bireylerin iyi hissetmeleri için kendilerine ihtiyaç duyulduğunu bilmeleri gerekmektedir. Bu durum tıptaki deyimle “hareketsizlik (inaktivite) kuramı” ve psikolojideki adıyla “işe yaramama hipotezi” ile yakından ilişkilidir. Bu kurama göre; kullanılmayan yetenekler giderek körelmektedir. Bu durum, yani kişilerin aktiviteden uzak kalmaları, onları zamanla bakıma ihtiyaç duymaya yönlendirmektedir. Bir bireyin yaşam döngüsünün değişmesi, mesela emeklilik dönemine geçiş, hiçbir şey yapmadan durmayı gerektirmez, bireyin bu dönemde kendine yeni uğraşlar bulması gerekmektedir. Bu durumun toplum tarafından da desteklenmesiyle bireylerin bakıma muhtaç hale gelmeleri ertelenebilmektedir (Lehr, 1994, s.56-57). Örneğin; İspanyolca’da emeklilik anlamına gelen “jubilacion” kelimesi özünde bayram etme, kutlama demektir. Yani, “topluma katkıda bulunduk, vademizi doldurduk, şimdi zaman bizim ve bu muhteşem bir zaman” mesajını vermektedir. Bu bağlamda toplumların emeklilik olgusuna yüklediği anlamların farklı olması, o toplumda yaşayan bireylerin bu dönemi nasıl geçirdiklerini doğrudan etkilemektedir.

Psikolojik yaşılanma ile birlikte geçmişe olan özlem git gide artmakta ve birey yaşlandıkça genç nesil ile arasındaki mesafe devamlı olarak açılmaktadır. Yaşam döngüsü içinde yeni olan her şey bireyi ürküttüğü için kişi bu yeniliklere uyum sağlayamamaya başlamakta, çünkü eski alışkanlıklarını terk etmek birey için zor olmaktadır. Bu uyum sorunu zaman içinde ilerlerse “neo-fobi” olarak da bilinen yenilik korkusu ortaya çıkabilmektedir. Bu korkunun temelinde öğrenmeye karşı geliştirilen direnç yatmaktadır. Uzmanlar bu fobinin daha çok kontrolcü ve takıntılı bireylerde görüldüğünü söylemektedir. Yenilikten kaçan yaşlı birey git gide geçmişe saplantılı hale gelmeye başlamakta ve yakın geçmişe dair hafıza problemleri baş gösterebilmektedir (Koç, 2002, s.290-291).

Ribot kanununa göre; yaşlı bireylerde önce yakın geçmişte edinilen bilgiler unutulmakta, uzak geçmişte edinilenler ise daha kalıcı olmaktadır. Mesela sabah ne yediğini, dün nereye gittiğini ya da kiminle konuştuğunu unutan bir birey 30-40 sene önce yaşadığı bir olayı detaylarıyla hatırlayabilmektedir. Yani belleğin hasar görme yönü geriye doğrudur (Eker, 1998, s.47). Hâlbuki üretmeye devam etmek ve kabuğuna çekilmemek, bir sağlık sorunu olmadıkça hafızanın dinç kalmasına yardımcı olmaktadır. Tıpkı “Öğrene öğrene yaşılanıyorum” sözünün sahibi ünlü Atinalı şair ve devlet adamı Solon gibi yeniliklere kendi kapatmamak, öğrenmeye her yaşta hevesli olmak, özellikle psikolojik yaşılanmanın önüne çekilebilecek en güçlü setlerden biri olabilir (Cicero, 1998, s.26).

Resim kariyerine 78 yılında başlayan Anna Mary Robertson, 96 yılında kitap çıkaran Harry Bernstein, 107 yaşına kadar kendi kurduğu şirketin CEO’luğunu yapan Jack Weil, günde 4 operasyona giren 89 yaşındaki başarılı cerrah Alla Levushkina, Giresun’a bağlı Görele ilçesinin tek demirci ustası olan 70 yaşındaki Mustafa Çolak, doktorları yasakladığı halde buz pateninden hala vazgeçmeyen 80 yaşındaki Yvonne Dowlen, Türkiye’nin yaşayan son tel cambazı olan 67 yaşındaki Özdemir Turan gibi olabilmek, yani üretmeye ve çalışmaya devam etmek bireyin kendini iyi hissetmesini ve psikolojik olarak yaşılanmasını geciktirmektedir. Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. İsmail Tufan’ın öncülüğünde kurulan, Türkiye’nin ilk yaşlılara yönelik üniversitesi olan “GeroAtlas 60+ Tazelenme Üniversitesi” de bu amaca hizmet eden en başarılı örneklerdendir. Bu okulun felsefesi “tazelenmek” ve buradaki öğrencilerin yaşı 60’tan başlamaktadır. Bu oluşum insanın yaşadığı müddetçe

öğrendiği gerçeğini de etkili bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bu tip uygulamaların yaygınlaşmasının hem yaşa bağlı uyum sorunlarında hem de hareketsizliğe bağlı gelişen özgüven problemlerinde önemli ölçüde azalma sağlayacağı düşünülmektedir.

2.1.1.3. Kronolojik (takvimsel) yaşlanma

Türk Dil Kurumu [TDK] (2005, s.2142) yaş kavramını; doğduğumuz gün ile bugün arasında geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman olarak tanımlamaktadır. Gerontoloji yaşlılığı farklı boyutlarıyla ele aldığından, bu kronolojik temelli yaşlanma türünü takvimsel yaş olarak betimlemektedir. Tufan'a (2014, s.12) göre; takvimsel yaş en çok kullanılan yaş olsa da yaşlılığı anlatmada en etkisiz kalan türdür.

Dünya Sağlık Örgütü kronolojik olarak yaşlanmada 65 yaş ve üstünü sınır kabul etmektedir. Örgüt 65 yaş ve üzerini “yaşlı” olarak sınıflandırırken, 85 yaş ve üzerini ise “çok yaşlı” olarak nitelemektedir. Bu sınıflama gerontolojistlerde ise genç yaşlı, orta yaşlı ve ileri yaşlı olarak karşılık bulmaktadır. 65-74 yaş aralığı “genç yaşlı”, 75-84 yaş aralığı “orta yaşlı” kavramlarında karşılık bulurken, 85 yaş ve üzerinde olan yaş grubu ise “ileri yaşlı” olarak adlandırılmaktadır (Beğer ve Yavuzer, 2012, s.1-3). Bu sınıflandırma; demografik verilerin değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Elbette bu yaş aralıklarına karşılık gelen anlamlar kültürden kültüre de değişiklik göstermektedir.

Bu yaş türü aynı zamanda bürokratik işlemlerde herhangi bir şey için uygun olan ve olmayan insanları ayırtılabilmek için kullanılmaktadır. Çünkü kronolojik yaş objektiftir ve somut bir göstergedir. Fakat yaşlanma belirtileri düşünüldüğünde, kronolojik yaş bu tip ayırtırmalarda yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden kronolojik yaş tanımlamaları nüfusun bir kısmının yanlış sınıflandırılmasına neden olabilmektedir. Ancak konu emeklilik, sosyal yardım ve sosyal hizmet araçları gibi konulara geldiğinde ise kronolojik yaş tek önemli ölçüt olmaktadır. Özellikle yaşlılık sigortasından yararlanabilmek için hukuki düzenlemenin öngördüğü yaş, birey için bu noktada en önemli etkidir (Altan ve Şişman, 2003, s.5-7).

Dünya Sağlık Örgütü yaşlı olmanın sınırını evrensel olmakla birlikte 65 olarak belirlese de yaşlı olma durumu kültürden kültüre ya da ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre zaman zaman farklılık gösterebilmektedir. Çok gelişmiş bir ülkede insan ömrü ortalama 75-80 yıl olarak seyrederken az gelişmiş bir ülkede ise 40-50 yıla kadar

düşebilmektedir. (World Health Organization, 2017, s.86). Bu durumun ülkedeki yaşam şartlarının gelişmişlik düzeyi, refah seviyesi, sağlık hizmetleri ve toplum bilinciyle doğrudan ilgili olduğu düşünülmektedir. Dahası; yaşlanma kültürel normlardan, inançlardan ve belli standartlardan bağımsız var olamamaktadır. Kimi toplumlarda yaşlanmak, istenmeyen bir olgu olarak karşımıza çıkarken, kimi toplumlarda da bilgelik ve saygınlığa karşılık gelmektedir.

Ünlü düşünürlerin insanın kronolojik yaşıyla doğrudan bağdaştırdıkları birtakım görüşleri vardır. Örneğin Dante; bireyin 45 yaşında ihtiyarlığa ulaştığını söylerken, Hipokrat insanın 56 yaşında doruğa ulaştığını, Aristoteles ise beden mükemmelliğinin 35, ruhun mükemmelliğinin ise 50 yaşında gerçekleştiğini söylemektedir (Beauvoir, 1970, s.26). Aslında tüm bu belirlemeler salt kronolojik yaşa bağlanabilecek olgular değildir. Bilinen bir Türk atasözü olan “Akıl yaşta değil, baştadır” sözü, yaşla ilgili bazı sınırlıklara karşı çıkmaktadır. Burada sözü edilen yaş türü ise kronolojik yaş, yani takvimsel yaştır.

2.1.1.4. Sosyal yaşlanma

Toplumda var olan sosyal roller ve statüler “sosyal yaş” kavramını doğurmuştur. Toplumun beklentileri doğrultusunda ortaya çıkan sosyal yaş, bireyden belli bir yaşa geldiğinde bir takım sosyal rollere ulaşmış olmasını beklemektedir. Örneğin; aile, iş ve ekonomik yönden belli pozisyonlara ulaşmış olmak bireyin elinde olmadan, çevresinin belirlediği sosyal yaşını ortaya çıkarmaktadır (Tufan, 2014, s.13).

Sosyal yaşlanma ise; bireyin sosyal yapı içindeki statü ve rollerinin, sosyal ilişkilerinin yaşlanma ile paralel olarak değişmesidir. Bu yaşlanma biçimi günümüzde aktif çalışma hayatının son bulup, bireyin birikimleriyle veya sosyal güvencesiyle yaşamaya başladığı dönemi ifade etmektedir. Elbette bu durum toplumdan topluma, kültürel ve sosyal farklılıklarla birlikte değişebilmektedir. Bireylerin yaşam mücadelesinde toplumsal ve kültürel değerler önemli bir rol oynamaktadır. Bu yüzden yaşlılık yalnızca biyolojik ya da psikolojik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir olgudur (MEB, 2011, s.10).

Nasıl ki toplum birey olmadan var olamaz, birey de toplumu oluşturan en önemli yapı taşı olduğundan, içinde bulunduğu toplumdan bağımsız düşünülemez ve buradan hareketle, bireyin toplumun hem nesnesi hem de öznesi olduğu ileri sürülebilir. Bu

bağlamda bireyler toplumu hem etkilemekte hem de toplumdan etkilenmektedirler. Bu döngü de toplumsal hayatı oluşturmaktadır denilebilir. Birey hayata geldiği andan itibaren birtakım toplumsal roller edinmektedir, örneğin; yeni doğan bir bebek, o ailenin çocuğu rolünde dünyaya gelmektedir. Bununla beraber bebeğin cinsiyeti, ilerde bireye eklenecek sosyal rollerde önemli bir rol oynamaktadır. Birey doğumundan ölümüne kadar bu kimlikleri cebinde taşımakta, zaman zaman bu rollere yenisi eklenmekte, bazen ise bu rollerin sayısı azalabilmektedir. Yaşlılık dönemi de bireyin sosyal açıdan bebeklik dönemine benzetilebilir. Edinilen roller birer birer azalmakta ve bireyin yaşamının son bulmasıyla birlikte tüm toplumsal rolleri de sona ermektedir.

Bireyler ait oldukları grupların kültürel normları etrafında belli statülere sahip olurlar. Bu sosyal statüler aynı zamanda sosyal ilişkileri yapılandırmaktadır. Sosyal gruplar yarattığı etkileşim sayesinde bir sosyal ilişki ağı oluşturmakta ve bu ağ sosyal yapıyı şekillendirip sistematize ederek bireyin davranışlarını belli kalıplar haline getirmektedir. Böylece toplumun değer ve normları da davranış düzeyinde gerçekleşmeye başlamaktadır. Tüm bu roller bireyin kimlik edinmesini sağladığı gibi, benlik algısının oluşmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Bu roller bireyin yaşam dönemlerine göre değişmekte ve birey her dönem için farklı roller edinmektedir. Bu rollerin belli bir döneme ait olması yaşlılık dönemi için de geçerlidir. Yaşlılık bireyin sosyal rollerinde değişikliğe sebep olan, çoğu zaman da bu rollerin azalmasına yol açan bir dönemdir. Emeklilik çalışan bireyler için yaşlılık döneminde meydana gelen en büyük ve en önemli değişikliklerden biridir. Bir diğer önemli durum ise bireyin medeni halinin değişmesi, yani eş kaybıdır. Bu tip kayıplar, emeklilik, hastalık, fiziksel değişiklikler, toplumdaki statülerin azalması gibi olumsuz etmenler yaşlı bireylerin toplumla bütünleşmesi konusunda önemli bir sosyal sorun oluşturmaktadır (Arpacı, 2005, s.20-22).

Toplumsal alanda ortaya çıkan bu değişimlere göre yeniden yönlenebilmek ve bunlara uyum sağlayabilmek çok önemlidir. Yaşlılıkla birlikte belirli çevrelerle olan yoğun ilişkiler zayıflamakta ve hatta zamanla tamamen bitebilmektedir. Toplumsal ilişkilerdeki bu tür değişimler bazı çalışmacılar tarafından “toplumsal aktivitenin azalması” ve “toplumsal izolasyon” şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak aynı çalışmacılar bu durumun yalnızca yaşlılık dönemine özgü olmadığını, bireyin diğer yaşam dönemlerinde de birtakım durumlar sonucunda ortaya çıkabildiğini vurgulamaktadır.

Cumming ve Henry; emeklilik durumunun, bireyin toplumdan uzaklaşmasına neden olduğunu savunmaktadır. Bu kurama “uzaklaşma/ kopma kuramı” adı verilmektedir. Bu kurama göre; sosyal ilişkilerden uzaklaşmış olan yaşlı bireyler yaşamlarından memnundur. Yani toplumsal ilişkilerini koparmış olan yaşlı bireyler, kendilerini toplumsal dokuya sıkı bir şekilde bağlanmış olan bireylere oranla daha iyi hissederler. Chicago Üniversitesi, Beşerî Gelişmeler Bölümü’nde 1955 yılında gerçekleşen bir çalışmanın sonucunda; toplumsal ilişkilerin azalması ve karşılıklı etkileşimin zayıflaması yaşlı bireyler için bir tür özgürlük artışı olarak yorumlanmıştır. Bunun nedeninin ise; diğer bireylerle kurulan ilişkilerde belirli kalıplara uyulması gerektiği ve bu durumun ortadan kalkmasının bireyi daha özgür hissettirdiği şeklinde açıklanmıştır. Ancak kuramı eleştiren Robert Atchley, söz konusu kuramın kendi tarihsel dönemi içinde irdelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Atchley’e göre bu verilerin saptandığı 50’li yıllarda Amerika’da yaşayan bir insanın ekonomik durumu ve toplumdaki yeri bugünkünden çok daha kötüydü. Bu nedenle o koşullarda yaşayan insanların uzaklaşma ve kopmayı tercih etmesi anlaşılabilir bir durumdur. Bu kuramla çelişen bir diğer çalışma da Havighurst tarafından 1969 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma 8 ülkede aynı anda yürütülmüş ve bireylerin toplumda; çalışan eleman, mesai arkadaşı, evli eş, anne-baba, büyükanne-dede, akraba, komşu, tanıdık, arkadaş, aynı derneğin üyesi, hemşehri gibi rolleri üstlendikleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; bireyin aktivite düzeyi ne kadar yüksekse yaşamdan zevk alması da bir o kadar yüksektir. Kopma/uzaklaşma kuramının aksine aktivitelerin azlığı ile hoşnutsuzluk arasında yüksek bir korelasyon belirlenmiştir (Lehr, 1994, s.267-275).

Her iki kuramın da topluma, kültüre ve çağa göre değişiklik gösterebileceği düşünülürse; toplumdan çekilmenin de topluma karışmanın da yaşlılık döneminde tercih edilmesinin bireyden bireye farklılık göstereceği ileri sürülebilir. Burada bireyin karakteristik özellikleri, ailesi, çevresi, sağlık durumu ve yaşam biçimi önemli bir rol oynayabilir. Her birey birbirinden farklıdır, bu nedenle yaşlılık dönemini nasıl karşıladığı da doğal olarak birbirinden farklılık göstermektedir. Burada önemli olan yaşlılıkla ilgili toplumsal normların içeriğidir. Yaşlılıkla ilgili basmakalıp yargılar ve yanlış bilinen birtakım bilgiler, yaşlı bireylerin toplum içerisinde tüm bunlardan olumsuz yönde etkilenmesine sebep olabilmektedir.

2.1.2. Yaşlılık bilimi: gerontoloji

Gerontoloji; özellikle ülkemizde hala gelişmekte olan ve herkes tarafından bilinmeyen bir alan olsa da dünyadaki gelişimi ülkemizdekinden oldukça farklılık göstermektedir. Ülkemizde meslek tanımını bile henüz 2016 yılında elde etmiş olan bu alanın zannedilenden çok daha büyük bir önem arz ettiği ileri sürülebilir. Çünkü yaşlanma belli bir insan topluluğuna ait hastalık gibi bir olgu olmayıp, tüm insanlığın başına gelen kaçınılmaz bir süreçtir. Üstelik yaşlanmanın anne karnından itibaren başlayan bir süreç olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Canlı olan her şey yaşlanmaktadır ve insanoğlunun tarihten bu yana ölüme karşı gerçekleştirdiği tüm çabalar belli bir noktada çözümsüz kalmaktadır. Bu nedenle gerontoloji; yaşlanmanın nasıl işlediğini anlamak ve anlatmak için, geliştirilmesi ve yaygınlaşması gereken en önemli alanlardan bir tanesi olarak görülmektedir.

2.1.2.1. Gerontolojinin tanımı ve amacı

Gerontoloji terimi kelime kökeni olarak Yunancaya dayanmaktadır. Yunancada “yaşlı” anlamına gelen “geron” ve “ilim” anlamına gelen “logos” sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Terim ilk kez; Nobel ödüllü Rus bilim adamı İlya Meçnikov tarafından 1903 yılında kullanılmıştır (Morley, 2004, s.1133). Ulusal Yaşlanma Enstitüsü gerontolojiyi; “geniş bakış açısından yaşlanmayı araştıran bilim” olarak tanımlamaktadır (Wahl ve Heyl, 2004’den aktaran Tufan, 2016, s.23). Burada sözü geçen geniş bakış açısı, gerontolojinin interdisipliner bir alan olduğuna vurgu yapması açısından önem arz etmektedir.

Gerontolojinin tek bir tanımı yoktur ve bu bilim dalı alanın uzmanları tarafından farklı yorumlarla tanımlanmıştır. Örneğin Tibbits; gerontolojiyi bireyin yaşlanmasına bağlı davranış biçimlerine ve sosyal bir fenomen olarak yaşlanmaya ve ayrıca bu ikisi arasındaki karşılıklı etkileşime ilişkin bilgilerin organize edildiği alan olarak tanımlamaktadır. Tibbits’in yaklaşımında yaşlanma sürecinin sadece belli bir yönü vurgulanmaktadır. Oysaki yaşlanma; hem biyolojik/fizyolojik alanda hem de psişik ve sosyal alanlarda çok boyutlu gerçekleşen bir değişim sürecidir. Bu değişimler sadece biyolojik işlevlerle sınırlı olmamakla birlikte, entelektüel işlevleri ve toplumsal oluşumları da kapsamaktadır. Tibbits’in tanımındaki eksik noktalardan yola çıkarak Lansing’in Gerontoloji Enstitüsü tarafında da onaylanmış olan gerontoloji tanımına bakmak faydalı olacaktır. Lansing’e göre gerontoloji; zamanın ilerlemesine bağlı olarak

ortaya çıkan ve erişkinlik sonrası yaş dönemlerine özgü koşulları ve değişimleri inceleyen bir bilim dalıdır. Bu tanım kendi içinde çok boyutludur ve farklı disiplinlerin iş birliğine olan ihtiyacı beraberinde getirmektedir. Bu tanım gerontolojinin disiplinler arası bir karaktere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Diğer bir yandan gerontoloji terimi; çağrıştırdığı “gerontlar” yani “çok ileri yaştaki bireyler” ifadesinden dolayı yanlış bir izlenim yaratmaktadır. Hâlbuki gerontoloji; yalnızca ileri yaş dönemini değil, yaşlanmayı, yani yaşı ilerlemesi sürecinin tamamını ifade etmektedir. Bu yüzden gerontoloji araştırmalarının kapsadığı yaş aralığı daha genç yaşlara kadar düşürülmelidir. Gerontolojinin bu yönüne dikkat çekmek için Amerikan literatüründe “gerontoloji” ifadesi yerine “yaşlanma” ifadesinin kullanımı oldukça yaygınlaşmıştır (Lehr, 1994, s.12).

Baltes ise gerontolojiyi daha kapsamlı bir şekilde; yaşlanma ve yaşlılığın bedensel, psikik, sosyal, tarihsel ve kültürel yönlerinin tarifi, açıklanması, modifikasyonu olarak tanımlamaktadır (Baltes ve Baltes, 1992’den aktaran Tufan, 2016, s.23). Baltes’in tanımı da tıpkı Lansing gibi, yaşlanmayı yalnızca fizyolojik ya da biyolojik temelde değil, diğer yönlerini de göz önünde bulunduran bir temelde ele almaktadır. Baltes’e (1993, s.8) göre yaşlanma; bireyler arasında zihinsel, davranışsal ve sosyal yönden çeşitlilik gösteren bir karaktere sahiptir

Bu yaygın tanımlardan yola çıkıldığında, gerontolojinin farklı bilimlerin bakış açılarını göz önünde bulundurarak yaşlılığı ve yaşlanmayı inceleyen ve yapılandıran bir bilim dalı olduğu söylenebilmektedir. Bu noktada gerontolojinin amacını ve müdahale alanlarını anlamak faydalı olacaktır. Tufan’a (2015, s. 1-2) göre; Devlet Planlama Teşkilatı [DPT] tarafından, görme sorunu olan yaşlılar için bir yürüme yolunun önerilmesi gerontolojik açıdan alınan bir önlem değildir. Görme problemi olan yaşlı bireylerin topluma katılımlarını desteklemek amacıyla getirilen böyle bir öneri, “destekleyici ortam” kavramının yanlış algılanmasının bir neticesidir. Yarım metre genişliğinde olması gereken yürüme yolunun yaşlı bireyleri toplumun dışına itmesi gözden kaçırılmıştır. Yani burada uygulanması gereken çözüm yolu görme problemi olan yaşlılara ayrı bir yol yapmak değil, tüm yolların bu bireyler de düşünülerek tasarlanmasıdır. Ancak böyle bir çözüm yolu gerontolojik bir önlem sayılabilmektedir.

Gerontolojinin günümüzde bulunduğu noktaya gelebilmesi uzun ve meşakkatli uğraşlar sonucunda gerçekleşebilmiştir. En önemli adım ise, gerontolojinin disiplinler arası bir bilim olduğunun kabul edilmesidir. Ancak Lehr'e (1994, s.14) göre; gerontolojinin uzun yıllar boyunca tıp alanının tekelinde bulunması, hatta bu durumun diğer bilim dallarının bu konudaki işlevsizliği ve yetersizliği nedeniyle desteklenmesi tarihsel gelişime bakınca oldukça ilginçtir. Çünkü çok sayıda şair ve düşünür yaşlanmanın fiziksel değişikliklerinden çok, belleğin zayıflaması, bilgeliğin ve ağırbaşlılığın artması, girişimcilik ruhunun gerilemesi gibi psişik değişikliklerin üzerinde durmuşlardır. Bu nedenle tıbbın bu gerçekleri göz ardı edip yaşlılığı kendi çerçevesi içinde tutması ilginç sayılabilecek bir durumdur.

Gerontoloji ampirik bir bilim dalı olduğundan yaşlı bireylerin nasıl yaşaması gerektiğiyle değil, nasıl yaşadığı ile ilgilenmektedir. Yani "Ne nasıl olmalıdır?" sorusu yerine, "Ne nasıldır?" sorusuyla çalışmaktadır (Kromrey, 1998'den aktaran Tufan, 2016, s.14). Bu bağlamda gerontolojinin amacının; yaşlanma ve yaşlılık ile ilgili deneyimsel ve gözlenebilir bilgileri saptamak ve bunları yaygınlaştırmak olduğu söylenebilmektedir. Dünyada 1930'lu yıllardan beri gelişme göstermesine ve okutulmasına rağmen, Türkiye gerontoloji ile 2000 yılında Prof. Dr. İsmail Tufan'ın girişimi sayesinde tanışmıştır. Tufan; Türkiye'nin ilk Gerontoloji Bölümü'nü Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde kurarak alan için önemli bir adım atmış ve büyük bir farkındalık yaratmıştır.

Ülkemizde henüz çok yeni olduğundan, alanın yönetim ve idaresi ile ilgili henüz tam koordinasyon sağlanamamıştır. Tufan'a (2016, s.25-26) göre; gerontoloji bölümünün başına hekimlerin getirilmesinde bir mahzur yoktur. Ancak bu hekimlerin gerontolojik bakış açısına sahip olmamaları sakıncalı bir durumdur. Çünkü yaşlanma ve yaşlılığı sadece bir sağlık problemi olarak görmek yanlıştır. Bu bakış açısına sahip hekimlerin yaşlılığa olan tutumlarını genişletecek gerontolojik bir eğitim almaları gerekmektedir. Bu eğitimi almamış uzman ve hekimlerin gerontoloji bölümlerinin başına gelmeleri için yaratılan imkânlar, gerontoloji bölümünden mezun olmalarına rağmen kendi alanlarında çalışmak isteyen genç uzmanlar için yaratılmamaktadır. Bu tutum bireye ve topluma yönelik bir haksızlık olarak görülmektedir. Diğer bir yandan bu tutum, yaşlılığın bir sağlık sorunuymuş gibi görülmesini devam ettirecek bir risk taşımaktadır.

2.1.2.2. Gerontolojinin kilometre taşları

Gerontolojinin tarihsel gelişimi 4 döneme ayrılarak incelenmektedir. Literatürde “Hazırlık Dönemi” olarak geçen ilk dönem, 18. yüzyıla denk gelen Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına karşılık gelmektedir. Gerontolojinin “Sistematikleşme Dönemi” ise, Birinci Dünya Savaşı’nın sonrası ile İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına tekabül etmektedir. “Patlama Dönemi” olarak bilinen üçüncü dönem ise İkinci Dünya Savaşı’nın sonrasından 1960’a geçen dönemi ifade etmektedir. Son dönemi ise; 1960 ve 1990 yılları arasını kapsayıp, literatürde “Kurumsallaşma Dönemi” olarak yer almaktadır (Wahl, 2004’den aktaran Tufan, 2015, s.4). Bu tip bir dönem ayırma yöntemi; bilimsel bir alanın dünden bugüne geldiği noktada, yaşadığı serüveni anlayabilmek ve aşama aşama yaşadığı gelişmeleri takip edebilmek adına daha faydalı olacaktır.

Gelişim psikoloğu olan Johann Nicolaus Tetens, 1777 yılında yayınladığı “İnsan Doğası ve Gelişimi Üzerine Felsefi Denemeler” adlı çalışması ile, yaşlanma sürecini ömür boyu gelişim olarak ele alan ilk bilim adamlarından biridir. Yaşlanmayı bu yönüyle açıklamaya çalışarak “ömür boyu gelişme” tezini ortaya atan ilk araştırmacılardan biri olmuştur. Christoph Wilhelm Hufeland ise, 20 yıl sonra yayınladığı “İnsan Yaşamını Uzatma Sanatı” adlı çalışmasında insan ömrünü uzatan ve azaltan önerilerde bulunmuştur. 1839 yılına gelindiğinde Carl Friedrich Cannstatt “İleri Yaşlarda Hastalıklar ve Tedavileri” adlı çalışması ile yaşlılığı, evrimden geriye doğru bir bakış açısı ile yorumlamıştır. Jean Martin Charcot, 1867 yılında yayınladığı çalışması ile ABD’de yaşlılık konusuna olan duyarlılığın artmasına büyük katkıda bulunmuştur (Wahl, 2003; Thoame, 1994; Kondratowitz, 2000; Wahl, 2004’den aktaran Tufan, 2015, s.5). Yapılan bu çalışmalara bakıldığında; özellikle Tetens’in yaşlanmayı belli bir yaşam dönemine ait bir olgu olarak görmemesi, alan açısından devrim niteliğinde sayılabilmektedir. Çünkü gerontolojinin en önemli amaçlarından biri de alanın belli bir yaş aralığı ile sınırlandırılmasından kaçınmaktır.

Gent Üniversitesi’nde doktora yapan ilk kişi olan Belçikalı Adolphe Quetelet, 1835 yılında yayınladığı kitabının giriş cümlesinde şöyle yazmıştır: “İnsan, bugüne kadar tam anlamıyla araştırılmamış bulunan yasalar gereği doğar, büyür ve ölür. Gerek bu sürecin tümü gerekse belirli tepkilerdeki değişimler henüz aydınlatılmamıştır (Lehr, 1994, s.22)”. Quetelet’in yaşlılık alanında yaptığı çalışmaların önemi; bireysel

saptamaların hatalı bir biçimde genelleştirilmesine ve her türlü kazüistik (olaya dayalı) yöneme karşı çıkmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir yandan, biyolojik ve toplumsal etkenler arasındaki ilişkileri, özellikle yaşlılık bağlamında ikna edici bir şekilde ortaya koyması açısından da önem arz etmektedir. Quetelet'den büyük ölçüde etkilenen Francis Galton (1832-1911); 1885 yılında Londra'da düzenlenen Uluslararası Sağlık Fuarı'nda iki laboratuvar kurmuş ve yaşları 5 ile 80 arasında değişen 9000'den fazla kişiyi antropometrik yönden araştırmıştır. Bu bağlamda belirli değişimleri yaşa bağlı ölçtüğünden Galton, istatistikteki “korelasyon” kavramının gelişimine de katkı da bulunmuştur (Lehr, 1994, s.23-26). Galton'un çalışmaları hem gerontoloji alanına olan katkısından hem de istatistik alanına böylesine büyük bir katkı sağlamasından dolayı büyük bir önem arz etmektedir.

İlya Meçnikov 1903 yılında “Gerontoloji” kavramını ilk kullanan bilim adamıdır. Kendisi aynı zamanda insanın süt, kefir ve yoğurt gibi prebiyotik içeren gıdalarla beslenerek 120 yıl yaşayabileceğini savunmuştur (Morley, 2004, s.1133). Meçnikov'un teorisinde yaşlanmayı bir “enfeksiyon hastalığı” olarak tanımlaması tepki alarak, yaşlanmanın geriatrik ve biyolojik bağlamda incelenmesine hız kazandırmıştır (Tufan, 2015, s.5-6). Meçnikov'un görüşlerinin gerontoloji bilim dalı ile açıkça ters düştüğü ileri sürülebilir çünkü gerontoloji, yaşlılığı bir hastalık gibi görmekten ziyade insan yaşamının doğal bir süreci olarak tanımlamaktadır.

Sistematikleşme dönemi ise 1920'li yılların başlarında Steinach'ın çalışmaları ile başlamaktadır. Steinach o dönemde hayvanlar üzerinde yaptığı deneylerden elde ettiği verilerden yola çıkarak, yaşlanma ile mücadele edebilecek bir metot geliştirdiğini ileri sürmüştür. Steinach'ın bu çalışmaları etki yarattığı gibi, aynı zamanda da eleştirilmiştir. 1928 yılında Giese; sübjektif yaşlanma deneyimleriyle ilgilenmiş ve demiryollarında çalışan, yaşları 20 ile 60 arasında değişen 500 kişiden ampirik bilgiler toplamıştır. 1930 yılına gelindiğinde ise; Charlotte Bühler yaşam sürecini psikolojik problem bağlamında inceleyerek alana önemli katkılarda bulunmuştur. Bühler, farklı meslek gruplarından 200 kişinin ve ek olarak Viyana'da bir huzurevinde kalan 50 yaşlının hayat hikâyelerini inceleyerek istatistiksel analizler yapmıştır. Bu sırada Amerika'da yaşlanma, psikolojik boyutta araştırılmaya başlanmıştır. Ancak yine de o dönemde yaşlılık ağırlıklı olarak biyolojik ve tıbbi yönden araştırılmaktaydı (Wahl ve Heyl, 2004'den aktaran Tufan, 2015, s.6). Sistematikleşme döneminde yaşlanmanın artık psikolojik boyutta

araştırılıyor olmasının, alan açısından büyük bir önem arz ettiği düşünülmektedir. Çünkü yaşlılığın çok boyutlu bir bilim dalı olduğunu savunan gerontolojinin, o yıllara kadar yaşlılığı psikolojik boyutu göz ardı ederek araştırdığı açıkça göze çarpmaktadır.

“Çocuk Psikolojisinin Babası” olarak bilinen Stanley Hall (1844-1924); 1922 yılında 70’li yaşlarının sonlarındaiken “Yaşamın Son Yarı” adlı çalışmasını yayınlamıştır. Stanley kitabın giriş cümlesinde şöyle demektedir: “Yaşlılığın doğasının ve işlevinin daha iyi anlaşılması umuduyla; ayrıca uzun süredir beklenen, fakat çok gecikmiş olan gerontoloji bilimine bir psikoloğun katkısı olarak (Hall, 1922, s.5-6)”. Bu kitap ABD’de yaşlanmaya ilişkin araştırmalar bünyesinde yayınlanmış ve psikoloji alanına da giren ilk yapıt olmuştur. Bu nedenle Hall, Munnichs tarafından “ilk psiko-gerontolog” olarak betimlenmiştir. Hall; kitabında yaşlı bireylerin psişik durumlarının büyüme bir önem arz ettiğini ileri sürmektedir. Ayrıca yaşlılığın da tıpkı ergenlik dönemi gibi, kendine özgü duyguları, düşünceleri ve istekleri olduğunu ve bunların denetiminin bedeninki kadar önemli olduğunu savunmaktadır. Hall; o dönemde yaygın bir görüş olan yaşlılığın, gençliktekine göre zıt yönde bir gelişim izlediği fikrine karşı çıkmıştır. Yani; aslında “yetersizlik modeli” ne karşı çıkmıştır. Hall nicel farklılıkları değil nitel farklılıkları öne çıkarmıştır (Lehr, 1994, s.27-28). Hall’ın çalışmalarının, özellikle insanın yeterliliklerinde yaşa bağlı meydana gelen azalmalara karşı çıktığından ve yaşlılıktaki en önemli etkenin bireyin psişik durumu olduğunu savunmasından dolayı, gerontoloji alanına önemli katkılarda bulunduğu ileri sürülebilir.

1928 yılında Walter R. Miles; Stanford Üniversitesi’nde özellikle yaşlanmaya bağlı sorunları incelemek için ilk büyük enstitüyü kurmuştur. Bu adım sayesinde ABD’de bilişsel yaşlanma araştırmacılığı resmen başlamıştır. Bu enstitünün kurulmasında, o yıllarda yaşanan ekonomik kriz sebebiyle, yaşları 40’ın üzerinde olanların iş bulamamasının büyük bir etkisi olmuştur. Bu nedenle Miles’in araştırmalarının temelini zihinsel kapasitedeki değişimler oluşturmaktaydı. Yaşları 7 ile 94 arasında değişen bir grup denekten topladığı verilerle Miles’in çalışmaları; zihinsel yeteneklerin yaşın ilerlemesine paralel olarak zayıfladığını ortaya koymaktadır (Lehr, 1994, s.29; Tufan, 2015, s.6). 1939 yılına gelindiğinde Cowdry; “Yaşlanmanın Sorunları” adlı kitabını yayınlamıştır. Bu kitap başta sadece tıbbi içerikle tasarlanmış ancak Cowdry ekonomik sorunları nedeniyle Macy Vakfı’na başvurduğunda, vakıf Cowdry’e kitabına sosyal, psikolojik ve psikiyatrik içeriklerinde eklenmesi şartı

koşmuştur. Ardından Macy Vakfı'nın uygun gördüğü yazarlar Massachusetts'te bir araya gelmiş ve Cowdry'nin kitabındaki her bölümün içeriğiyle ilgili tartışmalar gerçekleştirmiştir. Miles, Birren, Clark, Dublin, Wissler, Dewey ve Hamilton gibi alanın bilinen isimleri de bu seminere katılmış ve yaşlanmanın psikolojik, kültürel ve bireysel yönleri hakkında görüşlerde bulunmuşlardır. Aynı dönemde Macy Vakfı'nın desteğiyle ABD'de "Yaşlanma Araştırmaları Derneği" kurulmuştur. Bu dernek senede 2 kez konferans düzenlemiş ve gerontoloji alanındaki çalışmaların devamını sağlamaya çalışmıştır (Lehr, 1994, s.32-33). Cowdry'nin yaşadığı finansal krizin, kitabın içeriğinin genişletilmesiyle sonuçlanması; bireysel bir olumsuzluğun, toplumsal bir faydaya dolaylı da olsa nasıl dönüştüğüne dair iyi bir örnek sayılabilmektedir.

Gerontososyolojinin gelişmesinde, Clark Tibbitts'in alandaki kılavuz niteliğinde olan çalışmaları önemli bir rol oynamaktadır. Tibbitts'in çalışmaları sayesinde gerontolojik bilgiler ilk kez sadece yaşlı bireylerin değil, tüm vatandaşların yaşam koşullarının iyileştirilmesinde kullanılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu gelişmeye aynı zamanda Chicago Üniversite'sinde yapılan çalışmaların da büyük bir etkisi olmuştur. 10 senedir "Çocuk Gelişimi Komitesi" olarak çalışan kurumun adı "İnsan Gelişimi Komitesi" olarak değiştirilmiş ve bu sayede tüm insan yaşamını kapsayan bir çalışma alanı oluşturulmuştur. Aynı dönemde ABD'de "Gerontoloji Topluluğu" kurulmuş ve geriatri, psikiyatri, psikoloji ve antropoloji disiplinleriyle bağlantılı çalışmalar yürütülmüştür (Tufan, 2015, s.7).

1938 ve 1939 yılları ise Almanya'da yaşlanma araştırmaları konusunda ilk derginin çıkarıldığı tarihtir. Derginin adı bir süre sonra Max Bürger tarafından "Yaşlanma Araştırmaları Dergisi" olarak değiştirilmiştir. Derginin kurucularından olan Hans Gruhle, yaşlanmaya bağlı sorunlara psikolojik sorunların da eklenmesi için çalışmıştır. 1945 yılında ABD'de "Gerontoloji Derneği" kurulmuş ve bu dernek "Gerontoloji Dergisi"ni yayınlamaya başlamıştır. Derginin sunuş bölümünde Lawrence K. Frank; gerontolojinin amacını ve konusunu tanımlamış, bu alanın bilimler arası bir nitelik taşıdığına dikkat çekerek hem sosyal bilimler hem de fen bilimleri tarafından desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Derneğin ilk kongresi 1947'de Detroit'te gerçekleştirmiş ve bu kongrede, daha önce yapılan çalışmalar genellikle çocukluk ve gençlik dönemleri üzerine gerçekleştirilmiş olduğundan, bundan sonra ileri yaş dönemlerine yönelmenin zamanının geldiği vurgulanmıştır. Burada ileri yaş dönemiyle

kastedilen aslında yaşlanma sürecini ifade etmektedir (Lehr, 1994, s.33-35). Bu gelişmedeki en önemli noktanın; o güne kadar araştırmalarında ve söylemlerinde belli bir grubu dışarıda bırakan bir kuruluşun bunun eksikliğini fark ederek attığı radikal adım olduğu söylenebilmektedir.

Prof. Dr. Hans Werner Wahl tarafından “Patlama Dönemi” olarak adlandırılan İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde gerontoloji çok daha hızlı gelişmiştir. Bu dönemde oluşturulan gerontoloji araştırma merkezlerine ek olarak alanda bir akademikleşme süreci de başlamıştır (Wahl, 2004’den aktaran Tufan, 2015, s.7). 1946 yılında Nathan Shock; Bethesda’da “Ulusal Sağlık Enstitüsü” bünyesinde gerontoloji alanında çalışabileceği bir birim oluşturmuştur. Bu ekibe 1957’de James E. Birren de katılmış fakat 5 sene sonra “Ulusal Akıl Sağlığı Enstitüsü-Yaşlanma Bölümü”nün yönetimine geçmiştir. Shock ve Birren’in özellikle psikogerontolojiye önemli katkıları olmuştur. Birren 70’li yıllarda Güney Kaliforniya’da “Andrus Gerontoloji Enstitüsü”nü kurmuştur ve bu enstitüdeki önemli bir isim olan K. Warner Schaie ise, Seattle’da başlattığı orta ve ileri yaşlardaki biliş ve kişilik gelişimi üzerine olan çalışmalarını enstitü bünyesinde sürdürmüştür. Aynı enstitüde çalışan Vern L. Bengtson ise; modernizasyon kuramının temsilcilerinden olup, çalışmalarında kuşaklar arasındaki ilişkilerle ilgilenmiştir. 1960’lı yıllara kadar yaşanan bu gelişmeler, her ne kadar gerontoloji için çığır açacak nitelikte yenilikler olsa da genel bir bakışla bu gelişmelerin kurumsallıktan uzak, daha dağınık bir şekilde gerçekleştiği söylenebilmektedir (Lehr, 1994, s.36-37).

1960 sonrası dönem gerontoloji için bir kurumsallaşmayı beraberinde getirmiştir. Daha kapsamlı teoriler geliştirilip, daha geniş kapsamlı tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Yeni dergiler yayınlanmış ve yeni enstitüler kurulmuştur. Alana dair toplanan bilginin çoğalmasıyla bu bilgiler daha büyük ölçekteki yayınlarda toplanmış, cep kitapları yayınlanmış ve çok yönlü eğitim programları geliştirilmiştir (Tufan, 2015, s.8). 1961 yılında Cumming ve Henry “Disengagement Kuramı” olarak bilinen “Kopma/Uzaklaşma Kuramı”nı geliştirmişlerdir. Bu kuram özetle yaşlı bireylerin toplumsal ilişkilerini azaltarak mutlu ve huzurlu hissettiğini iddia etmektedir. 1965 yılında ise Hans Thomae ve Ursula Lehr; Bonn Psikoloji Enstitüsü’nde “BOLSA” adını verdikleri dikey kesit araştırmalarını gerçekleştirmiştir. Bu araştırmaları metal endüstrisinde çalışan işçiler, memurlar ve sosyal olarak orta sınıf denen kişiler üzerinde

gerçekleştirmişler ve kopma kuramının kişilerin karakterlerine göre geçersiz sayılabileceğini saptamışlardır (Lehr, 1994, s.272-275). Thomae ve Lehr'in bu araştırmaları özellikle Disengagement (Kopma) teorisinin sorgulanması bağlamında büyük önem arz etmektedir. Üstelik bu teorinin gerontolojinin amacına ters düştüğü de ileri sürülebilir.

Gerontoloji alanına katkıda bulunan onlarca ismin her birine yer vermek mümkün olmayacağından, alanın gelişimi kronolojik sırayla ve önemli katkılarda bulunan isimlerle yukarıdaki şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalara zamanla yeni isimler, yeni ülkeler eklenmiştir. Türkiye’de ise gerontoloji; Prof. Dr. İsmail Tufan ile gelişmeye başlamış ve hala da gelişmeye devam etmektedir. Dernekler kurulmuş, sempozyumlar düzenlenmiş, araştırmalar gerçekleştirilmiş, eğitim programları oluşturulmuş ve böylece alana dair önemli bir farkındalık oluşturulmuştur.

2.1.3. Bilimsel dönem öncesi yaşlılık

Yaşlılık yalnızca insana özgü olduğundan; insanla var olmuş, tarih boyunca üzerine düşünülmüş, konuşulmuş ve anlamaya çalışılmıştır. İnsan var olduğu müddetçe de bu çabalar aynı şekilde devam edecektir. Elbette yöntemler değişecek, bakış açılarımız gelişecek, imkânlarımız artacaktır ancak insanın merakı ve anlamlandırma isteği son bulmayacaktır. Yaşlılık; insanın kaçamayacağını bildiği, içten içe belki ertelemek istediği, yaşamın son evresi olan doğal bir yaşam dönemi olduğundan, bireyin ne ile karşılaşacağını bilme isteğinin son derece doğal olduğu söylenebilir. Konu tarihin büyük düşünürlerine geldiğinde ise, yaşlılık gibi bir fenomenin üzerine düşünülmemiş, konuşulmamış veya yazılmamış olması neredeyse imkânsızdır.

İlyada ve Odysseia’nın yazarı Homeros; antik çağda yaşamış İyonyalı bir ozandır. Homeros İlyada adlı eserinde “Yaşlı Nestor” karakteri ile pozitif bir yaşlı imgesi oluşturmuştur. Eserdeki yaşlı imgesi incelendiğinde o dönemde toplum tarafından da kabul görmüş bir yaşlılık ideolojisi fark edilmektedir. Yaklaşık 2800 yıl önce yazılmış bu eser yaşlılık ve saygınlığı birlikte ele aldığı bilinen ilk eser olarak karşımıza çıkmaktadır (Tufan, 2002, s.14). Homeros’a göre ihtiyarlık doğrudan akıllılıkla bağlantılıdır. Bu durumu nitelik olarak yaşlı Nestor’da da görebilmekteyiz. Yaşı; Nestor’a tecrübe, otorite ve söz söyleme sanatının inceliklerini vermiştir. Bunun yanında; eserde yaşlı Nestor’un bedenindeki eksiklikler ve kusurlar da gizlenmemiştir.

Ancak bir insanın olgunluk bakımından en kuvvetli olduğu anda zekâsı ile tüm savaş taktiklerinden daha etkili hale gelebileceği açıkça vurgulanmıştır (Beauvoir, 1970, s.148). Burada yaşlılığın saygınlıkla ele alınmasının yanı sıra beraberinde getirdiği bedensel zayıflıkların üstünün örtölmemesi de dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Homeros’un eserinde yaşlılığın tecrübe, birikim, akıl ve saygınlık ile ilişkilendirildiği ve bu anlamda ilk eser olması açısından da büyük önem taşıdığı söylenebilmektedir.

İslam dünyasında Eflatun olarak bilinen Antik Yunan filozofu Platon; “Devlet” adlı eserinde yaşlılığı farklı yönleriyle işlemektedir. Yaşlılığın bireyden bireye farklılık gösterdiğini savunarak, gençlikte yaşanan hayatın yaşlılıkta yaşanacak hayatı etkileyeceğine vurgu yapmaktadır. Kitapta adı geçen yaşlı Kephalos, Atinalı filozof Polemarkhos’un babasıdır. Kitabın birinci bölümünde Kephalos; yaşlanan insanların ölüme yaklaştıkça korkmaya başladığını, bu korkuyla geceleri uykularından uyandıklarını ifade etmektedir. Yani insan yaşlandıkça vicdan ve sorgulama devreye girmektedir. Bu nedenle Platon’a göre insanın gençlikte dürüst ve bilinçli yaşaması, yaşlılığa olan korkusunu azaltmaktadır. Beauvoir’e (1970, s.164) göre; Platon insanın vücudunun zayıflamasını önemsemez, önemli olan insanın ruhudur. Bu ruh düşüncelerle bir bütün olmuştur, beden ise sadece bir bahaneden ibarettir. Ruhun bedene ihtiyacı yoktur, yaşın bir insanı güçten düşürmesinin ruha herhangi bir zararı olmamaktadır.

Tarihte yaşlılığın olumlu yanlarına dikkat çeken düşünürlerin dışında, özellikle olumsuzluklarını vurgulayan düşünürler de bulunmaktadır. Bunlardan biri yaşlılığı bir hastalık olarak gören Yunan filozof Aristoteles’tir. Ona göre ruh kendi başına anlamlı değildir. Hayvanlarda da ruh vardır ve bu ruhun bedenle bir ilişkisi olmak zorundadır. İnsan ancak bu ikilinin bir araya gelmesi sayesinde var olmaktadır. Bedene dokunan her zarar, ruha da dokunmaktadır ve yaşlı birinin mutlu olabilmesi ancak bedeninin yıpranmamış olması ile mümkün olabilmektedir (Beauvoir, 1970, s.166). Aristoteles’in fikirleri günümüz gerontoloji dünyasına tamamen ters düşmektedir ve yaşlılığı her yönüyle olumsuz betimlemesi de oldukça dikkat çekmektedir. Özellikle “Retorik” adlı yapıtının ikinci bölümünde Aristoteles’in yaşlılık üzerine yazdıklarına değinmek bu olumsuzlukları örneklendirmek için gereklidir. Aristoteles’e (2013, s.126-127) göre; yaşlı bireyler uzun yıllar yaşadıkları için çok kandırılmışlar ve çok fazla hata yapmışlardır. Hiçbir şeyden emin değillerdir ve bilmekten çok aslında zannederler. Olumsuzdurlar ve olayları kötü tarafından yorumlarlar. İçinde bulundukları hayattan

dolayı etrafa karşı güvensizdirler ve sürekli bir kötülük beklemektedirler. Hayalleri ve arzuları sıra dışı şeyler üzerine kurulu değildir. Cimridirler çünkü paranın değerini bilirler. Korkaktırlar ve her zaman kendilerini bir tehlikenin beklediğini düşünürler. Geleceğe karşı güvensizdirler çünkü onlar için bir şeyler hep kötüye doğru gider ve beklenenden daha iyi olmaz. Umuttan ziyade anılarla yaşarlar çünkü umut geleceğe, anılar ise geçmişe aittir. Hayatlarını ahlaki duygulardan çok akılcılık ile yönlendirirler çünkü; ahlaki duygular iyiliğe, akılcılık ise çıkara yöneliktir. Huysuzdurlar, şakadan hoşlanmazlar ve çok gülmezler.

Aristoteles'in yaşlanma sürecine ilişkin tüm bu fikirleri tepki görmekte ve reddedilmektedir. Özellikle tıp dünyasının önemli bir ismi olan Bergamalı Galen, Aristoteles'in bu görüşlerine şiddetle karşı gelmektedir. Galen'e göre hastalık; doğaya karşı bir süreçken, yaşlanmak ise tamamen doğal bir süreçtir (Tufan, 2002, s.15-16). Aristoteles'in, alanda uzman olmayan herhangi birini bile rahatsız etme potansiyeline sahip bu görüşlerinin, yaşlılığın belki de tarih boyunca en çok saygı gördüğü o dönemlerde tepki çekmesi son derece doğal karşılanmaktadır. Üstelik Aristoteles'in fikirlerindeki küçümseme ve ayrımcılık söylemleri de gerontolojinin geçmişten günümüze var olma amacını da derinden sarsmakta ve her detayıyla ters düşmektedir. Yaşlılığa karşı böyle bir bakışın hâkim olduğu bir toplumda, zaten heyecanla beklenmeyen yaşlılık döneminin birey üzerinde bırakacağı olumsuz etkilerin şiddetini tahmin etmek çok da zor olmamaktadır.

Milattan sonraya gelindiğinde; tıpkı Aristoteles gibi yaşlılığa karanlık gözlüklerle bakan Yunan tarihçi Mestrius Plutarchus karşımıza çıkmaktadır. Plutarchus yaşlılığı sonbahara benzetmektedir. Sonbahar mevsiminin vücudu hastalıklara karşı açık bir hale getirmesini, insan yaşamının yaşlılık evresine benzetmektedir. Ona göre yaşlılık, vücudun git gide soğuması ve zayıf düşmesidir. Bu karamsar düşünceyi devam ettiren Samsatlı Lukianos olarak bilinen ünlü hiciv yazarı; eserlerinde yaşlılığı çok sert bir dille betimlemektedir. Yaşlı bir kadının saçlarını boyasa da ihtiyarlığı asla boyayamayacağını, yüzündeki kırışıklıkları ise asla yok edemeyeceğini söylediği bilinmektedir (Beauvoir, 1970, s.168-169).

Aristoteles'in aksine yaşlılığı ideal bir yaşam dönemi olarak gören Cicero; M.Ö. 44 yılında yazdığı “Yaşlılık ve Dostluk” adlı eserinde Romalı devlet adamı Marcus Porcius Cato'yu, etrafına toplanmış gençlerle yaşlılık hakkında konuşturmaktadır.

Cicero'nun; yapıtında Cato'ya yaşlılık üzerine söyledikleri gerçekte kendi düşünceleri olup, yaşlılığa çizdiği olumlu resmi açıkça göstermektedir. Cicero'nun bu eseri yazmasındaki en büyük sebebi; bireylerin yaşlanmalarına rağmen devlet işlerinde yararlı olabileceklerini göstermeye çalışmasıdır. Hem gençlere öğüt niteliğinde olan hem de yaşlılık üzerine bilgi verdiği bu kitapta Cicero; özellikle bilimde, sanatta ve devlet işlerinde yaşına rağmen başarılı olan dönemin bilinen isimlerini ele almıştır. Eserde genç Scipio ile konuşan yaşlı Cato; “Eğer suç yaşlılıkta olsaydı aynı dertleri ben de çekerdim (Cicero, 1998, s.16)” diyerek yaşlılığın bireyselliğine vurgu yapmaktadır. Yani; yaşlılıkla birlikte gelen özellikle psikolojik değişimlerin yaşla ilgili değil, huyla ilgili olduğunu düşünmektedir. Huysuz bir karakterin gençlikte ve yaşlılıkta aynı derecede çekilmez olduğunu savunan Cicero, erdemli ve bilgili olmanın yaşlılığa karşı en etkili silah olduğunu söylemektedir. Ona göre; akılsız insanlar kendi kusurlarını yaşlılığa yüklemektedirler (Cicero, 1998, s.16-20). Cicero'nun bu söylemleri; yaşlılığa atfedilen huysuzluk, yorgunluk, zayıflık ve tembellik gibi olumsuzlukların genellenmesinin yanlış olduğunu, bu gibi huyların bireysel perspektifte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Cicero aynı zamanda yaşlılığı kötü gösteren nedenleri 4 başlıkta toplamakta ve hepsini bir şekilde olumlu sonuçlara bağlamaktadır. Birincisi; yaşlılığın insanı birtakım işlerden uzaklaştırmasıdır. Bu düşünceyi; yaşlılığın insanı sadece bedensel güç isteyen işlerden uzaklaştırabileceğini ve manevi güçle yapılabilecek birçok işin en az diğer işler kadar önemli olduğunu söyleyerek açıklamaktadır. Özellikle düşünceleriyle ve öğütleriyle devleti koruyan yaşlı isimleri örnek göstermektedir. İkincisi; yaşlılığın insanın bedenini zayıflatmasıdır. Ancak Cicero'ya göre yaşlılar gençlerin yaptığı bazı işleri yapamamaları bile çok daha önemli işleri başarmaktadırlar. Bu önemli işler kol gücü ya da hız ve çeviklikle ilgili değil, doğru düşünce ve sözünü geçirme ile ilgilidirler. Ona göre bu yeterlilikler yaşlılara özgüdür, bu nedenle meclislerin en yükseğine, Latince kökenli “yaşlanmak” fiilinden türeyen “senato” adı verilmektedir ve Sparta'da en onurlu görevlerde bulunan kişilere “Yaşlılar” denmektedir (Cicero, 1998, s.20-23).

Cicero'ya (1998, s.32-38) göre; yaşlılıkta bulunan üçüncü eksiklik yaşlıların bazı zevklerden yoksun olmasıdır. Cicero bu düşünceye tamamen karşı çıkmaktadır. Ona göre; zevk isteği gençlere özgüdür ve bu istek aklın düşmanıdır. Zevk, aklın gözlerini körleştirmekte ve erdemden çok uzakta durmaktadır. Yaşlıların zevki aramamaları bir eksiklik değil, aksine övünülecek bir durumdur. Yaşlı insanlar şölenlerden, güzel sofralardan ve sık sık kadeh boşaltmaktan uzak kalıyorlarsa, aynı zamanda sarhoşluktan, sindirimsizlikten ve uykusuzluktan da uzak kalıyorlar demektir. Tıpkı Platon'un zevk için "kötülüklerin yemi" demesi gibi, Cicero da insanların yemle yakalanan balıklar gibi zevke kapılıp kötülüğe sürüklendiklerini düşünmektedir. Aynı nedenle Cicero; insanın içine işleyen bazı zevklerin yaşlılar tarafından hissedilemeyeceği düşüncesinin doğru olabileceğini ancak yaşlı insanların bu zevklerin yokluğunu da hissetmediklerini savunmaktadır. Ona göre; yokluğu duyulmayan bir şeyin üzüntüsü de duyulmamaktadır. Tutkulu insanlar için özellikle aşk gibi duygulardan yoksun kalmak çok zor olsa da gözü doymuş ve hevesini almış kişiler için bu durum böyle değildir. Cicero; bir şeye karşı istek duymamanın, ondan yoksun olmak anlamına gelmediğini söylemektedir. Ona göre; manevi zevkler maddi zevklerden üstündür.

Dördüncü neden olan "ölüme yakın olmak" konusuna geçmeden önce Cicero'nun; bedeninin zayıflaması, belli işlerden ve zevklerden yoksun olmak gibi yaşlılığı kötü gösteren sebeplere karşı takındığı tavrın, en ince detayına kadar yaşlılığı savunmakta olduğu ve diğer yaş dönemlerine göre üstün gördüğü gerçeğine dikkat çekmek önemli olacaktır. Özellikle Aristoteles ve Cicero gibi iki büyük ve önemli düşünürün, yaşlılık gibi bir gerçeğin üzerine düşündüklerinin bu kadar zıt olması, aslında yaşlılığın algılanışının bireyden bireye nasıl değiştiğinin de en önemli örneklerindendir. Yaşlılığı kötü gösteren dördüncü nedene gelince, ölüme yakın oluşu karşımıza çıkmaktadır. Cicero'ya (1998, s.46-51) göre; onca yıl yaşayıp da ölümü hala küçümseyemeyen insanlar için bu süreç zordur. Bir genç bile akşama kadar yaşayacağını kesin olarak söyleyemezken, yaşlılar için bunu söylemek de bir o kadar anlamsızdır. Ona göre; ölüm gençlerin bile başına gelebilirken, yaşlılığı kötü göstermek için bir neden olamaz. Bir genç uzun zaman yaşayacağını umarken, yaşlı o gencin umduğunu zaten yaşamıştır bu yüzden de gence göre daha iyi bir durumdadır. Cicero; bir oyuncunun beğenilmesi için oyunun bitmesine gerek olmadığını, oynadığı perdede beğenilmesinin yeterli olduğunu

düşünmektedir. Ona göre; doğaya uygun olan her şey iyidir ve yaşlıların ölmesinden doğaya daha uygun olan başka hiçbir şey yoktur. Gençlerin ölümü ise doğaya aykırı bir şeydir. O; gençlerin ölümünü kızgın bir ateşin üstüne bol su dökülerek söndürülmesi olarak görmektedir. Yaşlıların ölümü ise geçmiş bir ateşin hiçbir etki olmadan, kendiliğinden sönmesi gibidir. Bir insana ölüm zamanının geldiğini gösteren şey; son heveslerin de geçmesi ve sonunda yaşama doymuş olmaktır.

Çalışmada Cicero'nun üzerinde bu kadar durulmasının sebebi; yaşlılık üzerine çok fazla düşünmüş ve yazmış olmasıdır. Onun yaşlılık üzerine olan değerlendirmelerini özetleyecek olursak; yaşlılık sürecini psikik ve toplumsal değişimlerle birlikte ele aldığını, zihinsel kapasitede ortaya çıkan değişikliklere ilişkin saptamalarda bulunduğunu söyleyebilmekteyiz. Özellikle Roma ve Yunan tarihinden 80 yaşını aşmış kişilerden örnek verdiği kişilerin devlet yönetiminde, bilimde ve sanatta ne kadar başarılı olduğunu göstermiştir. Ona göre; anlayış, tutarlılık, mantık, hoşgörü, doğru yargılarda bulunabilme, sağduyu, akıl ve insan onuru gibi kabiliyetlerin gelişebilmesi için insanın hayatı boyunca tüm bunlar için çabalamış olması gerekmektedir. Devam etmek ve vazgeçmemek tüm bunların temel ilkeleridir (Lehr, 1994, s.16-17).

William Shakespeare (1564-1616); “Nasıl Hoşunuza Giderse” adlı oyununun üçüncü bölüm yedinci tragedyasında insanın yedi çağından bahsetmektedir. Son dönem olan yaşlılık çağını ise altı ve yedinci çağ olarak adlandırmaktadır. “...Altıncı çağında ise palyaço giysileriyle, gözünde gözlüğü, yanında çantası, gençliğinden kalma pantolonu zayıflamış vücuduna bol gelir. Ve kalın erkek sesi, çocukluğundaki gibi incelir. Son çağda bu olaylı tarih sona erer. Dişsiz, gözsüz, tatsız, hiçbir şeysiz... (Shakespeare, 2004, s.16)” dizeleriyle Shakespeare; yaşlılıkla birlikte gelen birtakım olumsuzluklara atıfta bulunmaktadır. Bunlar bedendeki bazı gerilemeler, fiziki yapının değişmesi ve psikolojik buhranlardır. Bu bağlamda Shakespeare'in yaşlılığı Aristoteles kadar sert bir biçim de olmasa da bir gerileme dönemi olarak gördüğü açıkça ortadadır. Özellikle son dizedeki betimlemeler, insanın hayatının son evresinde hiçbir şeyi kalmayan bir varlığa dönüştüğü anlayışı, modern gerontolojinin anlayışı ile ters düşmektedir.

Alman edebiyatçı Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) ise; tıpkı Platon ve Cicero gibi yaşlılığı zenginlikleriyle görenler arasındadır. Ona göre yaşlılık, yaşlanmanın tecrübesine bağlı zengin bir definedir. Goethe; insanın yaşlandıkça hayatını ve hareketlerini kısıtlamasına karşı çıkmaktadır. O; insanlara yaşlılıkla ilgili tavsiyelerde bulunmuş, onları yaşlılık durumuna uyum sağlamaya yönlendirmiş ve aktif olmaları için cesaretlendirmiştir. “Çoğu kez, insanın çok yönlü etkinlikten ve özellikle de yaşlandıkça yeni bir işe başlamaktan kaçınması gerektiği düşünülür; ancak bu yalnızca, kendisine ve başkalarına güzel öğütler vermek demektir. Aslında yaşlanmak; başlı başına bir işe girişmektir... (Lehr, 1994, s.21)” diyen Goethe; yaşlanan insanın hayattan geri çekilmesi gerektiği kalıp yargısını eleştirmektedir. Aynı zamanda yaşlılığın başlı başına bir girişim olduğunu söyleyerek, bu durumun düzgün yürütülmesi gereken bir süreç olduğunu, bunu da bireyin geri çekilmesinin aksine daha da aktif olarak gerçekleştirmesi gerektiğini savunmaktadır (Lehr, 1994, s.21).

Bilimsel dönem öncesinde; yaşlılık üzerine söz söyleyen, şiir yazan, romanlar kurgulayan, demeçler veren çok sayıda şair, yazar ve düşünür bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada hepsine yer verilemeyeceğinden seçici davranılmıştır. Ele alınanlar arasındaki çoğunluk yaşlılığı olumlu bir bakış açısıyla ele alırken, az sayıda yazar ve düşünür ise yaşlılığı tüm olumsuzluklarıyla birlikte değerlendirmektedir. Dünyada tüm insanlığın üzerinde hemfikir olduğu tek bir konu olamayacağı gibi, yaşlılık da benzer bir görüşte uzlaşma sağlanamayan önemli konulardan bir tanesidir. Bunun en büyük sebebi, elbette ideolojilerin farklı olmasından kaynaklanıyor olabilir. Nasıl ki toplum; içinde yaşayan insanların aritmetik toplamına eşdeğer değildir çünkü her bireyin ayrı bir niteliği vardır, yaşlılık da toplumsal bir mesele olduğundan çok sayıda farklı bakış açısı ile ele alınmıştır, hâlâ da bu şekilde değerlendirilmeye devam etmektedir.

Tufan’a (2002, s.11) göre; antik çağdan kalan eserleri inceleyen bazı araştırmacılar bundan yaklaşık 2500 yıl önce yaşayan yaşlı insanların en güzel çağını yaşadıklarını savunmaktadırlar. Bu araştırmacılar; muhtemelen Platon’un yaşlılık hakkında söylediği tüm o güzel sözlerden etkilenmişlerdi. İnsanlık; geçtiğimiz birkaç bin yıllık zaman içinde değişmiş, maneviyatı zayıflamış ve maddiyata olan ilgisi artmıştır. Bu yüzden eskiden “bilge” olarak anılan yaşlı insanlara olan bakış açısı da değişmiştir. Hâlbuki bugün Avrupa’nın kökeni olarak kabul edilen Yunan kültüründe yaşlılara karşı tarifsiz bir saygı bulunmaktaydı. Gençler yaşlıların bilgilerinden, yaşam

tecrübelerinden, fikirlerinden yararlanmak için büyük heyecan duymaktaydılar. Kuşaklar arasında günümüzde olduğu kadar büyük bir çatışma yoktu. O zamanın gençleri bilge yaşlının etrafına oturmakta, onu adeta can kulağıyla dinlemekteydiler. Elbette işin gerçekte böyle olmadığını gösteren başka araştırmalar da bulunmaktaydı.

2.1.4. Kültürlere göre yaşlılık

İnsanoğlu kendi kültürünü oluşturan tek varlık olduğundan, genellikle kültürü insanla özdeşleştiririz. Kültür, içinde insan faaliyetlerini barındırmaktadır. Bir kültürün; değerler, anlamlar ve normlar üzerine kurulduğu söylenebilir. Kültür için; insanın yaşama biçimidir, sosyal bir mirastır, eğitimidir, insanın çevreye uyumudur ve her şeyden önce bir simgedir denilebilir. Özetle; insanoğlunun yarattığı toplumsal gerçeklik olduğu yorumu yapılabilir. Kültürün üzerinde uzlaşılan ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Bu nedenle bu bölümde en yaygın kullanılan tanımlara değinilecektir.

Latince; ekip biçmek, yetiştirmek, bakmak anlamlarına gelen “cultura” ve “colere” fiillerinden geldiği varsayılan “kültür” kelimesi, zamanla evrilerek bugünkü haliyle dilimize girmiştir. Bu noktada ekip biçmenin insana ait eylemler olduğu varsayıldığında, insanın birikim yaparak hayvandan ayrılması, kültürü insanla özdeşleştirmektedir. TDK’ye (2005, s.1282) göre kültür; “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre kültür; insan topluluklarının birbirinden ayırt edilmesini sağlayan ve onlara kimlik veren, hal hareket kodlarını, giyim kuşamı, dili, törenleri, davranış normlarını ve inanç sistemlerini içeren özelliklerin toplamıdır (Mutlu, 2012, s.205). Bu tanım kültürün toplum üzerindeki belirleyici etkisine ve ait olduğu topluma bir kimlik kazandırması özelliklerine vurgu yapmaktadır.

Kapsayıcı bir kültür tanımını yapabilmek adına gerçekleştirilen çalışmalarda, çoğu çevre tarafından kabul edilen tanımlardan biri Kluckhohn’un tanımıdır. Bu tanıma göre kültür; insan topluluklarının oluşturduğu ve nesillerce aktarılan duygu, düşünce ve davranışlardan meydana gelmektedir. Kültürün temel noktası ise; geleneksel düşünceler ve bu düşüncelere yüklenen anlamlar ile değerlerdir (Kluckhohn, 1951’den aktaran

Hofstede, 2001, s.9). Kluckhohn'un tanımında kültürün bir gelenekler birliği ve sosyal bir miras olduğu vurgusu yapılmaktadır. Kültürün oldukça yaygın bir diğer tanımı ise, ünlü antropolog Edward Brunette Tylor tarafından yapılmıştır. Dilimize "İlkel Kültür" olarak çevrilen kitabındaki tanıma göre kültür; "İnsanoğlunun toplumun içinde ve onun üyesi olarak kazandığı bilgi, öğrendiği sanat, gelenek-görenek ve benzeri beceri ve yetenekleri de içinde barındıran karmaşık bir bütündür (Tylor, 1871, s.1-3)". Tylor'un tanımında kültürün bireylere yönelik bilgi verici ve öğretici özelliği üzerinde durulmaktadır. Bu tanım ile antropolojiye büyük bir katkıda bulunduğu bilinmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde yaşlılığın tanımı yapılırken, yaşlılığın tıpkı biyolojik ve psikolojik olduğu kadar, kültürel bir olgu olduğundan da bahsedilmiştir. Çünkü yaşlılık kavramı, bir kültürden diğerine büyük farklar gösterebilmektedir. Tufan'a (2002, s.27-28) göre; ilkel toplumlar incelendiğinde, yaşlılık kavramının modern toplumlara kıyasla ne kadar farklı olabildiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Modern toplumların yaşlılığa ve yaşlanma sürecine nasıl baktıklarını günümüzde deneyimleyerek öğrenebilmekteyiz. Modern ve uygar olan toplumlarda kültürel farklılıklara rağmen yaşlılık kavramı oldukça benzerlik göstermektedir. Örneğin; modern toplumlarda alınan ortak kararlar 65 yaşına gelen insanlar "yaşlı" sıfatını elde etmektedirler. Kutuplarda ve Afrika'da yaşayan bazı toplumlar incelendiğinde ise, yaşlıların çoğunlukla öldürüldükleri ve toplumdaki kuşakların farklı sınıflandırma biçimleriyle belirlendiği gerçeği ile karşılaşılmaktadır.

Modern toplumlar arasında büyük bir benzerlik olmasının aksine ilkel toplumların 4 farklı türü olduğu ortaya çıkarılmıştır. İlki; fiziksel ve fonksiyonel değişime ayarlı toplumlardır. Bu toplumlarda kronolojik yaşın bir önemi yoktur ve bir bireyin yaşlı olup olmadığı, o toplumda üstlendiği göreve göre belirlenmektedir. Fiziksel gücünü yitirmiş ve bu yüzden güç isteyen işleri artık gerçekleştiremeyen insanlar "yaşlı" olarak tanımlanmaktadır. Burada temel kriter güçlülere katlanabilmektir. Bu yaşlı kişiler artık ava gitmek yerine çocuklarla ilgilenmektedirler. İkinci tür; yaşların ve kuşakların birtakım sınıflara ayrıldığı toplumlardır. Bu tip toplumlarda insanlar belli sınıflara aittirler. Aynı sınıfa ait insanların ortak özelliği takvimsel yaşları olmamasına rağmen, yine de yaşlı sayılmalarıdır. Örneğin; aynı gruba mensup insanların yaşları arasında 40 yıl kadar bile fark olabilmektedir. Kenya'da yaşayan Orowolar'da bir gruba mensup insanlar her 8 yılda bir aynı anda bir kademe yükselmektedir. Böylece yeni haklar elde

etmekte ve toplumda söz hakları artmaktadır. Bu toplumlarda önemli olan tek tek bireyler değil gruplardır. Üçüncüsü; üreme döngüsündeki konuma ayarlı toplumlardır. Bu toplumlarda statüyü belirleyen etmen kişinin topluma yeni bireyler kazandırabilme yeteneğidir. Evlenmemiş ve çocuksuz hiçbir kadın ya da erkek “yaşlı” mertebesine ulaşamamaktadır. Bu nedenle bu toplumlarda yaşlı olmak herkesin ulaşamadığı bir mertebedir ve tek şartı cinsel üretkenlik görevini yerine getirmiş olmaktır. Sonuncusu ise; kıdem sınıflandırma sistemi ile işleyen toplumlardır. Bu toplumlarda da diğer toplumlarda olduğu gibi kişinin statüsünü takvimsel yaşı belirlememekte, farklı olarak bu toplumlarda yaş, kişinin ardından gelen kuşaklar ile belirlenmektedir. Gelen her kuşak ile bir kıdem ileri kayılmakta böylece kişinin arkasında ne kadar çok kuşak varsa kişinin toplum içindeki statüsü de o kadar yükselmektedir (Tufan, 2002, s.29-31).

Afrika’daki ilkel toplumlardan biri olan Tuaregler’de bireyin yaşı hesaplanırken takvimsel yaşına bakılmamaktadır. Bu toplumda önemli olan yaş değil fiziksel güçtür. Tuaregler’de bedensel gücünü yitirmiş bir birey yaşlı sayılmaktadır. Afrika’nın batısına gelindiğinde ise karşımıza Ayizolar çıkmaktadır. Ayizolar’da yaşlılık, iktidar gücü ile özdeşleşmektedir. Örneğin; toplumda hala hayatta olan en yaşlı kişi, söz hakkına en fazla sahip olan kişi olmaktadır

. Ayizolar’da yaşlılık eskiden 35-40 yaşları arasında başlarken günümüzde 30 yaşa kadar düşmektedir. Toplumun kadınlarında ise yaşlılık, evlilik ile beraber hemen hemen 20’li yaşlarda başlamaktadır (Tufan, 2002, s.33-34). Bunun gibi büyük kültürel farklılıkların günümüzde hala devam ediyor olması, insana dünyanın evrensel bir standartta işleyemeyeceğini açıkça göstermektedir. Modern toplumlar ile ilkel toplumlar arasındaki uçurum “yaşlılık” söz konusu olduğunda da mevcut durumunu korumaktadır.

Bu uçurumun en tatsız örneklerinden biri de ne yazık ki bazı ilkel toplumlarda uygulanan ve “kamitok” adı verilen yaşlı katliamlarıdır. Bu katliamların nedeni; en basit anlamıyla tüketimi azaltmaktır. Çünkü ilkel toplumlarda üretim, beslenme ihtiyacını karşılamak için gerçekleştirilmektedir. Bu toplumlar tarım, hayvancılık ve avcılık ile besin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi için toplumdaki herkesin çalışması gerekmekte ve bu da beraberinde fiziksel güç ve irade istemektedir. Bu nedenle yaşlı insanlar üretime katkıda bulunamadıkları için bir çocuktan farksız görülmektedirler. Ancak bu toplumların yaşlılara çocuk gözüyle bakarken öte yandan onları öldürmeleri de kafaları karıştırmaktadır. Tufan’a (2002, s.36-38) göre; bu yöntem

okunduğunda biz modern toplum insanına vahşice ve korkutucu gelmektedir. Ancak modern toplumdaki bazı insanlar yaşlılarıyla ilgilenmeyerek, onları fiziksel olarak öldürmeseler de benzer bir yola sürüklemektedir.

Bir Sibirya halkı olan Çukşenler; yaşlanınca güçten kuvvetten düşen ve bakıma muhtaç hale gelen bireylerin aile kararıyla öldürüldüğü bir toplumdur. Hatta bazı durumlarda yaşlılar bu kararı kendileri almaktadırlar. Bu öldürülme bir şenlik havasında düzenlenmekte ve yaşlı birey bu durumdan dolayı üzgün değil aksine gururlu bir tablo çizmektedir. Çünkü kurban olarak seçilmek onun için şeref duyulacak bir meseledir. Başka bir Sibirya halkı olan Yakutlar'da da durum benzerlik göstermektedir. Yakutlar; Sibirya'nın kuzeydoğusunda sert bir iklimde yarı göçebe yaşayan, hayvancılıkla geçinen, hayatının büyük çoğunluğunda açlık çeken bir toplumdur. Yakutlar'da eskiden Çukşenler'de olduğu gibi yaşlılar öldürülürken, bugün öldürmenin biçimi değişmiş ve yaşlıyı yalnız bırakıp ölüme terk etme yöntemine geçilmiştir. Bu toplumdaki insanlar çocukken kendilerine kötü davranan anne babalarına karşı herhangi bir acıma duymamakta ve onları yaşlanınca ölüme terk etmektedirler (Beauvoir, 1970, s.67-68 ; Tufan, 2002, s.44). Çukşenler'de ve Yakutlar'daki bu düzen elbette modern toplum insanı için kabul edilebilir bir düzen değildir. Kültür de tam olarak bu noktada insanın düşünme biçiminde ne kadar etkili olduğunu ve toplumdan topluma ne kadar farklılaşabildiğini yeniden göstermektedir.

Yaşlıların saygı gördüğü ancak şartlara göre bu durumun esneklik gösterebildiği bazı yerel toplumlar da vardır. Örneğin Kuzey Amerika'da yaşayan Dakotalar toplumdaki bireylerin birbiriyle yardımlaşmasını temel alan bir Kızılderili halkıdır. Fakat bu toplumda bu kural zaman zaman gençler tarafından çiğnenebilmektedir. Yaşlılara yardım etmek istemeyen bazı genç yerlilerin bu kuralı çiğneyip yaşlılarını öldürdükleri yapılan araştırmalar sayesinde bilinmektedir. Benzer bir durum Çin için de geçerlidir. Günümüzde olmasa da açlık ve sefalet çekilen dönemlerde Çin'in yaşlılara oldukça saygı duyan bir toplum olmasına rağmen bu tip uygulamaları zaman zaman gerçekleştirdiği bilinmektedir. Fakat bu durum toplumun zengin kesimlerinde değil, özellikle fakirlik çeken kesimlerinde yaşanmıştır (Tufan, 2002, s.46). Bu bağlamda kültürel normların oluşmasında ve devamında o toplumun barındırdığı refah seviyesinin ve hammadde yeterliliklerinin ne denli büyük bir etkisi olduğu göze çarpmaktadır.

Bir diğerk önemli konu da cadı avlarıdır. Tarihte Avrupa'dan bildiğimiz bazı cadı avı örneklerine ilkel toplumlarda da rastlanmaktadır. Bu avda cadı olduğı düşünölen kişiler takibe alınmakta ve çoğunlukla bu takip ölüm cezası ile sonuçlanmaktadır. Bakıldığında, öldürölen cadıların büyük kısmını ise yaşlı kadınların oluşturduğı görölmektedir. İlkel toplumlardaki cadı avlarıyla Avrupa tarihindekiler arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Genel bir ifadeyle; cadıların elindeki güç büyüdür ve bu güç toplum düzenini tehdit etmektedir. Nasıl ki Avrupa'da hiçbir söz hakkına sahip olmayan yaşlı kadınlar o dönemde toplumda yaşanan birçok düzensizlik için suçlanmış ve cezalandırılmışsa, benzer bir durum ilkel toplumlarda da yaşanmaktadır. Bu toplumlarda yaşlıların doğaüstü bir güce sahip olduğı düşünölmekte ve yaşlıların bu gücü toplum aleyhine kullanmamaları için öldüröldükleri bilinmektedir (Tufan, 2002, s.46-47).

Bolivya ormanlarında yaşayan Siriona halkı yarı göçebe yaşayan ve genellikle açlık sıkıntısı çeken ilkel toplumlardan biridir. Anlaşmazlıkların büyük sebebi kıtlıktır ve bu yüzden aralarında büyük kavgalar olmaktadır. Bu toplumda hayat o kadar zordur ki insanlar 30 yaşlarında kuvvetten düşmeye başlamakta ve 40'lı yaşlarında ise yaşlı sınıfına girmektedirler. Bu nedenle yerli çocuklar anne babalarını çok önemsememekte ve kendi beslenmelerine odaklanmaktadırlar. Ayrıca yaşlanan bireyler hantallaştığından ve yer değıştirmeleri güçleştiğinden dolayı onları yük olarak görmektedirler. Bu nedenle göç esnasında hasta olan yaşlılar oldukları yerde bırakılıp ölüme terkedilmektedir. Orta Afrika ölkelerinden biri olan Gabon'da yaşayan Fang halkında da durum benzerlik göstermektedir. Bu toplumda yaşlı olmak çok ileri olmadığı sürece avantajlı bir durumdur. Yaşlı anne babalar aile reisleriyle yaşamakta ve belli yetkileri ellerinde bulundurmaktadırlar. Yaşlı kadınlar erkeklere göre toplumda daha değersiz görölmektedir. Kendilerine genellikle büyücü gözüyle bakılmakta ve üretkenlikleri bittiğı andan itibaren düşkün duruma gelmektedirler. Fanglar'a göre; insan hayatı çocukluktan yetişkinliğe doğru yükselen bir eğridir. Bu toplumda yaşlılar toplumsal yaşayışın dışında tutulmakta ve pek fazla ilgi görmemektedir. Hele bir de çocukları yoksa durum çok daha kötü olmaktadır. Fanglar eskiden göç sırasında yaşlılarını bir ormana bırakırken bugün ise bir köy başka bir yere taşınacağı zaman aynı uygulamayı yine yapmaktadırlar. Bu toplumlarda yaşlılar için hayat çok zordur ve birçoğı yaşamaktan yorulduğunu söyleyerek kendileri öldürölmek istemektedir (Beauvoir,

1970, 70-73). İlkel toplumlarda yaşlıları bir yük olarak gören sistemin, göçebe olan toplumlarda çok daha sert olduğu göze çarpmaktadır. Taşınma problemi yüzünden bir yerden bir yere gitmenin artan zorluğu, kültürlerin yaşlıları üzerinde dezavantajlı bir biçimde şekillenmesine neden olmaktadır.

Tıpkı Yakutlar gibi Sibirya’da sert koşullar altında yaşayan Koryaklar da göçebe bir toplumdur. Bu uzun göç yürüyüşleri yaşlılar için zor olduğundan, güçten kuvvetten düşen yaşlılar öldürülmektedir. Yine bir Sibirya kabilesi olan Şükseler de besin sıkıntısı çeken ilkel toplumlardan biridir. Toplumun büyük kesimi balıkçılıkla geçinmekte ve beslenmek büyük bir problem olduğundan sakat doğan çocuklar bile öldürülmektedir. Yaşlılara gelince, bu toplumda yalnızca ticaret yapabilen yaşlılar saygı görmektedir. Diğer yaşlılar ise bir yük olarak görüldüğünden ölüme kolayca ikna edilmektedirler. Güney Afrika’nın Bosşimanlar’ında ise, yaşlanan kişiyi köyün dışına yapılmış bir kulübeye biraz su ve yiyecek ile beraber bırakmak adetler arasındadır. Kuzey Amerika’da yaşayan Eskimolar’da ise yaşlanan birey kendini topluma bir yük olarak hissetmeye başladığında kayığına binmekte ve bir daha geri dönmek üzere ölüme gitmekteydi. Afrika’da yarı göçebe yaşayan Hottentotlar’da ve Sagalar’da da birçok toplumda olduğu gibi toplum yaşlı insanlara dinç ve sağlam oldukları sürece saygı göstermektedir. Bu toplumlarda aile bağları kuvvetlidir ve yaşlılara saygı gösterilmektedir. İnsanlar 50’li yaşlardan itibaren ihtiyarlamakta ve artık çalışamayıp bakıma muhtaç hale gelmektedirler. Bu toplumlarda yaşlı insanların deneyimlerinden ve bilgilerinden yararlanılmaktadır. Köy kurulu çoğu zaman yaşlılara danışmakta ve onların görüşlerini dikkate almaktadır. Bu yaşlılar aynı zamanda toplumdaki önemli törenleri yönetmektedirler (Beauvoir, 1970, s.75-78). İlkel toplumlardan yaşlıların saygın olarak kabul gördüğü toplumlar, bu anlamda modern toplumlar ile açık bir benzerlik göstermektedir. Yaşlanan bireyin tecrübesinden ve bilgi haznesinden yararlanma fikrine birçok ilkel toplumda rastlanmazken, özellikle Saga halkında oldukça açık görülen bu durum önemli kültürel unsurlardan biri olarak görülmektedir.

Benzer bir durum Kanada’da Winnipeg Gölü yakınlarında yaşayan Ojibwa halkında da gözlenmektedir. Bu toplumda çocuklar şefkat ve ilgi ile büyütüldüğünden, çocuklar da aynı duyguları yaşlılarına karşı beslemektedir. Toplumda büyükanneler ve büyükbabalar önemli bir role sahiptir. Hatta içlerinden birinin ismi yeni doğan çocuğa verilmektedir. Ojibwalar’da aileler 3 nesil bir arada yaşamakta ve çocuklara yaşlılarına

saygı duymaları gerektiği öğretilmektedir. Yaşlılarına saygı duyan çok ilkel toplumlar da bulunmaktadır. Örneğin Macellan boğazında yaşayan ve sayıları yaklaşık 3000 kişi olan Yaghanlar bilinen en ilkel toplumlardan bir tanesidir. Genelde balık tutarak suda göçebe halde yaşamaktadırlar. Çoğunlukla açlık sıkıntısı çekerler ve zamanlarının çoğunu yiyecek arayarak geçirmektedirler. Çocuk sayıları çok fazladır ve çocuklarını büyük bir sevgiyle büyütmemektedirler. Çocuklar da aynı sevgiyi büyüklerine karşı beslemektedirler. Çocukların bu sevgisi ve saygısı, büyükleri yaşlandığında da devam etmektedir. Bu toplumda yaşlı bireyler oldukça saygı görmekte ve asla yalnız bırakılmamaktadır. Hatta çocuklarından biri onlara bakmak için daima yanlarında kalmaktadır. Ayrıca bu toplumda tıpkı Sagalar'da olduğu gibi yaşlıların tecrübelerinden sık sık yararlanılmaktadır. Yaşlı bireylerin yiyeceklerin nasıl toplanacağı ve ev işlerinin nasıl yürütüleceğine dair bilgileri toplum için büyük önem arz etmektedir. Bu toplumda ölüm ancak acı çeken umutsuz bir hasta için uygun görülebilir ve bu durumda bile herkesin ortak kararı alınmaktadır. Yaşlıların saygı ve sevgi gördüğü bir diğer toplum ise Alaska'da yaşayan Aleutlar'dır. Aleutlar tıpkı Yaghanlar gibi geçimlerini balıkçılıkla sağlayan ve hayatta kalmak için mücadele veren bir toplumdur. Bu toplumda yaşlılara karşı büyük bir sevgi ve saygı beslenmektedir. Onlara göre yaşlıları bırakmak insanlık dışı bir eylemdir. Aleutlar yaşlılarına yardım etmekte, onlarla her şeyi paylaşmakta ve gerektiğinde onlar için kendilerini feda bile etmektedirler. Bu toplumda da benzer toplumlarda olduğu gibi ihtiyarlar öğretici pozisyonundadır ve gençleri eğitmektedirler (Beauvoir, 1970, s.78-90).

Bazı ilkel toplumlarda ise yaşlılardan korkulduğu için saygı duyulduğu bilinmektedir. Bunlardan bir tanesi de Avustralya ormanlarında avcılıkla geçinerek yaşayan Arandalar'dır. Bu toplumda toplumun en saygın üyeleri "saçları ağarmış adamlar"dır. Toplumda bu kır saçlı adamların hem engin bilgilerine ihtiyaç duyulmakta hem de sihirli bir kudrete sahip oldukları düşünüldüğünden onlardan korkulmaktadır. Yaşla birlikte gelen ve "Yencon" denilen en üst seviyeye ulaşıldığında, bu yaşlı adamların genç insanları hasta etme yeteneğine sahip oldukları düşünülmektedir. Ayrıca "Yencon" seviyesine gelen insanlar artık toplumun kurallarına uymak zorunda değildirler. Bu kişiler dünya ile ahiret arasında arabulucu konumundadır ve dinsel hayatı yönetmek onların görevidir. Dini törenlerde kullanılan ve "Şürenga" adı verilen kutsal eşyalara dokunmak sadece onların sahip olduğu bir haktır. Gençler

Yenconlar'dan öyle korkmaktadırlar ki, bazen onlara kendi kanlarını vermek durumunda bile kalmaktadırlar. Sudan'daki Zandalar'da da benzer bir durum gözlenmektedir. Bu toplumda ihtiyarlar, egemenliklerini korku üstüne kurmaktadırlar. Büyücülük bu toplumda önemli bir yer tutmaktadır. Zandalar herkesin içinde “Mengü” adını verdikleri bir kudret olduğuna inanmaktadır. Bu gücü karaciğerle ilişkilendirirler ve yaş ilerledikçe daha da büyüdüğüne inanırlar. Bu nedenle toplumun en yaşlıları kontrolü elinde bulundurmaktadır. Arizona bölgesinde yaşayan Navajolar'da ise durum büyüculük anlamında benzerlik gösterse de bu toplumda insanlar yaşlılardan korktukları kadar onları aynı zamanda sevmektedirler. Bu toplum besin yeterliliği bakımından bolluk içinde yaşamaktadır. Bunda bol yağmurlu verimli topraklarının etkisi büyüktür. Ekmekleri ve etleri boldur, işlemeli ve süslü kıyafetler giymekte, dokuma ve resim yapmaktan keyif almaktadırlar. Bu mutlu toplumda zayıf olanlara ve sakatlara çok iyi bakılmaktadır. İhtiyarlarını ne kadar yaşlı veya kendini bilmez halde olsalar bile her zaman el üstünde tutmaktalar ve aynı zamanda da onlardan oldukça korkmaktadırlar (Beauvoir, 1970, 91-99). Yaşlı insanlara gösterilen saygı bu toplumlarda çoğu zaman korku ile ilişkilendirilmektedir. Başka bir anlamda bu toplumlarda yaşlılara olan saygı büyüculük korkusundan doğmaktadır denilebilir. Yaşlılara ihtiyaç duyulmasının sebebi ise onların bilgi ve tecrübe kaynağı olmasıdır. İlkel toplumlarda bilgilerin kuşaklararası aktarımı genellikle yazılı değil sözlü olduğundan, yaşlı insanların rolü bu noktada büyük önem kazanmaktadır. Yaşlıların elinde bulundurduğu bu bilgi hazinesi onlara toplumu kontrol etme ve yönetme gücü vermektedir.

Jivarolar da tıpkı Navajolar gibi iklimlerinden dolayı bolluk içinde yaşayan toplumlardan biridir. Bu toplum Güney Afrika'nın batı kıyılarına uzanan And dağlarının eteklerinde tropikal ormanlarda yaşamaktadır. Jivaro halkının erkekleri avlanırken kadınları ise tarımla uğraşmaktadır. Yaşlıların tecrübelerinden yararlanmakta ve onlara saygı göstermektedirler. Çocukların adlarını yaşlı kişiler koymaktadır. Dinsel bayram ve törenleri yönetmekte ve aynı zamanda savaşmaktan oldukça keyif aldıkları bilinmektedir. Eğer bir sefer yapılıyorsa o grubun başında en yaşlı kişi bulunmaktadır. Kongo ormanlarında yaşayan ve nüfusları yaklaşık 30,000 olan Lele'ler oldukça yoksul bir topluluktur. İklimleri kuraktır ve toprakları fakirdir. Toplumdaki yaş grupları arasında olumlu bir iş birliği bulunmamaktadır ve genellikle gençler bu toplumdaki yaşlılar ile rekabet edemezler. Yaşlı kişiler uğraştıkları zanaatı tekellerinde tutmakta ve

belli bir zaman gelince bu zanaatı genç kişilere öğretmektedirler. Fakat bu toplumda yaşlılar ve gençler birbirlerine karşılıklı ihtiyaç duymaktadırlar. Örneğin; yaşlılar avlanmak, balık tutmak ve eşyaların taşınması gibi işlerde gençlere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle karşılıklı bir idare etmek durumu söz konusudur. Nijerya’da yaşayan Bantu halkı da kendilerine bilgi birikimlerini aktaran yaşlılarına saygı duyan toplumlardan biridir. Bantular hayvancılık ve tarım ile geçinmektedirler. Aynı zamanda dokumacılık ve seramikçilik yaparlar. Yaşlı kişiler toplumun şefi pozisyonundadır ve halkı yönetmektedir. Toplumdaki yaşlıların diğer görevleri ise; hastaları iyileştirmek, kavgalarda hakemlik yapmak ve sosyal hayatı dengede tutmaktır. Güçten düştüklerinde ise sosyal hayattan çekilmektedirler. Afrika’da Kenya dağının eteklerinde yaşayan Kikuyular’da da benzer bir şekilde toplumun yaşlı kişileri bilgeliklerinden dolayı saygı görmektedirler. Kikuyular’ın geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Toplumda yaş sınıfları büyük bir önem taşımaktadır. En eski olan sınıf en üstün sınıf olarak sayılmaktadır. Anneler ve babalar yaşlanınca onların sorumluluğunu çocukları almakta ve onlara iyi bakmaktadırlar. Çocukları olmayan yaşlılara ise komşularının çocukları kendi anne babalarıymış gibi bakmaktadırlar. Bu toplumda diğer toplumlardan farklı olarak yaşlı kadınların konumu göze çarpmaktadır. Kikuyular’da gelenekleri koruyan, genç suçluları cezalandıran oldukça kudretli bir kadınlar konseyi bulunmaktadır. Bu kadınların ağızlarında hiç diş kalmadığı zaman ise en çok saygı gördükleri zamandır. Bu toplumdaki yaşlı kişiler dünyadan elini eteğini çekmiş evliyalar gibi görülmektedir. Bu nedenle bu kişilere “bilge” gözüyle bakılmaktadır (Beauvoir, 1970, s.100-106).

Yaşlı kişilerin güçlü hafızaları ve bilgi birikimleri ile ayrıcalıklı duruma geldiği toplumlardan biri de Çin’in ormanlarında ve Tayland’ın çalılık bölgelerinde yaşayan Miaolar’dır. Bu toplumda yaşlı kişilere saygı duyulmakta ve yaşlılar asla yalnız bırakılmamaktadır. Yaşlı kişilerin eski mitlerle ilgili anıları toplumun kılavuzu sayılmaktadır. Hafızanın önemli bir rol oynadığı toplumlardan biri de Batı Afrika’nın bir ülkesi olan Sierra Leone’da yaşayan Mendeler’dir. Bu topluluk ülke nüfusunun yaklaşık %30’unu oluşturmaktadır. Ataerkil bir yapısı bulunmaktadır ve birkaç kuşak bir arada oturarak yaşamaktadırlar. Ailenin reisi en yaşlı olan erkektir. Toplumun en yaşlı kişilerine “Büyükler” denmektedir. Bu kişiler aynı zamanda toplumun şefleridir ve memleketlerinin tarihini, kişilerin soy kütüklerini, ülkeyi kuranların ve onların

çocuklarının biyografilerini güçlü hafızaları sayesinde çok iyi bilmektedirler. Toplumda bu bilgiler miras niteliğindedir ve kuşaktan kuşağa özenle aktarılmaktadır (Beauvoir, 1970, s.106-108). Değinilen tüm bu toplumlarda yaşlı kişilerin mevcut fiziksel ve bilişsel durumları toplum içinde konumlandırılmalarında doğrudan etkili olmuştur. Yaşlılardan bazen korkulmuş, bazen onlara saygı gösterilmiş, bazen zayıflıklarıyla aşağılanmış, bazen yük olarak görülmüş hatta ölüme terk edilmiş, bazen de baş tacı yapılmış demek yerinde bir çıkarım olacaktır.

Bu toplumların yanı sıra yaşın toplum içinde bu denli belirleyici olmadığı toplumlar da vardır. Bunlardan biri nüfusları yaklaşık 50,000 civarında olan ve Panama’da yaşayan Küna halkıdır. Bu toplumda insanlar çok sağlıklıdır ve fiziksel olarak sağlam ve güçlüdürler. Yaklaşık 100 yaşına kadar yaşamaktadırlar. Kadınlar evde ve tarlada çalışırken erkekler balıkçılıkla uğraşmakta ve ağaç kesmektedir. Güzel giyinmekte, aynı zamanda bakımlı ve oldukça temizlerdir. İnsanlar genel itibarıyla sağlıklı oldukları için, yaşlandıkları halde uzun süre çalışmaya devam etmektedir. Yaşlı erkekler dinsel konularda uzman olarak görülmekte, ancak bu onlara özel bir saygı duyulmasını gerektirmemektedir. Bu toplumda zekâ ve deneyim ile birlikte olmadıkça yaşın hiçbir önemi yoktur. Endonezya’da yaşayan Bali Adası’nın halkı da ilkel kabul edilemeyecek toplumlardandır. Okuma yazma bilmemelerine rağmen kültürlerini korumuş ve sözlü yollarla kuşaktan kuşağa aktarmışlardır. Balililer’de yaş önemli bir ayrıcalık kazandırmasa da toplumda yaşlılara saygı gösterilmektedir. Toplumdaki bireyler sağlıklıdır ve uzun yıllar boyunca da çalışmaktadırlar. Toplumun kadınları 60 yaşını geçseler dahi hala güzel ve güçlüdürler. Balili insanlar çalışmadan boş durmanın kişinin beden ve ruh sağlığı için tehlikeli olduğunu düşünmekte ve bu ilke ile yaşamlarını sürdürmektedirler (Beauvoir, 1970, s.110-115).

Bahsedilen toplumlar incelendiğinde ve karşılaştırıldığında birtakım çıkarımlarda bulunmak kaçınılmazdır. Örneğin; refah seviyesi düşük olan toplumlar yaşlılarından daha kolay vazgeçmektedir. Karnını doyurabilmek ve hayatta kalabilmek için besin arayışı içinde olan insanların önceliği genellikle kendileri ve çocukları olmuştur. Yaşlıların ölmesine yaşamın doğal ve kaçınılmaz bir sonu olarak bakılmış ve bu yüzden onların daha fazla yaşamaları için bir gayret gösterilmemiştir. Elbette yaşanan besin kıtlığının bu durum üzerindeki etkileri de göz ardı edilememektedir. Çünkü refah toplumlara bakıldığında, yaşlılara olan muamelenin iyiye doğru yön değiştirdiğini

açıkça görebilmekteyiz. Besin sıkıntısı çekmeyen ve mutlu olan toplumlar yaşlılarına da iyi davranmakta ve onları birer fazlalık olarak görmemektedir. Yaşlılardan korkulduğu için saygı duyulan toplumlar da vardır ancak bu korku bütün toplumlarda saygıyı beraberinde getiren tek etken değildir. Bazı toplumlar yaşlılarını gerçekten sevmekte ve onlara değer vermektedir. Üstelik bu durumun tıpkı Yaghan halkında olduğu gibi toplumun refah seviyesi ile doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır. Yaghanlar açlık sıkıntısı çeken bir toplum olmalarına rağmen yaşlılarına çok değer vermektedirler. O halde toplumların yaşlılarına olan tutumlarının tek nedeninin refah seviyesi olduğunu söylemek doğru bir çıkarım olmayacaktır. Bu noktada kültür farkından söz edilebilmektedir. Kuşaklararası aktarılan kültür basit anlamda, bir kuşağın kendinden önceki kuşaklardan devraldığı kültürel öğeleri devam ettirmesi ile ilgilidir. Kültüründe yaşlısını her koşulda el üstünde tutma davranışı olan toplumlarda, insanlar ne kadar açlık sıkıntısı çekseler de yaşlılarını suistimal etmeyi akıllarından bile geçirmemektedir. Ancak yaşlıları önemsemeyen ve onlara itibar göstermeyen bir toplumun bireylerinde, kültür bu standartlarda yeşermekte ve filizlenmeye devam etmektedir. Bu noktada kültürün değerler, anlamlar ve normların bir bütünü olduğunu hatırlamak, bu farklılıkları anlamlandırmak için faydalı olacaktır.

2.1.5. Yaşlılık kuramları

20. yüzyıl filozoflarından Karl Raimund Popper kuramlar için şöyle söylemektedir: “Kuramlar dünya dediğimizi yakalamak için eğrilmiş ağlardır; biz onu rasyonelleştirmek, açıklamak ve kontrol etmek için ağın örgüsünü daima daha ince yapmak için uğraşırız (Alemdar ve Erdoğan, 2010, s.15)”. Popper’ın bu sözü bize kuramın bir anlamlandırma ve açıklama çabası olduğunu benzetme yoluyla ifade etmektedir. Alemdar ve Erdoğan’a (2010, s.16-17) göre; bilim bilmeye ilişkilidir ve insan her zaman kendisinin veya başkasının yaptıkları üzerine düşünmekte, onları anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Bu çaba insanın tüm gözlemlerinden ve deneyimlerinden geçerek tahminlere dönüşmektedir. İşte bu tahmini, anlamlandırmayı ve düşünmeyi bilim insanları sistemli ve tutarlı bir biçimde yaptıklarında buna “kuram” denmektedir. Kavram olarak “kuram” Yunancada “görmek” anlamına gelen “theoria” kelimesinden gelmektedir. Kuram; belli olgulara evrensel bir açıklama yapabilmek için “bakma yolu” olarak açıklanabilmektedir.

Alemdar ve Erdoğan’ın kurama getirdikleri açıklamadan yola çıkılarak, kuramın aslında her insanın doğasında olan bilme, anlama ve açıklama isteğiyle birebir örtüştüğü görülmektedir. İnsanoğlu var olduğu ilk zamandan bu yana anlama isteğini sürdürmüştür. Bu istek öğrenilen ya da kuşaktan kuşağa aktarılan bir öğreti değil, insanın içgüdüsel olarak barındırdığı bir fenomendir. Ancak kuramın her ne kadar ortaya çıkış yolu “düşünce” ile benzerlik gösterse de gerçekleştirilme biçimi bu noktada farklılık göstermektedir. Kuram; düşünme eyleminin formülize edilmiş bir sistem ile tutarlı bir biçimde gerçekleştirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Üstelik düşünceden farklı olarak bir kontrol ve sağlamayı da beraberinde getirmektedir.

Yaşlılık meselesine kuramsal bakış açılarının geliştirilmesi ve literatüre girmesi uzun bir zaman aralığına yayılmaktadır. Son yüzyılın ikinci yarısına gelene kadar yaşlılıkla ilgili sistemli ve kurumsal görüşlerde bulunulamamıştır. Hatta günümüzde konuyla ilgili birçok kuram olmasına rağmen, bu kuramların yaşlılığı tamamen açıkladığını iddia etmek pek mümkün değildir. Çünkü yaşlılık dinamik ve kültürden kültüre hatta kişiden kişiye bile değişebilen bir olgudur. Yani yaşlılık dinamik bir olgu olduğundan konuya ilişkin görüşlerin ve geliştirilen kuramların da dinamik olması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, yaşlılıkla ilgili öne sürülen tüm görüşler ve kuramlar hem görecelidir hem de sabit kalması mümkün olmayan bilgilerdir (Kaygusuz, 2008, s.215).

Kuramlar “neden” ve “nasıl” sorularıyla elde edilen ampirik ya da nitel bulguları anlarken ve açıklarken önemli bir rol oynamaktadır. Yaşlılık ve yaşlanma fenomenlerini, bunların birey ve toplum açısından sonuçlarını ve bu durumun kültürden kültüre nasıl değiştiğini anlama ve açıklama çabası birçok kuramsal yaklaşımın doğmasına sebep olmuştur. Yaşlılık da çok disiplinli bir alan olduğundan, bu konuda çok sayıda kuramsal yaklaşım bulunmaktadır. Örneğin yaşlanmanın biyolojisiyle ilgili kuramlar, yaşayan organizmalarda yaşlanmanın neden gerçekleştiğini anlamaya ve açıklamaya çalışırken, toplumsal kuramlar toplum içindeki ilişkilerde ve sistemlerde yaşlı bireylerin değişen konumunu açıklamaya çalışmaktadır (Altan ve Şentürk, 2015, s.18-19). Lehr’e (1994, s.61) göre ise; kuramsal çabaların temelinde gelişme kavramı bulunmaktadır. Yaşlı kişilerin yaşam koşullarında, olayları algılama ve davranış biçimlerinde gözlemlenen değişimlerle, bireylerin bu değişimlere uyum sağlamada ne kadar başarılı olduğu kuramsal yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Yaşlılık fenomeni ile ilgili çok sayıda kuram olduğundan dolayı, bu çalışmada kuramlara genel bir gruplandırma ile biyolojik ve toplumsal başlıkları altında yer verilecektir. Biyolojik kuramlar kapsamında incelenecek kuramlar; yaşlılığın insan bedeninde yol açtığı biyolojik değişimleri anlamaya ve açıklamaya çalışırken, toplumsal kuramlar olarak incelenecek diğer kuramlar, yaşlılığa bağlı olarak ortaya çıkan sosyal ve psikolojik değişiklikleri toplumun bir parçası olan bireyi ele alarak açıklamaya çalışmaktadır.

2.1.5.1. Biyolojik kuramlar

Çalışmanın ilk bölümünde de üzerinde çokça durulduğu gibi ölüm, insanlığın varoluşundan bu yana ilgi çeken, üzerine düşünülen ve hatta teoriler geliştirilen bir olgu olmuştur. Yok olma düşüncesi karşısında çaresiz kalan insan “doğal ölüm”ün sebeplerini araştırırken öncelikle bedensel değişimlere odaklanmaktadır. Yani biyolojik olarak meydana gelen değişimlerin insanı ölüm noktasına nasıl taşıdığını araştırmaktadır. Bu bağlamda insanlığın yaşlanmayı incelemesi bir nevi “doğal ölüm”ü anlama çabasıdır denilebilmektedir (Kaygusuz, 2008, s.220).

Bugünün dünyasında sıkça karşılaştığımız “anti-aging” uygulamaları, insanın yaşlanmaya karşı meydan okuması olarak yorumlanabilir. Fakat bu uygulamaların tam anlamıyla amacına ulaşamamasının sebebi, henüz yaşlanmaya ve ölüme neden olan kesin bir bilimsel teorinin geliştirilememiş olmasıdır. Çünkü basit ama açıklayıcı bir deyişle, nedeni bilinmeyen bir durumu önlemek ne yazık ki mümkün olmamaktadır. Yaşlanma; önemli kayıpların ve vücut fonksiyonlarında bazı düşüşlerin yaşandığı karmaşık ve çok boyutlu bir süreçtir. Bilim insanları uzun zamandır bu süreci nedenleriyle araştırmaktadır. Bazı teoriler yaşlanmanın önceden programlanmış genetik bir yapı ile gerçekleştiğini savunurken, bazıları ise yaşlanmanın çevresel koşullardan önemli derecede etkilendiğini savunmaktadır. Geliştirilen biyolojik kuramların temelde dört özelliği sağlaması aranmaktadır. Bunlardan ilki; yaşlılık sürecinin evrensel olması gerektiğiyle ilgilidir. Burada bahsedilen evrensellik tüm türleri de kapsamaktadır. İkinci şart; teorinin yaşlanmanın psikolojik yönlerini de kapsayan istenmeyen sonuçlarını içermesi gerektiğidir. Teorinin ileri görüşlü olması aranan üçüncü niteliktir. Son olarak teorinin yaşlanmayı organizmalar tarafından düzeltilemeyen gerçekçi bir süreç olarak görmesi beklenmektedir. Bu nitelikler, geliştirilen biyolojik kuramların daha kapsayıcı olmasını sağlamaktadır. Örneğin; bir hastalığı normal bir yaşlanma sürecinden

ayırabilmek gibi önemli ayrıntılara ışık tutmaktadır. Mesela bu duruma her yaşlının Alzheimer hastalığına yakalanmadığı örnek verilebilir. Ancak tüm bu nitelikler sağlanarak geliştirilen teoriler yaşlanma sürecini anlamamıza yardımcı olsa da hiçbirini yaşlanmanın nedenlerini tamamen açıklamak için yeterli olmamaktadır (Hooyman ve Kıyak, 2005, s.69-70). Bu nedenleri, var olan teorilerin nasıl açıkladığını anlayabilmek için, çalışmanın bu bölümünde 9 adet biyolojik kurama değinilecektir.

2.1.5.1.1 Somatik mutasyon kuramı

Somatik; bedensel yani bedenle ilgili olan durumlar için kullanılırken, mutasyon ifadesi ise bir değişimi nitelemektedir. Bu nedenle bu teori için bedensel değişim kuramı demek daha anlaşılır olacaktır. Bu kuram özellikle 1950’li ve 1960’lı yıllarda radyobiyojinin gelişmesiyle birlikte önem kazanmıştır. Bu kurama göre; somatik hücrelerde biriken mutasyonlar, yaşlanmaya özgü fizyolojik bozukluklara neden olmaktadır. Fakat bu teorideki problem; radyasyon verilen hayvanların yaşlanmasında herhangi bir hızlanma görülmemesidir. Buna ek olarak Curtis; yaşlı olan hayvanların karaciğer hücrelerindeki kromozomları incelemiş ve az yaşayan türlerin karaciğerlerinde daha fazla kromozom anormalliğine rastlamıştır. Bu rastlantı bu kuramı reddeden bir bilgi ortaya koymaktadır (Uğuroğlu, 1993, s.32).

2.1.5.1.2. Serbest radikal kuramı

1956 yılında Denham Harman, yaşlanmanın serbest radikaller olarak adlandırdığı aktif atom ve moleküllerin oluşturduğu bir mekanizmayla meydana geldiğini ileri sürmüştür. Kurama göre; bir kısmı vücudumuz tarafından üretilen bir kısmı da dış etkenlerden dolayı oluşan “serbest radikal” adındaki bu atom ve moleküller, vücudumuzdaki hücrelerde büyük hasarlar oluşturmaktadır. Bu hücrelerde ve genetik yapılarda meydana gelen bozulmalar yaşlanmaya sebep olmaktadır. Serbest radikallerin bünyemize yerleşmesine neden olan dış etkenlerden bazıları; kirli hava, radyasyon, sigara, tarım ilaçları, ultraviyole ışınlar, enfeksiyonlar ve strestir. İnsan vücudu, bu serbest radikallerin olumsuz etkilerini azaltmak için doğal bir işleyişle “antioksidan” adı verilen bir savunma mekanizması geliştirmektedir. Fakat yukarıdaki tüm çevresel etkenler, hastalıklar ve kötü beslenme bu savunma mekanizmasına zarar vermektedir (Uğuroğlu, 1993, s.31 ; Kaygusuz, 2008, s.222-223). Günümüzde antioksidan sayılan besinlerin kullanımının bu kadar artmasının sebebi de medyanın konuyla ilgili bilgilendirmeleri ve devamlı bir tüketim çağrısı yapması olarak yorumlanabilir.

2.1.5.1.3. Genetik programlama kuramı

Bu kuram; yaşam süresinin genetik şifreyle belirlendiğini ileri sürmektedir. “Planlı Eskime” olarak da bilinen kuram 1961 yılında Hayflich ve Moorehead tarafından ortaya atılmıştır. Kuram; yaşlanmanın genetik olup, tıpkı ergenlik dönemi gibi organizma için özel olarak planlandığını savunmaktadır. Tek bir hücreden başlayarak gelişen insan gibi bir organizmada gelişim planlı bir sırayı takip etmekte, yani bir anda gerçekleşmemektedir. Kuram, yaşlanan hücrelerin 150 farklı değişim gösterdiğini iddia etmektedir. Yaşlanan hücrelerin değişime uğraması; mesela bir kısmının büyürken bir kısmının kromozom sayılarının azalması ya da artması, bazı hücrelerdeki enzimlerin azalması gibi değişimler bedenin biyokimyasında değişikliklere neden olmaktadır. Bu durum da yaşlanma denilen biyolojik ve fiziksel belirtileri ortaya çıkarmaktadır. İnsan bedeninin geliştiği ilk yıllarda ilerleme hareketi gösteren bu genler yerini duraklamalara bırakmaktadır. Günümüzde genetik bilimi alanında gerçekleştirilen çalışmalarda, insan yaşamının belli bir döneminde harekete geçtiği düşünülen yaşlanma genleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle bilim insanları, yaşlanma genini bulduklarında yaşlanmanın da ortadan kalkabileceğine inanmaktadır (Uğuroğlu, 1993, s.31; Kaygusuz, 2008, s.223-224 ; Yahyaoğlu, 2013, s.24).

2.1.5.1.4. İmmünolojik ve endokrin kuramı

Bağışıklık sistemi olarak da bilinen immün sistemi ve hormonlar bu kuramda yaşlanma ile ilişkilendirilmiştir. Bu kurama göre, bazı insanların bağışıklık sistemi doğuştan zayıftır. Vücudun karşılaştığı antikorlar ve bazı aşılarda bu bağışıklık sistemi zamanla gelişim göstermektedir. Bağışıklık sistemindeki bu gelişimin 40 yaşında zirveye ulaştığı söylenmektedir. İlerleyen yıllarda ise bu gelişim, yerini gerilemeye bırakmaktadır. Bağışıklık sisteminde yaşa bağlı görülen bu gerileme, vücudun enfeksiyonlara karşı daha açık hale gelmesine sebep olmaktadır. Bu kuram bağışıklık sisteminin etkili olduğu kadar hormonal değişimlerin de yaşlılığı tetiklediğini ileri sürmektedir. Özellikle timüs bezinin fonksiyonlarındaki azalmanın, yaşlanmada önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda epifiz bezinin salgıladığı melatonin hormonunun azalmasının da yaşlanmayı etkilediği söylenmektedir. Henüz insanlar üzerinde yeterli sayıda çalışma yapılmamış olmasına rağmen, melatonin hormonunun dışardan takviye edilmesiyle yaşlanmanın geciktirilebileceğini savunan bilim insanları vardır. Bu kuram; sağlıklı ve düzenli beslenmenin, hem hücrelerde meydana gelen

düzensizlikleri engellediği hem de vücudun savunma sistemini geliştirerek, yaşlılıkla beraber artan hastalıklara yakalanma riskini düşürdüğü ve dolayısıyla da yaşlanmayı geciktirdiğini ileri sürmektedir (Kaygusuz, 2008, s.224-226 ; Yahyaoğlu, 2013, s.25-26).

2.1.5.1.5 Otoimmün kuramı

Bu teori immünolojik yaşlanma teorisinin tam tersi sayılmaktadır. Bu kuram; yaşlanmanın bağışıklık sistemindeki gerilemenin bir sonucu olarak vücudun dış etkilere karşı kendini savunamamasından değil, bağışıklık sisteminin vücudun kendi hücrelerini tanıyamaz hale gelip vücut hücrelerini yok etmeye başlamasından kaynaklandığını iddia etmektedir. Normalde insan vücudunda kendi hücrelerini tanımama ve reaksiyon verme durumlarına karşı çalışan self tolerans mekanizması bulunmaktadır. Fakat bu sistemin düzgün çalışabilmesi için bağışıklık sisteminin de normal çalışması gerekmektedir. Yaşlanma ile birlikte bu sistem; dışardan gelen yabancı maddeleri antijen olarak kabul edip onlarla savaşmak yerine, kendi bedenine yönelik bir saldırıya geçmektedir. Fakat bu kuram bağışıklık sisteminin etkisinin yaşla birlikte neden azaldığını açıklamamaktadır, sadece bu değişimin etkilerinden bahsetmektedir (Hooyman ve Kıyak, 2005, s.70 ; Yahyaoğlu, 2013, s.26). Yaşlanmayı açıklama çabasıyla geliştirilen birbirinin tam tersi iki kuramın olmasının yanı sıra, bu iki kuramın da bazı noktalara açıklık getirememesi, konuya dair daha fazla çalışılması gerektiğini açıkça göstermektedir. Çünkü bilimsel kuramların devrim niteliğinde olması ve güçlü olabilmek için bir önceki teoriyi çürütmesi gerekmektedir.

2.1.5.1.6. Yanlış (hata) kuramı

Bazı kaynaklarda hata kuramı olarak da bilinen “Yanlış Kuramı” Ogel tarafından ileri sürülmüştür. Bu kuram; tekrar eden DNA dizilerinde hata birikmesi ve buna bağlı protein sentezinde yanlışlıkların oluşmasının, vücuttaki hücrelerin yaşlanmasına neden olabileceğini iddia etmektedir. DNA’da meydana gelen bu hatalar yüzünden protein sentezlenmesindeki yanlışlıklar, vücudun sağlıklı işleyip işlemediğiyle ilgili bilgi taşıyan enzimlerin yanlış çalışmasına sebep olmaktadır. Fakat günümüzde; yaşlı hücrelerdeki protein sentezinde meydana gelen yanlışlıklara rastlanılmasına rağmen bu kurama önem verilmemektedir. Çünkü genetik şifreyi onaran çok sayıda etkili enzimin olduğu bilinmektedir (Uğuroğlu, 1993, s.30).

2.1.5.1.7. Yıpranma kuramı

Literatürde “Wear & Tear” olarak da bilinen yıpranma kuramı, ilk olarak Alman biyolog August Weismann tarafından ileri sürülmüştür. Bu kuram temelde canlıları makinalara benzetmektedir. Bir organizmanın tıpkı bir makinada olduğu gibi zaman içerisinde yıprandığını öne sürmektedir. Kuram; makinaların kullanıldıkça aşındığı ve yıprandığı gibi, canlıların da uzun yıllar çalışmalarının sonucu olarak aşınmaya ve yıpranmaya başladıklarını, bu yıpranmanın vücudun düzeltemeyeceği hale geldiğinde ise yaşlanmanın başladığını savunmaktadır. Metabolizma; hücrelerdeki proteinleri pasa dönüştürerek zehirli bir etkiye bulunmakta ve bu durum organizma tamamen bozulana kadar devam etmektedir. Bu hasarlar sonucunda da hücreler tahrip olmaktadır. Bu teori aynı zamanda yaşlanmanın önceden programlanmış bir süreç olduğunu da söylemektedir. Her canlı türünün maksimum yaşam ömrünü belirleyen biyolojik bir saati vardır. Örneğin; meyve sineği olarak da bilinen drozofilaların birkaç saat, kelebeklerin birkaç hafta, köpeklerin yaklaşık 20, insanların ise yaklaşık 120 yıl ömrü vardır. Elbette bu süreç çevresel koşullardan da etkilenmektedir (Hooyman ve Kıyak, 2005, s.70 ; Yahyaoğlu, 2013, s.23). Bu kuram çalışmanın ilk bölümünde bahsedilen, termodinamiğin ikinci kanunu olan ve her şeyin yıprandığını söyleyen entropi ile birbirini desteklemektedir.

2.1.5.1.8. Çapraz bağlanma (kollajen) kuramı

Kollajenler insan vücudunda hareket sisteminin yapı taşlarını oluşturan proteinlerdir. Çapraz bağlanma kuramı bu proteinlerde meydana gelen değişikliklere odaklanmaktadır. Kollajen vücut için önemli bir maddedir ve deride, kan damarlarında ve birçok organımızda bulunmaktadır. Hatta vücudumuzdaki proteinlerin üçte birini kollajenler oluşturmaktadır. Bu kurama göre; kollajenler normalde vücutta birbirinden ayrı halde bulunan temel moleküllerin arasında güçlü bağlar oluşturarak hücrelerin işlevlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu moleküller de zaman içinde birikerek yaşlanmaya neden olmaktadır. Mesela cildin kırışması, kulakların ve burnun büyümeye eğilimli olması yaşa bağlı kollajenlerde yaşanan değişimlerin en gözlenebilir örneklerindendir. Bu değişimler kan damarlarına, iskelet sistemine, deriye, gözlere ve daha birçok organa belli zararlar vermektedir. Yapılan son araştırmalar; katarakt, diyabet, damar tıkanıklığı, böbrek ve karaciğer problemleri gibi birçok hastalığa çapraz

bağlantılardaki bu değişimin sebep olduğunu ortaya koymaktadır (Hooyman ve Kıyak, 2005, s.70 ; Yahyaoğlu, 2013, s.28).

2.1.5.1.9. Hücresel yaşlanma kuramı

Bu kuram 1961 yılında Hayflick ve Moorehead tarafından geliştirilmiştir. Hayflick ve Moorehead; çalışmalarında hücrelerin 50 kez bölündükten sonra çoğalmayı sonlandırdıklarını keşfetmişlerdir. Bunun sebebi; DNA uçlarında bulunan ve kalıtımı koruyan telomerlerin, her bölünmede biraz daha kısalarak sonunda kromozomları koruyamayacak boya gelmeleri şeklinde açıklanmaktadır. Halk dilinde erken yaşlanma hastalığı olarak bilinen, Yunancada da “erken yaşlanma” anlamına gelen “Progeria” gibi bazı genetik hastalıkların da bu durumdan kaynaklandığı bilinmektedir. Bu hastalık ve türleri insanlarda normal yaşlanma sürecinde görülen belirtilerin aynılarına neden olmaktadır ve bu hastalığa sahip kişilerde ölümün 15-20 yaş civarında bile gözlenebildiği bilinmektedir. Bu durum göstermektedir ki; vücudumuzda bulunan hücreler biyolojik bir saat ile işlemekte ve belli bir yenilenme sayısından sonra da bu yenilenme işlemi durmaktadır. Üstelik sadece genetik hastalıklarda değil, dış görünüşte yaşanan değişikliklerin bile çoğu kalıtsal olmaktadır. Mesela saçları erken yaşta ağaran bir annenin kızında da aynı durumun gözlenme ihtimali oldukça yüksektir (Hooyman ve Kıyak, 2005, s.71 ; Yahyaoğlu, 2013, s.30).

2.1.5.2. Toplumsal kuramlar

Çalışmanın buraya kadar olan bölümünde yaşlılığın fiziksel ve biyolojik işlevlerinde meydana gelen değişimleri açıklamaya çalışan biyolojik kuramlara yer verilmiştir. Fakat yaşlılık daha önceden de belirtildiği gibi çok boyutlu bir olgudur ve yalnızca biyolojik açıdan incelenmesi yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle bazı bilim insanları, yaşlılığı toplumsal koşullar içerisinde inceleyen belli kuramlar geliştirmişlerdir. Çünkü yaşlanan insanlar hala bir toplumun bireyi olmakla beraber, hem o toplumu etkileyip hem de var olan toplumsal koşullardan etkilenen bir yaş grubudur.

Yaşlılığa yönelik geliştirilen bazı kuramlar, yaşla birlikte meydana gelen sosyal ve psikolojik alandaki değişimleri ve bu değişimlerin tipikleşen özelliklerini konu edinmektedir. Bu kuramlar yaşlanan bireyin sosyal yapı içinde toplumsal statü ve rollerinde yaşanan değişimlerin onları nasıl etkilediğini açıklamaya çalışmaktadır.

Yaşlanmayla ilgili bu tip sorulara yanıt arayan bu kuramlar literatürde genellikle “Yaşlılığa Toplumsal Yaklaşımlar” veya “Yaşlılık Kuramları” olarak incelenmektedir. Bu çalışmada ise “Toplumsal Kuramlar” başlığı altında incelenecektir. Yaşlılığın sosyal yönden incelenmesini hedefleyen bu çalışmalar sosyal gerontoloji alanı altında gerçekleşmektedir. Bu bağlamda sosyal gerontoloji toplumsal gerçeklik ile yaşlılık arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Yaşlılığa yönelik toplumsal kuramlar ele alınırken “yaşlılık alt kültürü” kavramını anlamak önemlidir. Rose tarafından geliştirilen ve ileride kuram olarak ayrıntılı değinilecek bu kavram; yaşlıların zamanla kendi aralarında daha çok etkileşimde bulunarak, gençlerle olan etkileşimlerinin azaldığını, böylece gençlerin sahip olduğu değerlerden yabancılaşıp, kendi değerlerine sınıksız bağlanarak yaşadıkları bir kümeyi ifade etmektedir. Bu kavram sosyal gerontolojinin gelişiminde büyük bir öneme sahiptir (Kaygusuz, 2008, s.227-229).

Yaşlanma ve yaşlılığı açıklamaya çalışan her sosyolojik kuram, konuyu ancak incelediği topluma göre anlatabilmektedir. Çünkü her toplumun farklı bir kültürü vardır ve incelenen toplumun, kuramın geliştirilmesinde doğrudan bir etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle sosyolojik yaşlanma ve yaşlılık kuramlarının, hangi toplumun hangi zaman dilimindeki yaşlılığı açıklamaya çalıştığını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Diğer bir deyişle; yaşlanma ve yaşlılık daima zaman ve yer unsurları dikkate alınarak incelenmesi gereken olgulardır (Tufan, 2002, s.119). Tufan’ın bu görüşü, çalışmanın önceki bölümlerinde yer verilen yaşlanmanın kültürel bir olgu olduğuna yeniden vurgu yapmaktadır. Bu çalışmada yaşlanmanın toplumsal kuramlarından önemli olduğu düşünülen 9 adet kurama yer verilecektir.

2.1.5.2.1. *İlişki kesme (geri çekilme) kuramı*

Bu kuram; 1961 yılında Elaine Cumming ve William E. Henry tarafından ileri sürülmüştür. Bu kuram; yaşlanan bireyin faal bir yaşamın ardından beden ve ruhen yorgun düştüğünü ve artık dinlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu kurama göre yaşlanma ile birlikte sosyal ilişkilerin ve aktivitelerin azalmasının sebebi sosyal çevre değil, bireyin kendisidir. Kuram, bireyin belli bir yaştan sonra kendini geri çekerek, yani soyutlayarak mutlu olabileceğini öne sürmektedir. Kuramın savunucuları, yaşlılık olgusunu toplumsal hayattan adım adım geri çekilme süreci olarak görmekte ve bireyin bunu sağladığı takdirde daha huzurlu bir yaşam sürebileceğini söylemektedir. Aslında toplumsal düzeyde karşılıklı bir geri çekilme söz konusudur. Birey toplumdan geri

çekilmekte, toplum da bireyden elini çekmektedir. Cumming ve Henry; bir işlevi olmanın, dolayısıyla başkaları tarafından ihtiyaç duyulmanın yaşlı bireyin mutluluğuna katkıda bulunduğundan şüphe etmektedirler. Onlara göre, eğer toplumda başka bir yolla güvence sağlamak mümkünse ve toplum kendilerine yeterli ölçüde yardımcı oluyorsa, uzaklaşma arzusu belirleyici bir nitelik kazanacaktır. Çünkü toplumsal ilişkilerini büyük ölçüde koparmış olan yaşlı kişiler, kendilerini toplumsal dokuya sımsıkı bağlanmış olanlardan çok daha iyi hissetmektedirler. Tanımlamalarında kesinlik iddiasında bulunan bu kuram, bilim insanları tarafından çokça tartışılmıştır ve sonunda bu kuramın savunucuları geri adım atmak durumunda kalmış ve temel prensiplerinden ödün vermeleri gerekmiştir. Kuram üzerine yapılan eleştirilere bir dönüş yapan Atchley, bu kuramın kendi tarihsel bağlamı içinde ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre; Cumming ve Henry'nin değerlendirdikleri verilerin 50'li yıllarda Amerika'da gerçekleşmiş olması önemli bir ayırıcı özelliktir. O yıllarda Amerika'da yaşayan bir insanın durumu hem ekonomik koşullar açısından hem de toplumun kendisine bakış açısı bakımından bugünkünden çok daha kötüydü. Böyle bir durumda yaşlılığa uyum sağlamak da bir o kadar zor olmaktadır. Bu nedenle bu kuramın o şartlarda yaşayan insanlar için daha uygun olabileceği Atchley tarafından belirtilmektedir (Uğuroğlu, 1993, s.41-42 ; Lehr, 1994, s.272-274 ; Tufan, 2002, s.141-144 ; Kaygusuz, 2008, s.231-233).

2.1.5.2.2. Etkinlik (aktivite) kuramı

Etkinlik kuramı; ilişki kesme kuramına alternatif olarak sosyolog Robert J. Havighurst, Bernice L. Neugarten ve Sheldon S. Tobin tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre; kaçınılmaz biyolojik ve sağlık durumları dışında, yaşlı kişilerin psikolojik ve toplumsal ihtiyaçları orta yaşlı kişilerininkiyle aynıdır. Kurama göre, yaşlılığı belirleyen toplumsal etkileşimin eksikliği bireyden değil, aksine toplumun yaşlı kişiden elini çekmesinden kaynaklanmaktadır. Yaşlı bireyler orta yaş etkinliklerini sürdürmek istemekte ve terk etmeye zorlandığı etkinliklerin yerine yenilerini koymaktadırlar. Bu kuramın savunucuları; 55-60 yaşlarında bireylerin ilişki kurma isteklerinin azaldığını kabul etmektedirler. Ancak ilişki kesme kuramcılarının aksine, bu azalmanın bireyin kendi isteğiyle olduğu görüşünü reddetmektedirler. Bu kuramcılara göre; yaşlı bireylerin gündelik hayatta bazı faaliyetlerden kendilerini soyutlaması, toplumun yaşlı kişilere el uzatmaması ve yaşlı kişilerden toplumsal alanda pek bir beklentinin olmaması yüzündendir. Yaşlanan kişilerin toplumsal hayattan git gide uzaklaştığını

görmeyi zaman zaman tecrübe etsek de bunun nedenini yaşlıların toplumsal hayattan uzaklaşma istekleri değil, toplumun yaşlı kişiler için öngördüğü rollere ve düşünce kalıplarına bağlamak gerekmektedir. Bu kuram; insanları birbirinden ayıran temel unsurun yaşları değil, etkinlikleri ve yararlılıkları olduğunu ileri sürmektedir. Pasiflik, bireyleri toplumdan soyutlayan olumsuz bir gelişmedir ve bu duygu yaşlılıkta insanı mutsuzluğa götüreceğinden, engellenmesi gerekmektedir. Bu kuramın en çok eleştirildiği nokta, yaşlı kişiyi yansıtmı biçimidir. Kuram; sürekli aktif olan bir yaşlı insan tipini topluma empoze etmeye çalışmaktadır ve bu da aslında toplumda pek rastlanılmayan bir durumdur. Ek olarak, aktif olabilme açısından her yaşlının aynı şartlara sahip olmadığı gerçeği de göz ardı edilmektedir. Üstelik yaşlı bir kişinin nelerden mutlu olacağı sorusuna, yalnızca yaşa bağlı cevaplar aramak uygun bir yaklaşım değildir. Kişinin nasıl mutlu olacağına; sosyo-ekonomik koşulları, cinsiyeti, karakter özellikleri, aile içi ilişkileri, sağlık olanakları gibi faktörlerin de önemli bir etkisi bulunmaktadır (Onur, 1995, s.124-125 ; Tufan, 2002, s.138-140 ; Kaygusuz, 2008, s.233-235).

2.1.5.2.3. Defizit (eksiklik) kuramı

Yaşlanmanın sadece biyolojik bir süreç olduğu düşünülen dönemlerde, yaş arttıkça kişinin hayatında ve davranışlarında oluşan değişimlerin nasıl olduğu araştırılmıştır. Bu durum, yaşlanmanın bir “eksilme” süreci olduğu düşüncesinin yayılmasına neden olmuştur. Defizit kuramının çıkış noktasında ise gerontoloji değil, Amerikan ordusu bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında, ABD ordusu kendi içindeki yönetici kadrosu eksikliğini giderebilmek için bir yöntem arayışındaydı. Bunun üzerine Bingham, Goddarp, Haines, Terman, Wells, Whipple ve Yerkes gibi isimlerin yer aldığı bir bilimsel çalışma grubu, subay adaylarının zekâ düzeylerini belirleyecek bir sınav yöntemi geliştirmişti. Yapılan test sonuçları 1921’de Yerkes tarafından yayınlandığında, yaşa bağlı eksiklik 30 yaşından sonra kendini belirgin bir şekilde göstermişti. Elbette bu sonuçlar, yaşlanmayı sadece biyolojik bir süreç olarak görenler için destekleyici sonuçlardı. Yerkes’in, elde edilen sonuçlardan hareket edilip belli bir yaştan itibaren tüm insanlarda zekâ düşüşü yaşandığı genellemesine varılmaması konusunda yaptığı uyarılara rağmen, kuram yaygınlaşmıştı. Bunun üzerine geliştirilen bu sınav yöntemi farklı çalışmacılar tarafından geliştirilmiş, çeşitlendirilmiş ve kullanımı kısa sürede popülerleşip yaygınlaşmıştı. 1944 yılında ise David Wechsler

farklı bir zekâ cetveli geliştirmiştir. Böylece sözü edilen testlerin ölçtüğü yeteneklerin bir kısmının hala kalıcı olduğu, bir kısmının ise değiştiği belirlenmiştir. Kalıcı olan yetenekler arasında; bilgi, pratik karar verme yeteneği, günlük yaşamdaki problemlerin üstesinden gelebilme yeteneği, dil bilgileri, dikkat ve konsantrasyon, hayal gücü ve ayır edebilme yeteneği gibi beceriler bulunmaktadır. Geçici yetenekler ise; hafıza ve akılda tutma, soyut ve mantıksal düşünme yeteneği, zekâ kıvraklığı, uyum sağlama yeteneği, psikomotorik hız ve kombinasyon yeteneği gibi beceriler olarak belirlenmiştir. Bu kurama yapılan 9 önemli eleştiri ise şu başlıklar altında toplanmıştır; genel zeka gerilemesinin genellenmesi, sorular cevaplanırken yaşlıya tanınan zaman faktörü, doğuştan gelen zeka yeteneği, kişinin eğitim düzeyi, meslek farklılıkları, özendirici ortam, sağlık durumu, kişinin o andaki biyografik durumu ve motivasyon koşullarıdır (Lehr, 1994, 72-111 ; Tufan, 2002, s.122-138). Tüm bu faktörler kurama yapılan eleştirilerin bir araya toplanmış halidir. Sonuç olarak; kurama yöneltilen tüm bu eleştiriler ve yapılan testlerden yola çıkılarak, kişinin takvimsel yaşının zekâ kapasitesi üzerinde tek başına etkili olamayacağını söylemek doğru bir çıkarım olacaktır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, yaşlanma çok boyutlu bir olgudur ve kişinin zekâ yeteneğinin tek bir faktöre bağlanması bu bağlamda doğru bir tutum değildir.

2.1.5.2.4. Rol bırakma kuramı

Bu kuram Zena S. Blau tarafından toplumsal işleyişi açıklamak üzere öne sürülmüştür. Bu kurama göre, bireyler dünyaya gelmeden önce rolleri, içinde doğacağı toplum tarafından önceden belirlenmiş bir alanda var olmak durumundadır. Toplum bir sahneye, bireyler ise o sahnede önceden belirlenmiş bir oyunda rol üstlenen aktörlere benzetilmektedir. Kuramsal açıdan; insanlar yaşamı boyunca içine doğduğu toplumda birçok rol üstlenmektedir. Bu rolleri zaman içinde değiştirmekte ve birey farklı yaşlarda farklı rollerle hayatını sürdürmek durumunda kalmaktadır. Blau'ya göre; eşin ve işin kaybedilmesi yaşlı kişinin toplumun temel kurumsal yapılarına katılımını sona erdiren iki önemli durumdur. Emeklilik mesleki statülerde kayıplara yol açarken, eş kaybı ise aile içindeki rolleri değiştirmektedir. Bu durum da yaşlı kişiye bazı sınırlıklar getirmektedir. Çünkü bu roller bireyin yetişkin kimliği için dönüm noktası niteliğinde olan temel rollerdir. Bu iki önemli noktanın yaşlanmayla birlikte son bulması, kişileri sadece eşinden ve işinden etmekle kalmayıp, onlar aracılığıyla sürdürdüğü ilişkileri de zayıflatmaktadır. Bu olumsuz durumlara, bireyin yaşlılıkta oynayacağı rollerin belirsiz,

sınırlı ve zayıf olması da eklenince, durum yaşlı bireyler için daha olumsuz bir hale gelmektedir. Sosyolog İrving Rosow’a göre; bireyler yaşlandıklarında “rolsüz rol” oynamaya zorlanmaktadırlar. Üstelik bireyler, bu sınırları belli olmayan rollerine ve toplumsal bakımdan değersizleşen statülerine uyum sağlamak konusunda çok az güdüldürler. Mesela; anne-babalık rolü, sınırları belli ve yetişkinlerin güdülenmiş olduğu rollerdir. Yetişkin bireyler, çocuklarının gelişim süreçlerinden sorumlulardır. Yaşlı kişinin çocukları birer yetişkin olduğunda ise, ebeveynler onlara karşı nasıl bir rol oynayacaklarını kestiremezler. Araba kullanmayı bırakmak, özellikle birçok yaşlı erkek için bağımsızlıktan bağımlılığa geçtiği önemli bir rol kaybıdır. Sürücü rolünü kaybetmek; aslında bağımsızlığı, benliği, kişisel memnuniyeti ve özgüveni kaybetmek gibi pek çok şeyi ifade etmektedir. Bu noktada kişinin yeni gerçekliklerle yüzleşmesi ve bu gerçekliklere uygun yeni yaşam alanları oluşturması, bu uyum sorunlarını azaltmasında yardımcı olacaktır. Fakat bu kuram rol kayıplarının neden olduğu negatif sonuçları değerlendirirken abartılı bir yaklaşımda bulunduğu konusunda eleştirilmektedir. Üstelik yaşam doyumuyla ilgili var olan boylamsal araştırmalar, yaşlı kişilerinin çoğunun çok az toplumsal yitim hissettiklerini göstermektedir. Yaşlı kişilerin çoğu, azalan bu rollerin belli özgürlüklere imkan vermesi ve daha önce yapmak isteyip de fırsat bulamadıkları şeylerin gerçekleşme şansının artması olarak görmektedir (Onur, 1995, s.125 ; Hooyman ve Kiyak, 2005, s.286 ; Kaygusuz, 2008, s.235-237).

2.1.5.2.5. Süreklilik kuramı

Bu kuram 1989 yılında R. C. Atchley tarafından geliştirilmiştir. Etkinlik ve ilişki kesme kuramlarını sınırlı gören Atchley, orta ve ileri yaşlardaki kişilerin yaşlılığa uyum sağlama süreci sırasında mevcut iç ve dış yapıları korumaya çalıştıklarını ileri sürmektedir. Yaşlı kişiler bu içsel ve dışsal sürekliliği, alışık oldukları ortamlarda alışık oldukları stratejilerle sağlamaya çalışmaktadır. Burada içsel süreklilik; psikik yaklaşımların, düşüncelerin, karakter ve duyarlılık özelliklerinin, deneyimlerin, tercihlerin ve yeteneklerin devam etmesi anlamına gelmektedir. Dışsal süreklilik ise; psikolojik ve sosyal çevrenin, insan ilişkilerinin bireyin alışık olduğu halleridir. Bireyin alışık olduğu bir çevrede yaşadıkları ve davranışları, bu sürekliliğin içeriğini oluşturmaktadır. Bu kuram; yaşlanma ile birlikte kişinin gerçekten de bazı rolleri bıraktığını ve yaşlanmanın toplumsal ilişkilerin belli alanlarında geri çekilmelere yol açtığını kabul etmektedir. Ayrıca bu sürecin bazı uyum problemleri yarattığına da itiraz

etmemektedir. Fakat yaşlanma bir süreç olup, bir anda gerçekleşmemektedir. Üstelik tek yönlü de değildir. Yaşlanmayı sadece sosyal rollere ve o rollerin gerektirdiği ilişkilere bağlamak, yaşlanmayı anlamak için yeterli değildir. Bu nedenle yaşlanma süreci incelenirken, bireyin tüm hayatına ve o hayatla başa çıkabilmek için geliştirdiği stratejilere bakmak daha doğru olacaktır. Kurama göre; yaşlanmanın bireyi bazı toplumsal rollerden uzaklaştırması doğal bir durumdur. Bireyler yetişkin olma sürecinde birtakım alışkanlıklar, tercihler ve bağlantılar geliştirmekte ve tüm bunlar zamanla bireyin kişiliğinin bir parçası haline gelmektedir. Birey yaşlanırken bu özelliklerin sürekliliğini korumaya ve kendi için en ideal düzeni oluşturmaya çalışmaktadır. Bu nedenle bu kuramda; kişinin yaşlandıkça eskiden beri var olan davranış ve rollerini sürdürmesi, kimliğinde ve ilişkilerinde fazla değişiklik yapmaması, başarılı bir yaşlanma için önemli görülmektedir. Özetle kuram; kişinin hayat düzenini biçimlendiren kimliğini, sosyal ilişkilerini, davranış kalıplarını ve alışkanlıklarını elinden geldiği kadar sürdürebildiği takdirde, o zamana kadar içinde yaşadığı şartlara uyum sağlamasına yol açan tüm bu faktörleri, yaşlılıkta da yapmaya devam etme şansını arttıracaklarını savunmaktadır. Bu kuram pozitif ve ılımlı görüldüğünden, bilimsel çevrede ciddi eleştirilere maruz kalmamıştır (Lehr, 1994, s.66 ; Onur, 1995, s.125-126 ; Kaygusuz, 2008, s.238-240).

2.1.5.2.6. Toplumsal değiş tokuş kuramı

James J. Dowd öncülüğündeki sosyologlar, var olan bu kuramı yaşlılık sürecine uygulamışlardır. Kurama göre; insanlar ekonomik destek, tanıma, güvenlik, sevgi gibi birtakım ödülleri elde etmek için toplumsal ilişkiler kurmaktadır. Aynı zamanda bu ödülleri elde ederken; olumsuz yaşantılar, yorgunluk, çabalama gibi birtakım bedeller de ödemektedirler. Örneğin çalışmanın karşılığında kazanılan para; kişi için ödülken, para elde etmek için bireyin harcadığı zaman veya ailesiyle yeteri kadar zaman geçirememesi de bu ödül için ödediği bedel olmaktadır. Bu kuram; bireylerin hayatlarını doyumlu, doyumsuz, bağımlı ve bağımsız gibi betimlemelerle nitelenmektedir. Açıklamak gerekirse; evli bir kişi, ilişkisinde ödediği tüm bedellere rağmen aynı özelliklere sahip başka birinin, daha fazla ödül elde ettiğini görürse “doyumsuz”, yine de o ilişkiden çıktığında daha kötü bir ilişkiye sürükleneceğini düşünüyorsa “bağımlı” olarak nitelenmektedir. Bu kuram yaşlılığa uygulandığında; yaşlı bireyler kendilerini tıpkı kendileri gibi olan diğer yaşlılarla kıyasladıklarında,

kendi durumlarını daha iyi görürlerse “doyumlu”, tersi durumda ise “doyumsuz” oldukları söylenebilmektedir. Mesela; geçmişinde ailesine daha fazla zaman ayırabilmek için kariyer yapmaktan vazgeçen yaşlı bir birey, yaşlılığında ailesinden aynı ilgiyi görmez ve beklentileri karşılanmaz ise “doyumsuz” olmaktadır. Ancak aynı yaşlı kişi, farklı bir alternatif kuramayacağını düşünerek aile ilişkilerine “bağımlı” da olabilmektedir. Bu bağlamda yaşlı kişi hem bağımlı hem de doyumсу ilişkilere sahip olduğundan bu durum onu mutsuz edecektir. Ayrıca endüstrileşmiş toplumlarda yaşlıların sahip oldukları beceriler, teknolojik gelişmeler içinde yetersiz ve modası geçmiş kalmaktadır. Bu kurama göre, endüstrileşme ve modernleşme yaşlı kişinin sahip olduğu imkânları elinden almakta ve zaten doyumсу olan kişiyi aynı zamanda bağımlı hale getirmektedir. Kuram; Rusya ve Japonya gibi ülkelerde endüstrileşmeye rağmen, yaşlıların bilgi birikimi ve deneyimlerinden hala yararlanıldığından yola çıkılarak evrensel olmadığı yönünde eleştirilmektedir (Onur, 1995, s.125 ; Kaygusuz, 2008, s.240-243). Eleştirilerde olduğu gibi, modern toplumlardaki yaşlıların sahip olduğu maddi ve manevi tüm birikimler, sıklıkla genç kuşak için yetersiz kalmaktadır. Bu değiş tokuş sürecinde belki maddi birikimler daha fazla yer tutabilse de kişinin sosyal alışverişini sınırlı kılmaktadır. Geleneksel toplumlarda ise yaşlıların bilgi birikimleri ve deneyimleri bu değiş tokuşta hala önemli bir yer tutmaya devam etmektedir.

2.1.5.2.7. Erikson’un psikososyal kuramı

Bu kuram Sigmund Freud’un psikoanalitik kuramından yola çıkılarak, Amerikalı psikolog Erik Erikson tarafından geliştirilmiştir. Freud’un kuramını sınırlı gören Erikson, kuramı insanın tüm yaşamını kapsayacak şekilde geliştirmiştir. Aslında psikososyal kuram bir yaşlılık kuramı değildir. Fakat insan yaşamını bir bütün olarak değerlendirip, yaşlılık dönemi ile ilgili değerlendirmeler yaptığından, psikoloji dünyasında hâlâ etkisi olan bir kuramdır. Bu kuram genel anlamda; insanların belli psikososyal ihtiyaçlarla dünyaya geldiğini ve hayatın belli dönemlerinde de bu ihtiyaçların değiştiğini söylemektedir. Bu ihtiyaçların her birinin sağlıklı bir biçimde doyurulabilmesi için önceki dönemlerdeki ihtiyaçların da doyurulmuş olması gerekmektedir. Aksi takdirde birey, hayatın belli döneminde karşılanmayan o ihtiyaç için bir özellik geliştirmekte ve bunu kişiliğinin bir parçası olan benlik içine yerleştirmektedir. Bu anlamda kuram, kişinin bu psikososyal ihtiyaçlarının hiyerarşik bir düzende ve gelişim sürecinde doyurulduğu takdirde, insan gelişiminin de sağlıklı

olabileceğini ileri sürmektedir. Kuram temelde insan yaşamının 8 evreden oluştuğunu savunmaktadır. Yeni doğan bir çocuk ilk evrededir ve en büyük ihtiyacı güvendir. Sonraki dönemlerinde; özerkleşme, girişim, kimlik kazanma, yetişkinlikte; yakın ilişki kurma, üretken olma, yaşlılıkta ise benlik bütünlüğünü sağlama ihtiyacı duymaktadır. Bu ihtiyaçları karşılanmayan bireyler, hayatlarının son evresine geldiğinde mutsuz ve umutsuz olmaktadır. Erikson'a göre; yaşlılık döneminde benlik bütünlüğü ile umutsuzluk karşı karşıya gelmektedir. Bu evredeki en önemli şey; kişinin geçmiş tecrübelerini hayatına entegre edebilmesi ve birey tarafından hayatın sorgulamasının yapılabilmesidir. Bu sorgulamanın memnun edici olması ise, önceki dönemlerdeki psikososyal ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığına bağlıdır. Benlik bütünlüğünü sağlayan yaşlı bireyler, genç jenerasyonla bağlantıda kalmak ve onlarla bilgeliklerini paylaşmak istemektedirler. Bu istek; samimi ziyaretlerle, danışmanlıkla, gençlere sponsor olmakla, anılarını not tutmak veya mektup yazmakla, bir toplumda liderlik rolünü üstlenmekle gerçekleştirilebilmekte ve yaşlı kişinin yaşam memnuniyeti sağlanabilmektedir. Bu kuram başta da belirtildiği gibi; bir yaşlılık kuramı değildir, ancak hayatın anlamı konusunda yaşlılık dönemiyle ilgili düzgün bir kavramsallaştırma sunmaktadır (Hooyman ve Kıyak, 2005, s.195-196 ; Kaygusuz, 2008, s.243-245).

2.1.5.2.8. Jung'un analitik yaklaşımı

Ele alınan kuramlar içinden, yalnızca Erikson'ın psikososyal kuramının yaşlılığı psikolojik bağlamda incelediği söylenebilmektedir. Literatürde var olan psikolojik kökenli bilgi bolluğuna rağmen, bu bilgilerin bir kurama dönüşmediği görülmektedir. Bu durum, çalışmaların eksikliğinden de bireylerin tek tek psikolojisi üzerinden kuramsal bilgi üretmenin zorluğundan da kaynaklanabilmektedir. Bu anlamda, yaşlılıkla ilgili ilk psikolojik bilgilerin Jung tarafından ileri sürüldüğü söylenebilmektedir. Yaşamı tümüyle ele alan ve yaşlılık dönemiyle ilgili bilgi üretirken kişinin geçmişini de hesaba katan psikoanalitik görüşler, Jung ile kendini göstermiştir. Jung insan yaşamını 2 evreye ayırmaktadır. İlk evre 35-40 yaşlarına kadar devam eden gençlik evresidir. Bu dönem çocukluğun cinsel içgüdülerinin ve aşağılık duygularının bırakıldığı ve yaşam ufkunun genişlediği, kişinin bireyselleştiği dönemdir. Jung, bu bireyselleşmenin bireyin yaşamında yavaş yavaş geliştiğini ve yaşamın ikinci evresinde daha belirgin hale geldiğini öne sürmektedir. Ona göre yaşlılık; kişinin hayatın anlamını dış dünyada değil, kendi iç dünyasında aradığı bir dönemdir. Bu anlamda yaşlılık, yani yaşamın ikinci

evresi bütünleşmeyi merkezine alan bir dönemdir. O; insanın hayattaki nihai hedefinin bütünleşme olduğunu savunmaktadır. Jung'a göre bütün olmayı başarabilmiş bir insan, birey olabilmıştır. Ancak bu bireysel olduğu anlamına gelmemektedir. Bireysel olmak; ben merkezli davranmayı ve egoist olmayı gerektirmektedir. Hâlbuki birey olabilen insanlar, tüm canlılarla ve tüm evrenle bir bütün olmaya yönelebilmiş insanlardır. Jung; kimsenin tek başına bir bütün olamayacağından bahsetmektedir. Her insan bütünün bir parçasıdır ve her ölüm, yaşayan her insandan bir parça alıp götürmektedir. Ona göre; bireyleşme ve bütünleşme hem zahmetli hem de tehlikeli olan psikolojik bir yolculuktur. Bu yolculukta insan bazen kısır döngüye girmekte ve başladığı yere dönmektedir. Bireyin yol arkadaşları ise; gölgesi ve arketipleridir. Bu nedenle kişinin iyi bir yaşlılık dönemi geçirebilmesi için, kendi iç dünyasına yönelmesi faydalı bir yol olabilmektedir. Özetlemek gerekirse Jung; bireyin kişiliğinin yaşamın birinci ve ikinci evresinde farklı yönde geliştiğini söylemektedir. İlk dönemde birey dış dünyaya açılmakta, ilişkilerini bu boyutta kurmakta ve toplumsal bazı ödüller kazanmaya çalışmaktadır. İkinci evrede; birey hedeflerinin ve hırslarının azaldığını fark etmektedir. Artık, kendini durgun ve eksik olarak betimlemektedir. Fakat insanlar bu evrede, iç dünyalarına yönelerek ve hayatın anlamını arayarak bu bunalımı atlatabilmektedirler. Jung'un eleştirildiği nokta; yaşlılıkla ilgili söylediklerinin evrensel olarak bütün toplumlara genellenemeyeceği yönündedir. Burada toplumların kültürleri devreye girmektedir. Örneğin; Doğu toplumlarında yaşlılığa yüklenen anlam çok daha manevidir ve buradaki insanların hayatla bütünleşerek ölme şansları daha yüksektir. Fakat bu durum Batı toplumları için farklılık göstermektedir (Onur, 1995, s.32-34 ; Kaygusuz, 2008, s.246-248).

2.1.5.2.9. Subkültür (alt kültür) kuramı

Toplumsal kuramlar konusuna girerken bahsedilen ve Rose tarafından 1965 yılında geliştirilen bu kuram, sosyal gerontolojinin gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Kuram; yaşlılıkta insanların çok fazla ortak yönü olduğundan yola çıkılarak geliştirilmiştir. Bu kuram genel anlamda; yaşlanan kişilerin zamanla kendi aralarındaki etkileşimin artıp, genç kuşakla olan etkileşimlerinin ise azaldığını ileri sürmektedir. Gençlerle olan etkileşimin azalması sonucunda gençlere ait yeni değerleri benimseme de azalmaktadır. Yaşlı kişilerde bu değerlere karşı bir yabancılaşma başlarken, kendi geleneksel değerlerine karşı güçlü bir bağlanma yaşanmaktadır.

Böylece bu kişiler aynı değerlere sahip bir küme, yani yeni kültürel normların geliştirildiği bir alt kültür oluşturmaktadırlar. Bu kuram, yaşlanan insanların bir arada vakit geçirmeyi tercih ettikleri kişilerin de akranları olduğunu savunmaktadır. Çünkü; akran olan kişilerin sahip oldukları geçmişlerin, problemlerin ve ilgilerin aynı olduğuna inanılmaktadır. Aslında subkültür kuramı, çift yönlü bir süreci barındırmaktadır. Yaşlı kişiler yeni kuşağın içinden geçtiği kültüre yabancılaşıp geri çekilirken, toplum da yine aynı çağın bir özelliği olarak yaşlı kişiyi çemberin dışına itmektedir. Örneğin; içinde bulunduğumuz bilişim çağına ayak uyduran gençler, hatta bu çağın içinde doğan çocukların karşısında, günümüz yaşlı insanları özellikle teknoloji kullanımlarıyla aynı uyumu gösterememektedir. Bu yüzden yaşlı ve genç arasında ortak bir yaşam alanı oluşturulamadığından, aynı ev içinde bile ortak bir etkinlik yapma şansları azalmaktadır. Bu da yaşlı kişiyi kendi gibi olan diğer akranlarıyla etkileşim kurmaya yönlendirmektedir. Bu bağlamda bu kuram yaşlı kişiler için 2 önemli sonuç doğurmaktadır. İlki; bireylerin “eski” olarak tanımlanıp, gençlik odaklı topluma sosyal ve kültürel açıdan uzak kalmalarıdır. İkincisi ise; siyasal nüfuz ve sosyal eylem imkânı yaratan, artan bir grup bilincidir. Bu kuramın eleştirildiği nokta, yaşlılıkta hem kişisel hem de çevresel bakımdan bireyler arasında büyük farklılıklar olması ve kuramın bu gerçeği göz ardı etmesidir. Çünkü; bu kuram tüm yaşlıların aynı yönde eğilimleri olduğunu iddia etmektedir (Hooyman ve Kiyak, 2005, s.290-291 ; Kaygusuz, 2008, s.228-230). Bu kuram gerontolojinin mantığıyla ters düşmektedir. Çünkü gerontoloji; her bireyin kişilik özellikleri ve çevresel koşullar gibi unsurlar dahilinde, yaşlılığı farklı yaşadığını savunmaktadır. Kuramın yaşlı olan tüm bireyleri aynıymış gibi kabul etmesi, gerontolojinin amacıyla hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır.

2.1.6. Yaşlılık dönemindeki değişimler

İnsan hayatındaki hiçbir dönem durağan değildir. Bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik gibi dönemlerin her biri kendine özgü bazı değişimleri içermektedir. Yaşlılık da tıpkı insanın diğer yaşam evreleri gibi, beraberinde birtakım değişimlerin gözlemlendiği insan hayatının doğal bir evresidir. Bu değişimlerin bir kısmı bireyin sahip olduğu fiziksel, ruhsal ve ekonomik durumundan kaynaklanabildiği gibi, bir kısmı da çevresel koşullardan kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, yaşlılıktaki tüm bu değişimler bir takım bireysel ve toplumsal sorunlara yol açabilmektedir. Bireysel sorunlar kişinin belki

de hayatını değiştirerek başa çıkabileceği sorunlarken, toplumsal sorunlar devletlerin doğru müdahalelerine ihtiyaç duymaktadır.

Dünyadaki değişim ve gelişmeler ortalama ömrü uzatıp yaşlı nüfusun artmasına katkıda bulunurken, üzülmesi gereken bir takım kültürel, psikolojik, ekonomik ve sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Toplumdaki bağımlı nüfus oranı artarken, üretken nüfus azalmaktadır, bu nedenle yaşlı kişilerin barınma, sağlık, beslenme, çalışma, gelir ve ulaşım gibi ihtiyaçlarının karşılanması, özellikle kaynakları yetersiz olan ülkelerde belli problemlere yol açmaktadır. Yaşlılık döneminde özellikle gelir, barınma, ulaşım, aile ilişkileri ve sosyal ilişkilere yönelik sorunlar kendini göstermektedir. Bu sorunların ortaya çıkmasında endüstrileşmeye bağlı toplumlarda yaşanan köklü değişikliklerin, yaşlının emekli olmasıyla birlikte gelirinin azalmasının, yine emeklilikle birlikte gelen zaman bolluğunun verimli kullanılmamasının, konut olanaklarının yaşlılık dnemeine uygun olmamasının ve yaşlıların teknolojik gelişmelere ayak uyduramamasının etkisi büyüktür. Bu bağlamda yaşlılıkla birlikte görülen değişimler ve bu değişimlerin yol açabildiği problemleri 4 ana başlıkta incelenecektir (Kurt, Beyaztaş ve Erkol, 2010, s.32-34 ; Arpacı, 2005, s.119-120).

2.1.6.1. Sosyo-kültürel değişimler

Bireyler yaşlandıkları toplumda aile ilişkileri, barınma, kent yaşamına uyum sağlayamama, ulaşım, yalnızlık, rol ve statü kaybı, kuşaklar arası çatışma gibi problemlerle karşılaşmaktadırlar. Yaşlı bireyin bireysel hayatını etkileyen bu değişimler, aynı zamanda aile yaşamlarını ve hatta içinde bulundukları toplumu da etkilemektedir. Öncelikle aile ilişkileri bir yaşlı için en önemli psikolojik ve toplumsal destek kaynağı olmaktadır. Aile kurumunda ebeveyn rolü olan yaşlı kişiler, rolleri değişip büyükanne ve büyükbaba olduklarında, kendilerini fazlalık olarak görmeye başlayabilmektedir. Aynı zamanda yaşlı bireyler, toplum içinde de kendilerine artık daha az saygı duyulduğunu hissedebilmektedir. Bu durumu da yaşlanmalarına ve artık verimsiz duruma geldikleri sonucuna bağlamaktadırlar. Kişinin bu düşünceleri, yaşlının aile ve sosyal ilişkilerini zayıflatmaya, bunun sonucunda da bireyi yalnızlık hissiyle tanışmaya itebilmektedir. Özellikle emeklilik ile birlikte kişinin üretkenliğinin son bulması, bireyler arası ilişkilerin zayıflaması ve maddi sorunların yaşanması sosyal sorunları krkleyebilmektedir. Üstelik kişinin yaşadığı fiziksel ve mental değişimler de sosyal sorunlara çanak tutmaktadır. Yaşlı kişide oluşan bu kontrol kaybı kişinin kendini

biçare, aciz ve güçsüz hissetmesine sebep olabilmektedir. Bu sorunlar özellikle ailesinden destek görmeyen ve sosyal bir güvencesi bulunmayan yaşlı bireylerde daha yoğun yaşanmaktadır. Ek olarak; yaşlı kişinin sınırlıkları, bakım sorunları ve bağımlı hale gelmesi, bireyin kendini yük olarak hissetmesine ve özgüveninin düşmesine sebep olabilmektedir. Bu nedenle; yaşlı kişinin ev işlerine olabildiğince katkıda bulunmasını sağlamak, onun işe yaradığı duygusunu hissetmesine sebep olmakta ve böylece kişi bu anlamda bir doyum elde edebilmektedir. Fiziksel etkinliğin ve gelirin azalmasına bağlı hissedilen güvensizlik duygusu, yaşlı kişileri toplumsal yaşamdan soyutlayan en önemli faktörlerdendir. Bireyden veya toplumdan kaynaklı bu durum, yaşlı kişilerin sosyal katılımlarını kısıtlayabilmektedir. Bireyin ihtiyaç duyduğu bu tür maddi ihtiyaçların dışında sevgi, saygı ve ilgi gibi manevi ihtiyaçları da bulunmaktadır. Toplumun, yaşlı kişiler için bu manevi ihtiyaçların ne kadar önemli olduğunu kavraması ve buna göre davranış geliştirmesi çok önemlidir (Arpacı, 2005, s. 120-121).

Kentleşmenin hızlanması ve yaşlılıkta gelirin azalması yaşlı kişiler için barınma gibi büyük bir sorunu da ortaya çıkarmaktadır. Özellikle kişi bakıma muhtaçsa, bu sorun farklı bir boyut kazanarak daha da önemli bir hale gelmektedir. Kentleşme; sıklıkla yaşlı kişinin yıllardır yaşadığı çevreden uzaklaşmak istemesine sebep olurken, gelirin azalması da bu durumu bir nevi zorunlu hale getirmektedir. Kişinin ailesinden beklediği ilgiyi görememesi de eklenince, yaşlı kişi sıklıkla kendine daha uygun bir yaşam alanının arayışına girmektedir. Bu tercihi etkileyen temel unsurlar; kişinin sağlık durumu, finansal gücü, işlevselliği, aktivite tercihleri ve ailesi olmaktadır. Yaşlı kişilerin birçoğu kendi evinde kalmayı tercih ederken, bir kısmı ise daha küçük bir apartman dairesini tercih etmektedir. Çok az bir kısım ise bakım evinde yaşamaya karar vermektedir (Hooyman, Kawamoto ve Kıyak, 2015, s.310). Belki de barınma problemi kadar önemli olan rol ve statü kayıpları da kişinin sosyal hayattan uzaklaşmasının sebeplerindendir. Rol bırakma kuramında da bahsedildiği gibi; kişinin yaşlandıkça sahip olduğu bazı rolleri kaybetmesi, sosyo-kültürel problemlerin önünü açabilmektedir. Ne yazık ki kişinin rollerini kaybetmesiyle, sosyal hayatını kaybetmesi birbiriyle yakından ilişkili olmaktadır.

2.1.6.2. Ekonomik değişimler

Yaşlanmanın getirdiği en önemli değişimlerden biri de gelirin düşmesiyle birlikte ortaya çıkan ekonomik problemlerdir. Ekonomik problemler incelenirken dikkat edilmesi gereken önemli bir faktör bağımlılık oranlarıdır. Yaşlı nüfusun bağımlılık oranı, 65 yaş ve üstü nüfusun çalışma yaşı sayılan 15-64 yaş arası nüfusa oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Başka bir deyişle; bu oran toplumda çalışan nüfusun, bakmakla yükümlü olduğu yaşlı sayısına oranını ifade etmektedir. Bu oran TÜİK verilerine göre 2015 yılında %12,2 iken, 2016 yılında %12,3'te yükselmiştir (TÜİK, 2016).

Kişinin çalışma hayatının son bulması, yani emekli olması ya da çalışamaz duruma gelmekten kaynaklanan işten ayrılma durumları, kişinin gelirinde ciddi azalmalara sebep olmaktadır. Üstelik yaşlılık döneminde kişinin geliri azalırken, gideri de sıklıkla artmaktadır. Çünkü kişinin bakım ve sağlık gibi yeni masrafları ortaya çıkabilmektedir. Ruhsal ve bedensel yorgunluk ve hastalıklar ekonomik problemlerle bir araya geldiğinde, yaşlı kişinin işi daha zor bir duruma gelebilmektedir. Kişinin gelirindeki azalmanın farklı yönde sonuçları bulunmaktadır. Örneğin; emekli kişinin geliri azaldığında bu durum kişinin aile ilişkilerini, sosyal rollerini ve statüsünü de etkilemektedir. Özellikle geleneksel bir geniş ailede, gelirin azalması kişinin aile içindeki otoritesi ile yakından ilişkili olmaktadır. Konu yaşlılık olduğunda, özellikle geliri düşük yaşlı kadınlar ve birikimi ya da sosyal güvencesi olmayan yaşlı erkekler hassas bir konumdalardır. Bu kişilerin bir de çocukları yoksa veya kimsesizlerse, barınma gibi başka sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Yaşlı kişilerin emeklilik zamanlarından hemen önceki senelerde gelirleri en yüksek düzeydedir ve emeklilikten hemen sonra ise gelirden azalmalar başlamaktadır. Bu bireylerin varlık birikimlerinin veya tasarruflarının olması ve uzun dönemki borçlarının azalması, kişileri gelirlerinin yüksek olduğu yanılgısına düşürebilir. Fakat barınma ve sağlık harcamaları karşısında gelirler beklenenden daha az olabilmektedir. Bunun sonucunda da kentlerde yaşayan birçok yaşlı, yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu nedenle sınırlı gelirin planlı harcanması konusunda eğitici içeriklere ihtiyaç vardır. Elbette bu noktada yaşanan ülkenin ekonomik düzeyinin de etkisi büyüktür (Arpacı, 2005, s.122).

2.1.6.3. Psikolojik değişimler

Yaşlanan kişilerin karşılaştığı en önemli ve belki de en sık gözlenebilen değişimler psikolojik kökenli problemlerdir. Bu problemlerin özellikle yaşanan biyolojik ve fiziksel değişikliklerden kaynaklandığı bilinmektedir. İnsan psikososyal bir varlık olduğundan, çeşitli ihtiyaçları vardır ve yaşlılıkla birlikte gelen rol ve statü kayıpları da kişinin psikolojik problemler yaşamasını tetikleyebilmektedir. Bu problemlerin günümüzde en sık rastlananları; Alzheimer, Demans, Depresyon ve Anksiyete'dir. Bu psikolojik sorunlar, yaşlı kişinin hayat kalitesini ve yaşam memnuniyetini önemli derecede etkilemektedir.

Yaşlılıkla birlikte bireyler bir takım psikolojik değişiklikler yaşamaktadır. Bunlar genellikle; yeni olana uyum sağlayamama, yeni olandan korkma, eskiye bağlılık ve egoizm ve buna bağlı gelişen birtakım savunma mekanizmaları olarak görülmektedir. Yaşlı kişinin bu psikolojik problemleri yaşamasında ölüm korkusunun da büyük etkisi bulunmaktadır. Özellikle yakınların kaybı, bireye ölümü hatırlatmakta ve bu korkuyu artırmaktadır. Yaşlı bireylerde ölüm kaygısı ise, kişinin birtakım savunma mekanizmaları geliştirmesine sebep olabilmektedir. Yaşlanma ile fiziksel görünümün değişmesi ve bedenin eskimesi, kişilerde farklı psikolojik tepkilere neden olabilmektedir. Bu noktada bireyin karakteri veya fiziksel görünümünü karşılayış biçimi, kişinin vereceğı psikolojik tepkileri etkilemektedir. Bu değişikliklerden kaygı duyan bir yaşlı, bireyler arası etkileşim kurmaktan çekinebilmekte ve bu da kişinin sosyal hayatının daralmasına etki edebilmektedir. Özetle yaşlı kişilerde hem fiziksel gerileme hem de sosyal rollerin azalması; güvensizlik, yetersizlik, çaresizlik, faydasızlık ve korku gibi duyguların yaşanmasına sebep olabilmektedir (Arpacı, 2005, s.123).

2.1.6.4. Biyolojik ve fizyolojik değişimler

Yaşlanma ile birlikte beden eskimekte ve yıpranmaktadır. Dolayısıyla bazı fonksiyonlar eski gücünde çalışmamakta, bu da bazı hastalıkları tetikleyebilmektedir. Yaşlanma ile vücutta yaşanan ilk değişimler; beyin, merkezi sinir sistemi ve kas sisteminde yaşanmaktadır. Örneğın insan beyninin ağırlığı %7 ile %11 arasında azalmaktadır. Bu gibi değişimler kişinin hareket yeteneklerinde ve fonksiyonlarında azalmalara sebep olmaktadır. Yaşlılıkla birlikte gelen sağık sorunlarından bazıları; kalp-damar problemleri, solunum problemleri, böbrek ve idrar sistemindeki problemler, sinir sistemi problemleri, kas ve iskelet sisteminde meydana gelen problemler, duyu

kayıpları, hormonal problemler, bilişsel problemler ve ruhsal problemlerdir. Bu tip biyolojik ve fizyolojik etmenler, yaşlanan kişinin emekliye ayrılmasında bile etkili olabilmektedir. Emeklilerin neredeyse yarısının olumsuz sağlık koşulları nedeniyle emekliye ayrıldıkları bilinmektedir. Aynı zamanda kronik hastalıkların yaşlılık döneminde arttığı da bilinmektedir. Örneğin; Türkiye’de 60 yaşın üzerindeki bireylerin ölüm nedenlerinde görülen ilk 3 hastalık; kalp hastalığı, beyin-damar hastalıkları ve KOAH hastalığıdır. Hemen hemen tüm ülkelerde kronik hastalıklar en büyük ölüm nedeniyken, yoksul ülkelerde bu durum daha büyük bir problem arz etmektedir. Hastalıklar, bireyin yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir. Çünkü insanın sağlık durumu, doyumlarını ve rollerini özellikle yaşlılık döneminde önemli derecede etkilemektedir. Emekli kişiler için sağlık çok önemli olmasına rağmen, Türkiye’de sağlık hizmetlerinin yetersizliği düşünüldüğünde, kişiye sağlığını yitirme düşüncesi büyük bir stres yaratmaktadır. Bu nedenle yaşlı kişiler için sorunların ve hastalıkların en aza indirgenmesinde, sorumlulukları bulunan kişilerin ve kurumların doğru planlamalar yapması çok önemlidir (Arpacı, 2005, s.123-124 ; Alkan, 2008, s.18 ; Yardım, 2012, s.60-62).

2.1.7. Yaşlılara yönelik politikalar

Yaşlılığın sorunlarına değinirken; ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutlarda incelenmesinin sebebi, bu sorunların yalnızca bireysel boyutta yaşanmamasıdır. Her birey toplumun bir parçasıdır. Bireyin yaşadığı sorunlar toplumu etkilerken, toplumda var olan sorunlardan da bireyler etkilenmektedir. Bu nedenle yaşlılıkta yaşanan sorunlar da çift yönlü olmaktadır. Yaşlılık çok boyutlu bir fenomen olduğundan, yaşlanmaya bağlı gelişen değişimler toplumsal boyutta incelenmeli, konuyla ilgili yapıcı politikalar ve düzenlemeler gerçekleştirilmelidir. Özellikle dünya nüfusunun giderek yaşlandığı da hesaba katılırsa, var olan düzenlemelerin yetersiz kaldığını ve geliştirilmeye ihtiyaç duyduğunu söylemek mümkündür.

Dünyada var olan doğum ve ölüm oranı arasındaki dengesizlikler, demografik yapıyı doğrudan etkilemekte ve nüfusun yaşlanmasına sebep olmaktadır. Bu hızlı değişim, özellikle endüstrileşmiş ülkelere bazı sıkıntılar yaşatmaktadır. Örneğin; bir ülkenin işgücünü o ülkenin nüfusu oluşturmaktadır ve yaşlı nüfusun ekonomik faaliyetlere katılım oranı da bu nedenle düşük olmaktadır. Nüfusun yaş gruplarına ayrılmasıyla, üretimde aktif olabilecek işgücü oranı da belirlenmektedir. Yaşlı olarak

belirlenen sınıf 65 yaş ve üzerini temsil ettiğinden, bu yaş grubundaki nüfusun çoğunun emekli olduğu varsayılmaktadır. Diğer bir taraftan; toplumun sosyo-ekonomik özelliklerinin yanı sıra, işgücü piyasasının da yaş gruplarının belirlenmesinde etkili olduğu bilinmektedir (Kahrıman, 2014, s.1-2).

Bir ülkede işsizliğin yüksek olması, emeklilik yaşının düşürülmesi gibi bir müdahaleyi gerektirebilir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin arasındaki işgücü talebindeki fark, gelişmekte olan ülkelerde genç nüfusun daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden; gelişmiş olan ülkeler işgücü talebinde, gelişmekte olan ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Aynı zamanda gelişmiş ülkelerde genel nüfus içinde yaşlı nüfus artarken, bir yandan yaşlı nüfusun üretime katılımı da azalmaktadır. Bu işgücünün verimliliğine bakıldığında ise; yaşlı kişilerin zihinsel ve bedensel yorgunluklarının bu verimi düşürdüğü söylenebilmektedir. Bu bağlamda, yaşlı işgücünün düşük verimli olması, yaşlı nüfusun işgücü talebi üzerindeki bir diğer olumsuz etkisidir. Yaşlı nüfusun artması ve üretime daha az katılması, o ülkedeki işgücünde açıklara neden olmaktadır. Yaşanan bu açıklar, gelişmekte olan ülkelerde genç nüfusun işgücü olarak gelişmiş ülkelere göç etmesine sebep olmaktadır. Böylece göç alan ülkenin nüfusu da gençleşmektedir. Yaşlı nüfusun artması, yaşlıların artan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gençlerin daha çok çalışmasına sebep olmaktadır. Duruma bağımlılık oranı açısından bakıldığında; çalışan gençlerin çalışmayan yaşlılara bakma durumu, yeni bir ekonomik sorun doğurmaktadır. Üstelik bu problemler çözülmediği takdirde uyum sorunları, bakım ve sağlık sorunları, kuşak çatışmaları gibi sosyal problemlerin de tetikleyicisi olmaktadır. Bu sosyal sorunlar da yaşlanan bireyin toplumdan soyutlanmasına katkıda bulunmaktadır (Kahrıman, 2014, s.1-2).

Sosyal politika alanındaki en önemli konulardan biri, yaşlılara yönelik üretilen veya üretilmesi düşünülen politikalar. Yaşlanan kişinin yaşadığı kayıp ve eksiklikleri desteklemek için bu politikaların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Yaşlılara yönelik bu sosyal politikalar, bu desteğin sosyal yönü olarak nitelendirilebilir. Bu politikaların geliştirilmesinin en temel nedenleri; demografik, ekonomik, ailesel ve sosyal nedenler, her şeyden önce sosyal devlet olmanın gerekliliği ve insani nedenlerdir. Bu anlamda üretilen politikalardan başlıcaları; emeklilik sistemleri, çalışma hayatında yaşlıların karşılaşılabileceği ayrımcılık ve sosyal dışlanma gibi sorunların giderilmesine

yönelik politikalar, sağlık hizmetleri, sosyal bakımı ve yardımı kapsayan sosyal hizmetler politikalarıdır (Taşçı, 2010, s.183-186).

2.1.7.1. Türkiye’de yaşlılara yönelik politikalar

Türkiye’de yaşlılara yönelik uygulanan politikalar üç yönetmelik kapsamında yürütülmektedir. Bunlardan ilki; SHÇEK Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Yönetmeliği, ikincisi; Özel Huzurevleri ve Yaşlı Bakımevleri Yönetmeliği, sonuncusu ise; Kamu Kurum ve Kuruluşları Bünyesinde Açılacak Huzurevlerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkındaki Yönetmelik’tir. Bunlara ek olarak; Türkiye’de 1963 yılından beri devam eden beş yıllık kalkınma planları yaşlılıkla ilgili politikaları da içermektedir. Bu beş yıllık kalkınma planlarının ilkinde daha çok yaşlıların bakımı ele alınmıştır. İkinci beş yıllık kalkınma planında yaşlılık politikaları, sosyal refah devleti anlayışıyla geliştirilmiştir. Üçüncü plan, sosyal güvencesi olmayan yaşlılarla ilgili düzenlemeleri içermektedir. Dördüncü kalkınma planında yaşlılık hizmetleri toplumsal güvenlik başlığı altında toplanmıştır. Geliştirilen beşinci plan, muhtaç yaşlılara öncelik vermektedir. Altıncı kalkınma planında kurum bakımı yerine aile içindeki bakım hedef alınmıştır. Yedinci beş yıllık kalkınma planı geçmişe yönelik bir öz eleştiri yaparak, yaşlılara yönelik hizmetlerin nitelik ve nicelik bakımından yetersiz olduğunu söyleyip, özellikle alandaki nitelikli personel eksikliğine odaklanmıştır. Sekizinci planda ise, daha çok artan yaşlı nüfusuna vurgu yapılmış ve buna yönelik bakım hizmetlerinin artırılması hedeflenmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, s.14-15). Yer verilen sekiz eylem planının içerik olarak gidişatı incelendiğinde, önce yalnızca bakımla ilgili hizmetlere yer verdiği, daha sonrasında toplum içindeki yaşlı bireye ve onun sosyal sorunlarına, en sonunda ise nüfusun yaşlanmasına yönelik bir farkındalığın olduğu gözlenmektedir. 2001-2005 yılları arasına denk gelen sekizinci planda, artan nüfusla ilgili ifadelerin yer alışı, Türkiye’de yaşlı nüfusun artışına yönelik farkındalığın 2000’li yıllarda olduğu konusunda ipucu vermektedir.

Türklerde yaşlıları koruma hizmeti veren ilk kurum 11. yüzyılda Selçuklular döneminde kurulmuştur. Sivas’ta yaptırılan “Darülrha” (huzurevi), Mısır’da yaptırılan “Gökbörü Tesisleri” ve 13. yüzyılda Memluklular döneminde Kahire’de açılan “Seyfettin Kalavun Hastanesi ve Tesisleri” yaşlılara hizmet vermiştir. Yine Osmanlılar döneminde imarathanelerin, aşevlerinin ve tekkelerin muhtaç yaşlılara hizmet verdiği de bilinmektedir. Sosyal hizmetler genel olarak 19. yüzyıla kadar vakıflar tarafından

gerçekleştirilmekteydi, fakat daha sonra kamu kuruluşları kurulmaya başlandı. Bu kuruluşlardan “Kızılay Derneği” ve “Darülaceze”, Osmanlılar döneminden günümüze kadar ulaşmış ve hala hizmet vermeye devam etmekte olan kuruluşlardır. Cumhuriyet sonrasında ise, 1930 yılında yürürlüğe giren 1580 sayılı kanun ile yerel yönetimlere, yani belediyelere ilk kez yaşlıların korunması, yaşlı bakımevleri yapma ve yönetme yükümlülüğü gibi yetkiler verilmiştir. 1963 yılında ise yaşlılar da dâhil her türlü korunmaya muhtaç kişilerin güvenliğini sağlamak amacıyla Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Ardından ilk huzurevi 1966’da Konya’da, ikincisi ise Eskişehir’de açılmıştır. Türkiye’de şu anda yaşlı kişilere kamu kurumları tarafından; sosyal güvenlik, sosyal yardımlar, sosyal hizmetler ve sağlık hizmetleri sunulmaktadır. Sivil toplum ve özel kuruluşlar tarafından sunulan hizmetler ise; yaşlılık ve sağlıklı yaşlanma konusunda çalışmalar ve araştırmalar yürütmektir. Aynı zamanda sempozyumlar, kongreler, toplantılar düzenlenmekte ve ayrıca yaşlı bakımı için sertifikalı eleman yetiştirme programları düzenlenmektedir. Özel kuruluşlar ise, huzurevleri ve özel polikliniklere bağlı evde bakım hizmeti vermektedirler (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, s. 17-33).

Devlet Planlama Teşkilatı [DPT] tarafından 2007 yılında hazırlanan Yaşlanma Ulusal Eylem Planı, ana hatlarıyla şu konuları içermektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, s.36-76):

- Topluma ve kalkınma sürecine yönelik aktif katılım
- İş ve yaşlanan işgücü
- Kırsal kesimde kalkınma, göç ve kentleşme
- Bilgiye erişim, eğitim ve öğrenim
- Kuşaklar arası dayanışma
- Yoksulluğun kaldırılması
- Sosyal koruma, sosyal güvenlik, gelir güvenliği ve yoksulluğun önlenmesi
- Acil durumlar
- Yaşam boyu sağlığın geliştirilmesi ve refahın artırılması
- Sağlık ve bakım hizmetlerine tam erişimin sağlanması
- Yaşlılar ve HIV/AIDS
- Bakım hizmeti verenlerin ve sağlık çalışanlarının eğitimi

- Yaşlıların ruh sağlığı gereksinimleri
- Yaşlılar ve yeti yetersizliği
- Konutlar ve yaşanan alanlar
- Bakım ve bakım verenlerin desteklenmesi
- İstismar, ihmal ve şiddet
- Yaşlanmaya bakış açısı

Bu eylem planı Türkiye’de yaşlanmaya yönelik atılmış en önemli adımlardan biridir. Hem içeriğinin zenginliği hem de toplumun kentsel ve kırsal alanlarına eşit derecede yönelmesi açısından, bu planın tam anlamıyla uygulanabildiği takdirde, Türkiye’de toplumun sadece yaşlı kesimi değil, genelinde bir iyileşme yaşanacağı aşikardır.

2.1.7.2. Dünyada yaşlılara yönelik politikalar

“Saçları ağaran bir dünyada yaşıyoruz (Lehr, 1994, s.47)” diyen Ursula Lehr, yaşlıların dünya nüfusundaki payının arttığına vurgu yapmaktadır. Lehr, 1972 yılında bile nüfusun yaşlandığını ve buna yönelik politikalar geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aradan geçen 45 yıl düşünüldüğünde, dünya nüfusu hala yaşlanmakta ve bu yaşlanmanın giderek hızlandığı da bilinmektedir.

1982 yılında ilk defa Viyana’da yaşlanma ile ilgili politikalar düzenlemek adına “1. Yaşlılık Asamblesi” gerçekleştirilmiştir. Burada kabul edilen “Viyana Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı” Birleşmiş Milletler tarafından da kabul edilmiştir. Bu plan; katılımcılık, bağımsız yaşam, onurlu yaşam, kendini gerçekleştirme ve bakım olmak üzere beş ana başlıkta toplanan konuları içermektedir. Bu asamble, kentlerde ve köylerde yaşayan tüm yaşlılara cinsiyet ayrımı yapılmaksızın, hayattan kopmadan, uyum içinde, aktif bir yaşlılık dönemi geçirebilmelerini sağlayacak düzenlemeler amaçlamıştır. 2002 tarihinde yine Birleşmiş Milletler tarafından bu sefer Madrid’de gerçekleştirilen “2. Yaşlılık Asamblesi”, daha çok yaşlı nüfusun yaşam kalitesinin artırılması, topluma entegre edilmeleri, geçim ve sağlık problemleri gibi konulara eğilmiştir. Bu kapsamda bu organizasyonda “Uluslararası Eylem Planı” hazırlanmıştır. Bu planda, gelecek yirmi yıl içinde yaşlanma politikalarının ve uygulamalarının nasıl olması gerektiği belirlenmiştir. Bu iki asamble de küresel boyutta olmasına rağmen, “Viyana Eylem Planı” biraz daha gelişmiş ülkelere yönelik, Madrid’de hazırlanan

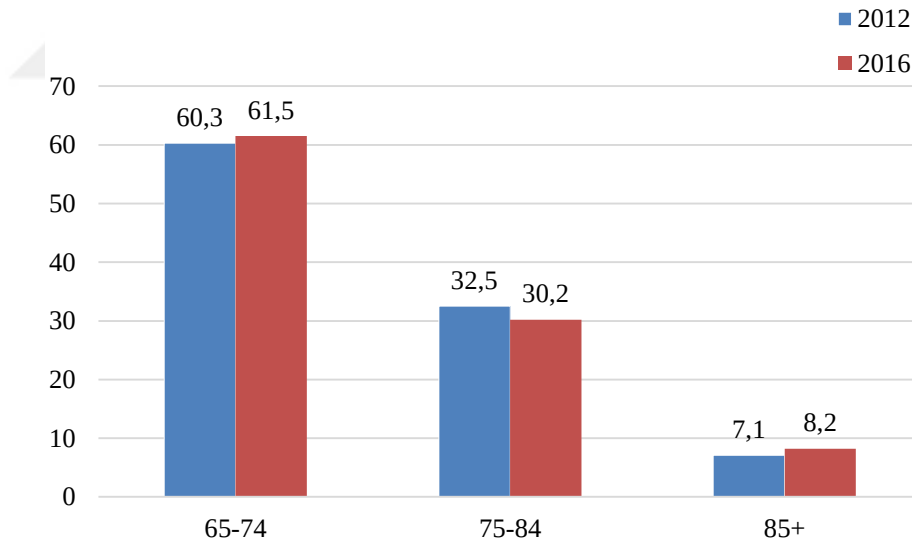
“Uluslararası Eylem Planı” ise daha çok gelişmekte olan ülkelere yönelik gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu [UNFPA], Uluslararası Madrid Eylem Planı’nın uygulanması için destek olmaktadır. UNFPA; “Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi”nde bulunan kalkınma hedeflerine, yaşlanmanın da dâhil edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu fon, yaşlanmayla ilgili Uluslararası Madrid Eylem Planı’nın uygulanması sürecinde savunuculuk yapmaları için, ülke ofislerini teşvik etmektedir. UNFPA’nın yaşlı nüfusu desteklemek için geliştirdiği 4 ana strateji; savunuculuk, eğitim, araştırma ve teknik yardımdır. UNFPA, ulusal kalkınma planlarına yaşlanma ve toplumsal cinsiyet gibi konuları dâhil etmek için, ulusal kapasitenin güçlendirilmesini desteklemektedir. Amacı; yaşlanan nüfusun yaşadığı ekonomik, sosyal ve sağlık kökenli sorunlara, özellikle de fakir ve kadın olan yaşlıların sorunlarına çözüm yolları geliştirebilecek bir devlet politikasını hedeflemektedir. Fon aynı zamanda, konuyla ilgili yapılan araştırmaları da ayrı bir ilgiyle desteklemektedir. Bunlardan bazıları; “Uluslararası Malta Yaşlanma Enstitüsü” ve Columbia Üniversitesi’nde kurulan “Uluslararası Politika Geliştirme ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaşlı Nüfusun Kapasitesini Artırma Programı”dır. Bunlara ek olarak, Birleşmiş Milletler konuya dikkat çekebilmek amacıyla 1999 yılını “Yaşlılar Yılı” ilan etmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, 15-17).

2012 yılının “Avrupa Aktif Yaşlanma ve Nesiller Arası Dayanışma Yılı” olarak kabul edilmesi, yaşlı bireylerin sosyal ve ekonomik hayatta aktif olabilmelerini hedeflemiş, aynı zamanda refah düzeyinin artırılmasını ve yaşlılık hizmetlerinin geliştirilmesini de amaçlamıştır. Günümüzde yaşanan tüm bu gelişmeler ve yenilikçi adımlar, yaşlanmayla ilgili evrensel bir farkındalık oluştuğunun en açık göstergelerindendir. Dünya Yaşlanma Konseyi [DUNYAK], 2013 yılını “Uluslararası Yaşlı Hakları Yılı” olarak kabul etmiş ve ardından yaşlı hakları elçiliği görevini de üstlenmiştir. “Lizbon Stratejisi” ise tarihte, büyüme ve istihdam yaratma stratejisi olarak geçmektedir ve 2000 yılında Portekiz’in başkanlığında Lizbon’da gerçekleşmiştir. Bu stratejiyle yaşlı kişiler için istihdam yaratma ve bağımlı nüfusun ekonomiye geri kazandırılması hedeflenmiştir. Bu stratejilerin temel hedefleri; sürdürülebilir büyüme, sosyal uyum ve tam istihdamdır. Lizbon Stratejisi; emeklilik yaşının ileri alınması, çalışma yaşının uzatılması ve yaşlıların çalışma hayatına uyumunu destekleyen düzenlemeleriyle, yaşlanan bireylerin rollerinin daha uzun süreli ve daha aktif

olmalarına katkıda bulunmuştur. Örneğin; Stockholm Avrupa Konseyi, Lizbon Stratejisini kapsamında, 55-64 yaş grubunun istihdam oranını 2001-2010 yılları arasında %50'ye çıkarmayı hedeflemiştir. Yaşlıların bağımlı olmalarının önüne geçilmesi, istihdam edilmeleri, toplumdan izole olmadan yaşamaları, Lizbon Stratejisi'nin insan hayatının son dönemine artı değer katmayı hedeflemesidir (Eurofound, 2008, s.1 ; Kahrıman, 2014, s.16).

2.1.8. Türkiye'de yaşlılığa ilişkin istatistiki bilgiler

Türkiye'de TÜİK'e (2016) göre; 65 yaş üstü kişi sayısı toplamda 6 milyon 651 bin 503 kişidir. Bu rakamın 2012 yılında ise, 5 milyon 682 bin 3 kişi olduğu bilinmektedir. Bu oran ciddi ve dikkate alınması gereken bir artıştır, bu nedenle devlet tarafından konuya ilişkin önlemlerin alınması gerekmektedir. Grafik 2.1.'de sunulduğu gibi; Türkiye'de yaşlı nüfus oranı son beş yılda toplamda %17,1'lik bir artış göstermiştir.



Grafik 2.1.: Yaş grubuna göre yaşlı nüfus oranı, 2012, 2016.

Kaynak: TÜİK, 2016.

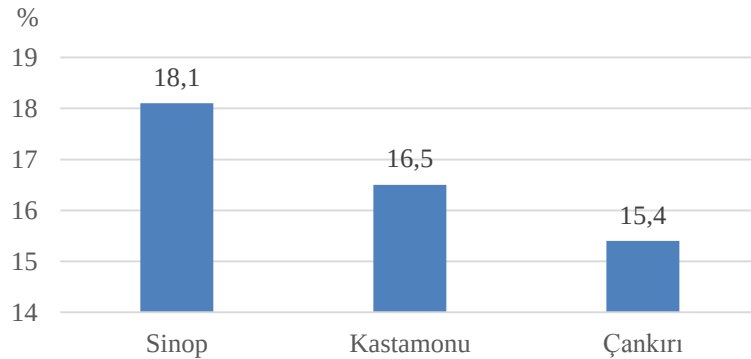
Yaşanan nüfus artışıyla birlikte aynı zamanda beklenen yaşam süresi de uzamıştır. Gelişen yaşam standartları insan ömrünü uzatmış ve uzatmaya da devam etmektedir. Tablo 2.1.'de gösterildiği gibi TÜİK'e (2016) göre beklenen yaşam süresi; Türkiye genelinde 78 yıl, kadınlar için 80,7 erkekler için ise 75,3 yıl olmuştur.

Tablo 2.1. Yaşa ve cinsiyete göre beklenen yaşam süresi, 2015

Yaş	Toplam	Erkek	(Yıl)
			Kadın
0	78,0	75,3	80,7
15	64,2	61,6	66,9
30	49,7	47,1	52,1
50	30,6	28,3	32,8
60	17,8	16,1	19,4

Kaynak: TÜİK, 2016.

Yaşlı nüfusun en yoğun olduğu 3 şehir, grafik 2.2'de verildiği gibi sırasıyla; Sinop, Kastamonu ve Çankırı şehirleridir (TÜİK, 2016). Bu üç şehrin de Karadeniz bölgesinde yer alması; genç nüfusun göç etmesinden ve doğum oranının düşmesinden kaynaklanabileceği gibi, yıllardır halk arasında Karadeniz insanının iklim şartlarından dolayı uzun yaşadığına dair var olan söylentiler de iki değişkenin ilişkili olabileceğini akla getirmektedir.



Grafik 2.2: İl bazında yaşlı nüfus oranının en yüksek olduğu 3 il

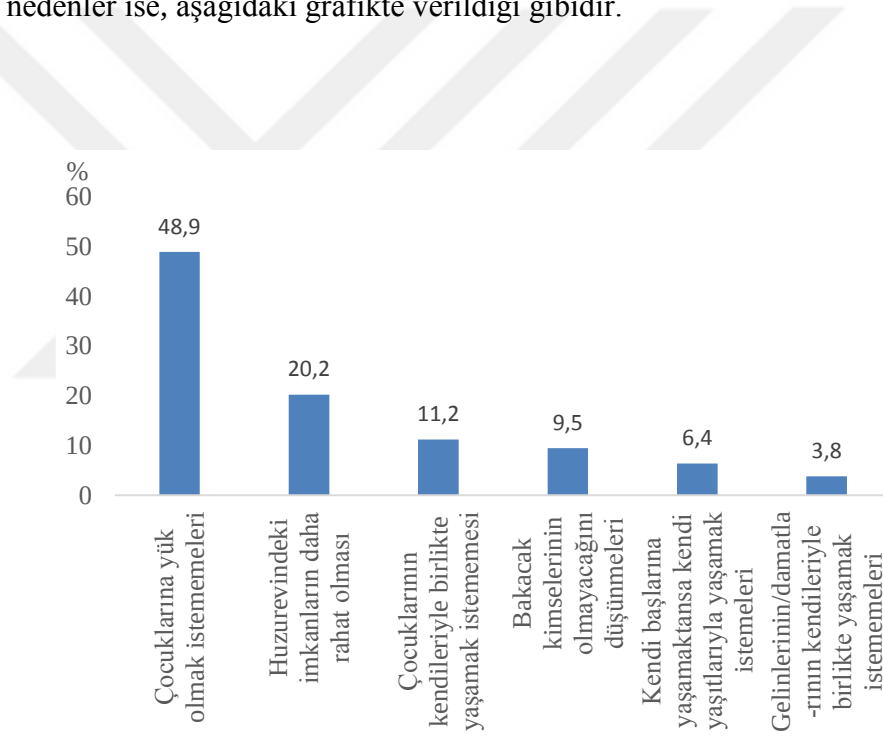
Kaynak: TÜİK, 2016.

Konu eğitime geldiğinde ise, 65 yaş üstü bireyler arasındaki eğitilmiş nüfusta son 5 yıl içerisinde bir artış gözlenmiştir. Okuma yazma bilmeyen yaşlı nüfus oranı 2011 yılında %29,2 iken, 2015 yılında %21,9'a düşmüştür. Bu oranın %32,6'lık kısmının kadınlar oluştururken, %8,2 ise okuma yazma bilmeyen erkekleri ifade etmektedir. Eğitim durumlarına göre ise; 2011 yılında 65 yaş üstü nüfusun %39,4'ü ilköğretim, %4,1'i ortaokul, %4,5'i lise, %4,1'i yükseköğretim mezunuyken, bu oranlar 2015 yılında ilköğretim için %43'e, ortaokul için %5,2'ye, lise için 5,6'ya, yükseköğretim mezunları için ise %5,4'e yükselmiştir. Yaşlı nüfus cinsiyete göre incelendiğinde ise, eğitim düzeyinin yaşlı erkeklerde kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu gözlenmiştir (TÜİK, 2016). Bu durum ülkemiz koşulları değerlendirildiğinde çok da şaşırtıcı bir sonuç olmamaktadır. Kadınların okuması ile ilgili, günümüze kıyasla özellikle geçmiş yıllarda çok daha yoğun gözlenen engelleyici koşullar bulunmaktaydı. Günümüzde kırsal kesimlerde kısmen devam etmekle birlikte, kadın ve erkek eğitim düzeyleri arasındaki bu farkın gelecek seneler içerisinde azalacağı umut edilmektedir. Kadınlar arasında eğitim düzeyinin düşük olması, özellikle kişinin yaşlandığında herhangi bir güvencesi bulunmamasına, bu nedenle kadınların erkeklere göre daha düşkün duruma gelebilmesine neden olmaktadır.

Ekonomik durum, yaşlı bireylerin hayat standartlarında büyük önem teşkil etmektedir. Artan sağlık ve bakım giderleri, geliri olan yaşlılar için bile bir sorunken, geliri olmayan veya düşük gelirli yaşlılar için ise büyük problemler doğurmaktadır. TÜİK'e (2016) göre; Türkiye'deki yaşlı nüfusun yoksulluk oranı 2011 yılında %17 iken, 2015 yılında %18,3'e yükselmiştir. Yaşlı nüfusun yoksulluk oranı cinsiyet bazında incelendiğinde; 2011 yılında %15,9'unu erkekler, %17,9'unu kadınlar oluştururken, 2015 yılında bu oran erkekler için %17,8'e kadınlar için ise %18,6'ya yükselmiştir. Buna bağlı olarak yaşlı aylığı alan kişilerin sayısı 620 bin 19 olmuştur. Bu kişilerin toplam yaşlı nüfus içindeki oranı ise %9,3 olmuştur.

Yaşlılıktaki en önemli sorunlardan biri de barınma problemidir. Özellikle kişi bağımlıysa ve kimsesi de yoksa bu problem daha şiddetli yaşanmakta ve genel olarak devletin koruma altına almasıyla son bulmaktadır. Kentleşme ve yükselen yaşam giderleri, çalışan bireyi bile zorlarken, özellikle şehirde yaşayan yaşlı kişiyi, gelirin de azalması sebebiyle daha fazla zorlamaktadır. Üstelik ailesi veya çocukları tarafından ilgilenilmeyen kişilerde, ekonomik sorunlar dışında psikolojik ve sosyal sorunlar da

gözlenmektedir. Yalnız yaşayan 65 yaş üstü bireylerin TÜİK’e (2016) göre; çocukları tarafından sık ziyaret edilme oranı %71,7 iken, ara sıra ziyaret edilme oranlarının %20, hiç ziyaret edilmeme oranlarının ise %8,3 olduğu görülmüştür. Kişilere 2016 yılında kendilerine bakamayacak kadar yaşlandıklarında nerede yaşamak istedikleri sorulduğunda; en büyük oranı oluşturan %40,2’lik kısım çocuklarının yanında yaşamak istemişlerdir. Evde bakım hizmeti almak isteyenler %38,6’yı, huzurevine gitmek isteyenlerin oranı ise %7,7’lik bir dilimi oluşturmuştur. Huzurevinde kalmak isteyen ve %7,7’lik kesimi oluşturan bu kişilerin, huzurevinde kalmak istemelerinin en büyük sebebi “çocuklarına yük olmamak” olmuştur. Grafik 2.3’de görüldüğü gibi; %48,9’luk bir kesim, çocuklarına yük olmak istemedikleri için huzurevinde kalmak istemişlerdir. Diğer nedenler ise, aşağıdaki grafikte verildiği gibidir.



Grafik 2.3: Yaşlıların gelecekte huzurevini bir yaşam tercihi olarak düşünme nedenleri,2016

Kaynak: TÜİK, 2016

Tüm bu istatistiksel bilgiler, Türkiye’de yaşlıların var olan durumunu farklı bağlamlarda anlayabilmek ve değerlendirebilmek açısından önemli bilgilerdir. Çocukları tarafından ziyaret edilmeyen yaşlı kişilerin oranını gösteren bir grafik, sadece sayıları değil, toplumsal ve psikolojik çıkarımların yapılabileceği başka sonuçlar da

vermektedir. Tufan'a (2014, s.43) göre; Türkiye'de artmakta olan nüfusun yaşa bağlı yapısı değişmektedir. Yine de yaşlanmayı ve yaşlılığı sadece demografik bir konu olarak sınırlamak yanlış bir stratejidir. Yaşlanmayı ve yaşlılığı toplumun yani sosyal sistemin bir sorunu olarak görmek ve buna göre çözümler üretmek gerekmektedir. Çünkü yaşlı kişilerin sorunları, olduğu kabul edilmesine rağmen olaya hala bireysel bir sorun olarak bakılmaktadır. Halbuki yaşlılık olgusunun toplumsal bir mesela olduğunu ispatlayan, yaşlılara yönelik ortak bir empatinin gerekli olduğunu gösteren çok sayıda kanıt bulunmaktadır.

Demografik veriler istisnasız bütün toplumların yaşlandığını göstermektedir. Bu durumu gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan Türkiye'den biraz daha önde yaşaması, bu gerçeği değiştirmemektedir. Toplumsal yaşlanma hızı azalan Batı ülkelerinin aksine genç nüfuslu Türkiye'de, yaşlanma hızı arttığı için 21. yüzyıl bitmeden, her beş kişiden birinin 60 yaşın üstünde olacağı bir toplum beklenmektedir. Toplumların bu tablodan korkmasının sebebi; yaşlı sayısının artmasının yanı sıra, yaşlı bir toplumun gerektirdiği düzenlemelere hazırlıksız yakalanmaktır. Bu korkuyu günümüzde gelişmiş ülkeler daha fazla yaşamaktadır ancak genç nüfusa sahip ve şimdilik rahat olan ülkelerin de aynı kaygıyı taşıması gerekmektedir. Eğer bir toplum yaşılanıyorsa, bunun sebebi yaşlanma şansını elde eden kişilerin artmasıdır. Bu kişileri eski jenerasyondan ayıran nokta, yalnızca daha uzun yaşamaları değil, farklı süreçlerden geçerek yaşlandıklarıdır. Türkiye'de "yaşlı toplum" kavramıyla toplumun yaşlandığı kabul edilmektedir fakat buna çözüm olarak daha çok çocuk sahip olma çağrısı yapılmaktadır. Ancak gelişmiş ülkelerde, yaşanan demografik değişimlere böyle bir çözüm üretilme dönemi bitmiştir. Bu ülkelerde yaşlı toplum olmak, toplumsal bir gerçeklik olarak kabul edilmiş ve toplumun geleceğini yaşlılarla birlikte yapılandırma dönemi başlamıştır. Toplumu yaşlılarla birlikte yapılandırmak, yaşlılara duyulan ilgi ve onlara verilen değerin yanı sıra, ülkeler için bir mecburiyet haline gelmiştir. Aslında tüm ülkelerin hayalinin genç bir toplum olduğu iddia edilebilmektedir. Bu bağlamda demografik değişimlerin oluşturduğu yeni durumlara uyum sağlamada yalnızca yaşlıların değil, toplumunda bu uyum sürecine ortak olması gerekmektedir. Ancak böyle bir uzlaşım ortamında gençlerden daha çok çocuğa sahip olmaları, yaşlılardan da daha çok katılım beklenebilir. Toplumun yapılandırılmasında tüm kuşakları kapsayan bu anlayışın

gerçekleştirilebilmesi için, yaşlılığı yeni perspektiflerden algılayabilmek önemlidir (Tufan, 2014, s.45-47).

Çalışmanın buraya kadar gerçekleşen bölümünde yaşlılığı ve yaşlanmayı her yönüyle anlayabilmek, daha geniş bir bakış açısıyla algılayabilmek amacıyla; yaşlanmanın türlerine, önemli kuramlarına, beraberinde getirdiği değişimlere ve problemlere, kültürlere göre nasıl farklılaştığına, bir bilim dalı olarak nasıl ortaya çıktığına, devletlerin konuya ilişkin izlediği politikalara ve konu hakkında bir takım istatistiksel verilere ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

2.2. Yaşlılık ve İletişim

İnsanoğlunun iletişim ihtiyacı da yaşlanmaya başlaması da anne rahminden itibaren gerçekleşmektedir. İnsanın biyolojik olarak yaşlanması ömür boyu devam etmektedir. Bu biyolojik süreçte insan, kendini hayatta tutan bir takım fiziksel ihtiyaçların yanı sıra, kendini gerçekleştirebilmek için başka dinamiklere de ihtiyaç duymaktadır. Bunlardan biri de insanın iletişim ihtiyacıdır. İletişim; yalnızca konuşmak ve yazmak olarak algılanamayacak kadar kapsamlı ve geniş bir dinamiktir. Bu nedenle bu duruma, insanın sadece konuşma ve anlatma ihtiyacı olarak bakmak, yanlış ve eksik bir bakış açısı olacaktır. Çünkü insan, biyolojik olmanın yanı sıra toplumsal bir varlıktır ve ömrünün sonuna kadar da toplumsal bir varlık olarak yaşlanmaktadır. İnsan toplumlarının iletişim ihtiyacı, tarihin en eski dönemlerinden beri değişmeyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar her ne kadar gelişmiş ve geliştirmişse de iletişimin sadece biçimleri değişmiştir. İhtiyaç ise, her daim insanlıkla birlikte yaşamış ve genç kalmayı başarmıştır. İnsan anlamaya ve anlaşılmaya, değişmeye ve değiştirmeye ihtiyaç duymaktadır. Çünkü yaşamak, büyük bir anlamlandırma meselesidir.

İletişimi tek bir tanıma sığdırmak mümkün değildir. Erdoğan'a (2011, s.37-48) göre; bilişlerimiz "nedir?" sorusuna her zaman "şudur" şeklinde bir karşılık beklemektedir. Bu nedenle yapılan iletişim tanımlarıyla da iletişimin ne olduğu açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu maalesef mümkün değildir. İletişimi insanlarla ilişkilendiren şeyleri anlayabilirsek, iletişimi de anlayabiliriz. İletişim; insanın biyolojik, psikolojik ve toplumsal olarak var olabilmesi için zorunlu olan ilişkisel ve düşünsel faaliyetlerin bütünüdür denilebilir. Bu durumda iletişim, toplumun yeniden üretimini

sağlayan değerleri kurma, sürdürme, geliştirme, dönüştürme imkânı veren fiziksel ve düşünsel faaliyetleri ifade etmektedir. Yani; iletişim insan faaliyetlerinin bütünleşik bir parçası olarak üretilmekte, dağıtılmakta ve tüketilmektedir.

2.2.1. Yaşlılarda bireyler arası iletişim

Toplumda yaşayan insan, kendi dışındakilerle iletişim halindedir. Kişinin biyolojisi dışındakiler, onun toplumsal ve fiziksel çevresini oluşturmaktadır. İnsan kendisini ve dışını tanımaya başladığında, önce başka kişilerle etkileşimde bulunmaktadır. Çeşitli yerlerde ve zamanlarda çeşitli kişilerin arasındaki faaliyetlerin gerçekleşmesini sağlayan iletişim, bireyler arası iletişimdir. Bu türde iletişim, gerçek mekân ve zamanda gerçekleşmektedir. Yani bireyler toplumun bireyleridir, birbirinden bağımsız, özgür, atomlaşmış bireyler değildir. Mesela; aile, arkadaşlık, akrabalık, komşuluk, öğrencilik, çocukluk, annelik, babalık, patronluk, işçilik, kölelik, efendilik, dostluk ve düşmanlık gibi ilişkiler, tarihin doğası içinde oluşmuş ilişkilerdir. Bireylerin tutumları, algıları, duyguları ve inançları da bu tarihi oluşumun sonucu olmaktadır. Kişinin başkalarıyla olan iletişimini gerçekleştirebilmesi için öncelikle kendisiyle olan iletişimini gerçekleştirebilmesi gerekmektedir. İki kişi arasında gerçekleşen iletişim günlük hayatta en sık gerçekleştirilen iletişim biçimidir. Toplum içinde insan güne başladığı andan itibaren evde, telefonda, sokakta, toplu taşıma araçlarında, markette, iş yerinde sık sık ikili iletişimlerde bulunmaktadır. Çünkü insanlar bireyler arası iletişime; sosyal, psikolojik, kültürel, ekonomik ve siyasal açılardan ihtiyaç duymaktadır. Bireyler başkalarıyla kurduğu iletişimi; zorunlu veya yaratılmış ihtiyaçları giderme, arzuları ve istekleri yerine getirme, kendimizi ve başkalarını tanımlama, kimlik oluşturma, ilişki tanımlama, pazarlık, çatışmaları önleme, sosyal bilgi kazanma gibi amaçlar doğrultusunda gerçekleştirmektedir (Erdoğan, 2011, s. 267-269).

Yaşlanma ile birlikte toplumsal rollerin azalması ve bireyin sosyal hayatındaki gerilemeler bireyler arası iletişimini de azaltmaktadır. Özellikle emeklilik dönemi kişinin işini kaybetmesiyle birlikte çevresini somut bir şekilde daraltmaktadır. Buna eş kaybı da eklendiyse, durum birey için içinden çıkılmaz bir hal alabilmektedir. Bireyin iletişim doyumunun karşılanmaması; kişide yalnızlık, güvensizlik ve çaresizlik gibi bir takım psikolojik duygulara sebep olabilmektedir. Elbette bu durum, sosyal çevresini ve aile fertlerini yitirmiş yaşlılarda daha şiddetli yaşanabilmektedir. Toplumda sosyal hayatını sürdürmekte olan aktif yaşlılar da bulunmaktadır. Bu kişiler toplumda rollerini

hâlâ aktif sürdüren ve kaybettiği rollerin yerine yeni roller koyabilen yaşlı bireylerdir. Annelik ve babalık rollerinin yanına büyükanne ve büyükbaba gibi yeni roller ekleyen yaşlı bireyler, toplumda kendilerine yeni statüler kazandırmaktadır. Bu rollerin kişinin ilişkilerini geliştirdiği ve aynı zamanda kişiye yeni bilgiler kazandırdığı söylenebilir. Çalışan rolü yerine emekli rolüne geçen kişi, belki bir derneğe üye olarak o derneğin üyesi rolünü edinebilmektedir. Bireyin yaşlılığını aktif geçirmesinin kişinin sosyal, sağlık, ekonomik ve psikolojik durumlarıyla alakalı olduğu düşünülse de bireyin aktif olsun ya da olmasın iletişim ve etkileşim ihtiyacında bir değişiklik olmadığı düşünülmektedir. Hatta yaşlanma ile birlikte kişinin iletişim ihtiyacının bazı durumlarda arttığı da ileri sürülebilir.

Bu noktada yaşlılarla iletişim kurarken bireylerin dikkat etmesi gereken bazı konular aşağıda olduğu gibi sıralanabilmektedir (Public Health Agency of Canada, 2010, s.4):

- Yaşlılar hakkında var olan stereotiplerden kaçınmak
- Yaşlı kişileri olduğu gibi kabul etmek
- Yaşlıların sahip olduğu rolleri görebilmek
- Yaşlı kişi ile iletişimde kullanılan metinlerde, görsellerde ve fotoğraflarda yaşçılıktan, ırkçılıktan ve cinsiyetçilikten kaçınmak
- Yaşçılık içeren ifadelerden (bunak, çökmüş, vb.) kaçınmak
- Dayatmacı, aşağılayan ve çocuksu ifadelerden ve tonlamalardan kaçınmak

2.2.2. Yaşlılarda sözsüz iletişim

Sözsüz iletişim söz içermeyen ifade, bilgi verme ve davranış olarak tanımlanmaktadır. Mesela; jestler, mimikler, giyiniş, duruş ve ses tonu gibi kodlardan oluşan iletişim türüdür. Yani sözsüz iletişim, bir ilişkinin söz kullanmadan başlatılması ve yürütülmesidir. İnsanlar iletişim kurarken dışarıya çok sayıda sinyal göndermektedir. Fakat bu noktada önemli olan, bu kodları anlayabilmek için ortak bir dil anlayışının gerekliliğidir. Çünkü sözsüz olan bir şeyi görürüz ancak duyduğumuz şeyi anlayabilmek için, sözsüz kodlanmış şifreyi yani sözsüz dili bilmek gerekmektedir. Aksi taktirde bu sözsüz kodların hiçbir anlamı olmamaktadır (Erdoğan, 2011, s.287-288).

Sözsüz iletişim bilginin kelime kullanmadan aktarılan halidir. Bu iletişim türünün; duyguları yetkin bir biçimde dile getirmek, kişiler arasındaki ilişkileri tanımlamak, kültürle göre biçimlenmek ve güvenilir iletiler sağlamak gibi ortak özellikleri bulunmaktadır (Zıllıoğlu, 2010, s.159-162). Yaşlı kişilerin kurduğu iletişimde sözsüz iletişim önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin huzurevinde kalan ve orada olmaktansa evinde olmayı tercih eden yaşlı bir birey, eğer o huzurevine mecbursa, sorulduğunda memnun olduğunu söyleyecektir. Ancak kişinin bunu söylerken ki ses tonu, duruşu ve bakışları söylenenin aksinde çok şey ifade edecektir. Yüz ifadeleri, gözler ve ses tonu yaşlı bir kişinin iletişimde çok fazla ipucu vermektedir. Başka bir örnek ise; yaşlı kişiyle kurulan iletişimde sözsüz kodların kullanımı olarak verilebilir. Mesela; kulakları iyi duymayan bir yaşlıyla konuşulurken, beden hareketlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle kişiye önemli bilgiler verilirken, bu kodların kullanımı daha da gerekli hale gelmektedir. Mesela kişiye kullanması gereken ilacın gün içinde kaç kere ve nasıl kullanacağını anlatmak için beden hareketleri kaçınılmaz olmaktadır. Başka bir bakış açısı da yaşlı kişiyle iletişim kurarken kullanılan jest ve mimikler bakımından geliştirilebilir. Örneğin; yalnızlık çeken yaşlı bireylerin anlatacak çok şeyi vardır ve genellikle anlatacak birini bulduklarında, anlatma ihtiyaçlarını doyumak için bu durumu değerlendirmek isterler. Yaşlı karşısındaki dinleyici sıkıldığına dair bir jest ya da mimik sergilerse, bu durum anlatan yaşlı kişinin özgüvenini kırabilmekte ve kişiyi zamanla içine kapanmaya itebilmektedir.

Tüm bu nedenlerden yola çıkılarak; özellikle yaşlı kişilerle kurulan iletişimde, sözsüz kodlara en az sözlü kodlar kadar önem vermek gerektiği söylenebilmektedir. Hem yaşlı kişinin verdiği sözsüz kodlar, hem de yaşlı kişiyle iletişim kuran bireyin kullandığı sözsüz kodlar, iletişim sürecinde üzerinde durulması gereken önemli sinyallerdir.

2.2.3. Yaşlılarda iletişimi etkileyen unsurlar

Yaşlılarla kurulan iletişimde; iletişimin türü, statü değişiklikleri, iletişim şeklinin değişmesi, kendini ortama kabul ettirme, biyolojik, fizyolojik ve bilişsel birtakım sağlık sorunları iletişimi etkileyen önemli etmenlerdir. Örneğin; yaşlanan bireyin sosyal çevresinin değişmesi, yani çocuklarının evden gitmesi, yakınlarını kaybetmesi ya da huzurevine taşınması gibi yeni durumlardan dolayı, kişinin kurduğu yüz yüze iletişim zamanla azalabilmekte ve bunun yerini telefon, mektup ya da farklı sosyal ağlar gibi

dolaylı iletişim türleri alabilmektedir. Yaşlı bireyin eşini veya akranlarını kaybetmesi, iletişim kurduğu çevrenin sınırlarının daralmasına ve kendisiyle benzer anı ve bilgi birikimini paylaşabileceği kişilerin kısıtlanması, yaşlı kişilerin iletişim doyumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca kişinin zaman içinde yaşadığı kayıplara bağlı olarak muhtaç duruma düşmesi ve bunun sonucunda bir bakım elemanına ya da yeni insanlara ihtiyaç duyması, yaşlının farklı iletişim türlerine uyum sağlamasını gerektirebilmektedir. Özetle kişinin yaşadığı psiko-sosyal değişimler, iletişim ortamlarında ve iletişim biçimlerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Kişinin yaşadığı rol ve statü değişiklikleri, beden gücünün yitirilmesi, sosyal etkileşimin azalması ve ölüme yaklaşma düşüncesi, kişinin bu konular üzerinde daha çok düşünmesine ve bunları daha çok dile getirmesine neden olabilmektedir. Yaşlı kişilerin kendini ortama kabul ettirmek gibi bir ihtiyaçları vardır. İnsanlar yaşlandıkça, anlatmaya daha çok ihtiyaç duymaktadırlar. Kendi hayatlarını, deneyimlerini ve hayat görüşlerini paylaşmak ve aktarmak isterler. Bunu gerçekleştirirken de kişiliklerinin dinleyiciler tarafından kabul görmesini beklemektedirler. Yaşlanan kişinin iletişim şeklinin değişmesi, örneğin sürekli anlatma isteği, yaşlının çevresi açısından yorucu olabilecek betimsel bir anlatım tarzı benimsemesi, iletişimi zaman zaman negatif yönde etkileyebilmektedir. Ayrıca bireyin yaşadığı fiziksel ya da psikolojik sağlık problemleri, iletişim kurma kabiliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bir diğer önemli konu ise; duyu kayıplarıdır. İletişimde duyu organlarının rolü yadsınamayacak kadar büyüktür. Yaşlılıkla birlikte gelişen duyu kayıpları, özellikle işitme duyusunun eksilmesi, iletişim sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu da, sık sık yaşlı kişinin çabalamaması ve kendini sosyal hayattan geri çekmesiyle sonuçlanabilmektedir. (MEB, 2014, s.4-5). Konuşma bozukluğu da iletişimi olumsuz etkileyen en önemli faktörlerdendir. Duyu kaybı olan bir yaşlıyla iletişim kurarken dikkat edilmesi gereken birtakım önemli noktalar bulunmaktadır (Yorkston, Bourgeois, Baylor, 2010, s. 6-7):

- Yaşlı kişinin iletişimdeki güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek
- Duyu cihazlarının (gözlük, işitme cihazı, iletişim cihazları, vb.) hazır ve kullanılabilir olduğundan emin olmak
- İletişim kurmak için kişiye fazladan zaman tanımak
- Ortamın iletişim için uygun olduğundan emin olmak (ses, ışık, mobilya düzeni)
- Tıp terminolojisi yerine günlük bir dil kullanmak

- Yavaş konuşmak ve basit cümleler seçmek
- Sözlü iletişimi görsel öğelerle desteklemek
- Öğrenileni geri anlatma metodu kullanarak kişinin anladığından emin olmak
- Bir kerede çok fazla bilgi vermemek

2.2.4. Yaşlı bakımında iletişimin rolü

Yaşlanan bireyin bazı biyolojik ve fiziksel kayıpları, bireyi bir noktada bakıma muhtaç duruma getirebilmektedir. Bakıma karar verme, yaşlının kendi kararıyla olabileceği gibi, zaman zaman ailesi veya yakınları tarafından da gerekli görülebilmektedir. Yaşlı kişinin bakımı, evde bir profesyonel ya da ailesinden biri tarafından gerçekleştirilebileceği gibi, bazı durumlarda da bir bakımevine yerleşmek çözüm olarak görülmektedir.

Bakım ve iletişim birbirinden ayrı tutulamayacak iki unsurdur. Her türlü bakım işlemi esnasında, öncesinde ve sonrasında bakan kişi ile bakılan kişi arasında gerçekleşen bir iletişim süreci vardır. Hatta bakım işleminin kendisi başlı başına bir iletişim sürecidir denilebilir. Bir yemek yedirme veya banyo yaptıрма eyleminin nasıl yapıldığı, yani işlemin içten bir şekilde veya yüzeysel yapılması, bakılan ve bakan kişinin karşılıklı tutumları, bakımın verimliliğini azaltan veya artıran durumlardır. Ayrıca bakan ve bakılan kişi arasındaki ilişki, iki tarafın da durumunun ve ihtiyaçlarının karşılıklı dışavurumuna bağlı olarak nitelik kazanmaktadır. İletişim süreci özveri istemektedir. Özellikle yaşlı ile iletişimde bu çabanın gösterilmesi daha da önemli bir hale gelmektedir. Yaşlı bakım elemanlarının baktığı kişiler sağlıklı ve aktif yaşlıların aksine daha muhtaç durumda olan, kendi evlerinde veya bakımevlerinde yaşayan kişilerdir. Özellikle yalnız yaşayan bir yaşlı kişi için, evine gelen bakım elemanı, kişi için genelde konuşma imkânı olan tek kişidir. Bu nedenle bakım elemanı geldiğinde, yaşlı birey için biriktirdiği ve anlatmak istediği birçok şeyi anlatma fırsatı doğmaktadır. Bakım elemanı için günlük iş temposu içinde genellikle fazla detaylı ve tekrara düşen bu konuşmaları aynı sabırla dinlemek her zaman kolay olmayabilir. Yaşlı kişi zamanı bol olduğu için sık sık geçmişe dalıp, hatıralarını paylaşma eğilimindedir. Fakat bakım elemanının kısıtlı zamanı ve evde halletmesi gereken işler sebebiyle yaşlı kişinin anlattıklarını ilgiyle dinlemesi zor olmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda; yaşlı kişilerin bakım elemanlarını bir kurumun personeli olarak değil, bir şahıs olarak değerlendirdikleri ve bu ayrımı yapamadıkları, bu nedenle de onlardan beklentilerinin

daha fazla olduğu bilinmektedir. İletişimin önemli bir kısmı bakım esnasında gerçekleşmektedir. Özellikle vücut temizliğinin gerçekleştirildiği sabah saatleri ya da dışarıda gezinti yapılan zamanlar, sohbet etmenin en rahat olduğu vakitlerdir. Çünkü bu aktivitelere ayrılan zaman daha fazla olmaktadır. Bu nedenle bu zaman dilimleri düşünce ve duygu paylaşımı bakımından verimli olabilmektedir. Bedensel yakınlık, gözle iletişim, jestler ve mimikler, dokunma gibi sözsüz iletişim kodları iki tarafı da etkileyen önemli unsurlardır. Bunun yanında gerçekleştirilen bir sohbet ya da yöneltilen bir soru ilgiyi artıracak ve iletişimi pozitif yönde etkileyecek bir güven ortamı oluşturacaktır. Özellikle profesyonel bakıcılığın bir gerekliliği olarak iletişimde doğru tutum önemli bir rol oynamaktadır. Profesyonel bir bakıcı, iletişim süreçlerinde bilinçli ve duyarlı olmalıdır (MEB, 2014, s. 7-11).

Bakıcı ile yaşlı arasındaki iletişimin düzgün ve verimli gerçekleşebilmesi için, dikkat edilmesi gereken bazı önemli noktalar bulunmaktadır (Harwood vd., 2012, s. 14-29):

- Yaşlı kişilerin yaştan veya kronik hastalıklardan doğan korku ve belirsizlik duygularını gidermeye yardımcı olmak için anlayış ve şefkat ile yaklaşmak
- Yaşlı kişiye yaşam durumu ve yakınları hakkında sorular sormak
- Yaşlı kişi adına konuşan başkaları olsa bile, kişinin kendisini dinlemek
- Kişinin kültürel inançlarını, hastalık ve ölüm üzerine düşündüklerini önemsemek
- Yaşlı kişiyle birlikte ortak karar almak
- Kişinin özerkliğine saygı duyarak bakımda bir denge kurmak
- İletişim esnasında açık, somut ve düzgün bir dil kullanmak
- Yaşlı bireyin anladığından emin olmak için geri bildirim almak
- Bireyin konuyu kavrayabilmesi için belirli hedefler koymak
- Yaşlı birey ile konuşurken teknik bir dil kullanmaktan kaçınmak
- Yaşlı kişi ile duygusal bir bağ kurmaktan kaçınmak
- Kaliteli bir bakım için yaşlı kişinin memnuniyetini ön plana almak
- Bakımın niteliğini artıracak teknolojik destekler varsa bunlardan yararlanmak

Bir yaşı bakım öğrencisinin “Biz huzurevi sakinlerine çoğu kez bir patron edasıyla davranıyoruz.” şeklindeki söylemi, yaşlıları küçük bir çocuk statüsünde gördüklerini göstermektedir. Böyle bir iletişim biçimi, yaşlıların zamanla kendini ufak bir çocuk gibi görüp, aynı çizgide bir iletişim kurmalarına sebep olmaktadır. Bunun yanında, bakım personelinin kendilerine tahsis edilmiş bir hizmetçi gibi gören yaşlılar da bulunmaktadır. Fakat her iki yaklaşım da doğru değildir. Çünkü bu iletişim sürecindeki insanlar birer yetişkindir. Bu bağlamda bakıma muhtaç kişileri ebeveyn muhtaç bir çocuk gibi görmekten ziyade bir yetişkin olduğu, bakımı gerçekleştiren kişi tarafından kabul edilmelidir. Ayrıca bakım sürecinde özel bir iletişim gerektiren bazı durumlar da vardır. Örneğin; bakılan kişinin ve ailesinin bilgilendirilme işi genellikle bakım elemanları tarafından yapılmaktadır. Böyle bir durumda bakım elemanları mesaj ve bilgi veren bir kaynak pozisyonunda, kişi veya ailesi ise alıcı pozisyonundadır. Burada önemli olan kaynak tarafından mesajın doğru kodlanması, mesajın açıklığı ve netliği, mesajın alıcı tarafından amaçlanan şekilde alınıp alınmadığından emin olunması bakımının sorumluluğundadır. Başka bir durum; kişinin yaşadığı fizyolojik ve psikolojik baskılardır. Hastalık ve acı kadar, üzüntü veya korku gibi durumlar iletişim sürecini etkileyen önemli faktörlerdir. Bu tip durumlarda üzgün olan ya da korkan yaşlı kişinin bu durumu daha belirgin hale gelmekte ve empati ve “yakınlık” gibi sözsüz iletişim kodları önemli ve gerekli hale gelmektedir. Bazı yaşlılarda farklı sebeplerden kaynaklanan asabiyet durumları olabilmektedir. Bu tip durumlarda bakıcıya büyük bir duyarlılık düşmektedir. Sözlü veya sözsüz yollarla kızgınlık ve öfkenin dışa vurulması veya kırıncı ifadelerde bulunulması, kişinin karşısındaki bakım elemanının, daha sabırlı ve duyarlı davranmasını gerektirmektedir. Bakım elemanı yaşlı kişinin bu davranışlarını kabul edebilmeli ve olgunluk gösterebilmelidir. Ancak bu durumun daha şiddetli veya sık yaşanması durumunda, kişi dürüstlük ilkesi dahilinde rahatsız olduğu konularda uygun bir iletişimle kendi kızgınlığını ve hislerini dile getirmekten kaçınılmamalıdır (MEB, 2014, s.10).

2.2.5. Yaşlılar ile iletişimin tasarlanmasında yerel yönetimlerin rolü

Yaşlanmanın sadece bireysel değil aynı zamanda toplumsal bir fenomen olduğu bilinmektedir. Bu nedenle konuya sadece demografik bakış açısıyla yaklaşmak, eksik bir tutumdur. Çünkü yaşlılık, çok boyutlu irdelenmesi gereken bir olgudur. Yaşlanan kişinin yüzleştiği birtakım problemler biyolojik kaynaklı ve kaçınılmazken, bazıları ise

içinde yaşanan toplumun dayattığı sosyal kaynaklı problemlerdir. Bu problemler ve ortaya çıkardığı sonuçlar ise, ancak ve ancak yine o toplumun yapısında meydana gelecek müdahalelerle gerçekleştirilebilir. Devlet politikalarının yanı sıra işe daha küçük çapta, mesela yerel yönetimlerin hizmetleriyle başlamanın, konuya ilişkin farkındalığın oluşturulmasında bir kartopu etkisi yaratacağı düşünülmektedir. Bu noktada yerel yönetimlere önemli bir rol düşmektedir. Bir belediyenin başlatacağı bir hizmetin, toplum tarafından beğenildiği takdirde başka belediyeler tarafından gerçekleştirilmesi an meselesi olmaktadır. 65 yaş üstü bireylere verilen klasik ve alışılmış hizmetlerin yanı sıra daha yenilikçi ve daha yaratıcı hizmetler, yaşlı bireylerin toplumsal veya psikolojik kimi sorunlarının azaltılmasında etkili olacaktır.

Bilgi alma ihtiyacı yaşlı bireyler için çok önemlidir. Yaşlanma bir uyum sağlama sürecidir ve bu süreç hakkında bilgili olmak, yaşlılığa uyum sürecine yardımcı olabilmektedir. Yaşlı bireyler genellikle; barınma, ulaşım, iş bulma, yasal mevzuatlar ve emeklilik planlama gibi konular hakkında bilgi sahibi olmak istemektedir. Onlar için; sağlık, hastalık önleme, beslenme ve ilaç etkileri hakkında bilgi sahibi olmak öncelikli isteklerdir. Ayrıca yaşlı bireyler; programlar, servisler, politikalar ve belli ürünler hakkında bilgi sahibi olmak istedikleri kadar, boş vakitlerini değerlendirmek ve gönüllülük etkinlikleri ile kültürel aktiviteler hakkında da bilgi sahibi olmak için oldukça hevesli olmaktadır. Yerel yönetimlerin yaşlılara ulaşmada tercih ettiği iletişim yapısı, yaşlıların sosyal ihtiyaçlarına cevap vermek konusunda düşünülen daha derin etkilere sahip olabilmektedir. Çeşitli programlar, hizmetler ve fırsatların duyurulmasında kullanılan iletişim, etkili ve yaşlı bireylere hitap edecek bir biçimde olmadıkça, iletişim mesajlarının getirisi düşük olabilmektedir. Bu nedenle belediyelerin, iletişim kanallarını doğru ve etkili kullanması, toplumda yaşayan yaşlı kişilerin daha az soyutlanmasına katkıda bulunabilmektedir. İletişimin tasarlanması esnasında; doğru konsepti seçmek, doğru ortamda doğru mesajı üretebilmek ve mesajın etkili bir şekilde iletişime katılıp katılmadığından emin olmak önemlidir. Burada dilin sadeliği önemli bir rol oynamaktadır. İletişim tasarımında karar verilmesi en zor olan kısım mesajın içeriğidir. Bu noktada hedef kitleyi iyi tanımak ve empati yapabilmek önemli olmaktadır. Örneğin; belediyenin yaşlı kişilere, sahip olduğu hakları öğrenebilmeleri için bir kitapçık hazırlayacağı düşünülürse, bu kitapçığın tasarım açısından belli standartları taşıması gerekmektedir. Yaşlı kişilerle yazılı iletişimde, bilginin aktarımının

daha etkili olabilmesi ve edinilen bilginin sürdürülebilirliği için aşağıda verilen bilgileri göz önünde bulundurmak faydalı olacaktır (Public Health Agency of Canada, 2010, s.1-32):

- İletinin net olması
- Kilit noktası niteliğindeki bilgilerin sayısının sınırlı tutulması
- İzlenecek adımları yazarken gerçekçi bir sayı ile sınırlamak
- Metnin aktif bir dille kullanılması
- Bilginin gerçek örnekler ve hikayeler ile desteklenmesi
- Bilgiyi görselleştirmek için materyallerin kullanılması
- Kilit bilgilerin ön plana çıkarılması
- Uzun paragrafların kısa parçalara bölünmesi
- Ana fikirlerin birkaç kez tekrarlanması
- Ana fikirlerin sorularla desteklenmesi
- Karmaşık şema ve grafiklerden uzak durulması
- Teknik bir dil kullanmaktan kaçınılması

Bu noktalara dikkat edilerek hazırlanacak içerik tasarımları, yaratıcı ve pratik olan hizmet ve ürünlerle buluştuğunda, ortaya daha faydalı ve daha etkili işler çıkacaktır. Tasarımda evrensel düşünmek ve bu tip ilkelere dikkat emek, işin her yaşlı tarafından anlaşılabilmesi için önemli ve gerekli bir anlayış olarak görülmektedir. Elbette kişinin anlamlandırma sürecinde; sosyo-kültürel durumu, zekâsı, tecrübeleri, estetik ve toplumsal değerlerinin etkisi bulunmaktadır. Ancak burada önemli olanın, bilgiyi herkesin aynı koşullarda erişebileceği şekilde üretmek ya da sunmak olduğu düşünülmektedir. Yazılı unsurların iletişim tasarımında; yazı stili kolay okunabilir, rengi zeminin rengiyle zıt, harf boyutu özellikle yaşın gereklerine uygun, harflerin, satırların ve boşlukların da hedef kitleye göre düzenlenmiş olması gerekmektedir. Örneğin sadece büyük harfle hazırlanmış bir metin, bütün harflerin boyutları aynı olacağı için gözün harfleri ayırt etme gücü azalacak ve anlama işi zorlaşacaktır. Halbuki küçük harflerde her harfin boyutu ve şekli farklı olacağından göz, harfleri daha kolay seçebilecek ve okuma daha kolay gerçekleşecektir. İletişim tasarımındaki bir diğer önemli öge de renk kullanımıdır. Bir tasarımın etkili olabilmesi için, kullanılan renk kombinasyonlarının da etkili olması gerekmektedir. Örneğin, önemli noktalara dikkat çekmek için farklı renkler kullanılmalı ve bir materyalde kullanılan renk sayısı da sınırlı

tutulmalıdır. Metinlerde ve resimlerde zemin rengine zıt renkler kullanılmalıdır. Mesela, bir görseldeki önemli unsurlar özellikle sözcükler, kolay görülebilmelidir. Bunu sağlamanın en basit yolu zemin ile figür arasında zıt renklerin kullanılmasıdır. Yaşlı bireylere yönelik iletişim tasarımı, renk gruplarından da yakınlaşma hissi veren kırmızı ve turuncu gibi sıcak renkler kullanılabilir. Yerel yönetimlerin yaşlı bireylere yönelik hazırlanan tasarımlarda tüm bu ilkelere dikkat ederek hareket etmesi, yaşlı kişilerin toplumun dışına itilmemesi ve varlıklarını, dikkate alındıklarını, önemsendiklerini hissedebilmeleri için önemli adımlar olarak görülmektedir.

Tüm bunların yanı sıra belediyelerin tasarlayabileceği veya tasarlanmasında öneyak olabileceği, yaşlıların günlük hayatını kolaylaştırabilecek birtakım yaratıcı ürünler geliştirilebilir. Örneğin; üzerinde acil durumlarda aranacak numaraların olduğu bir buzdolabı magneti, üstünde beslenme önerilerinin yazdığı basılı alışveriş listeleri, hafıza sorunu yaşayan kişiler için hatırlatıcı yapışkanlı kağıtlar veya yaşlı kişilerin günlük randevularını ve doktor randevularını hatırlatmak için saat ve takvim gibi basit tasarımlı ürünler, hem belediyeler için çok zor olmayacak hem de yaşlı kişilerin günlük hayatını kolaylaştırabilmek için faydalı olacaktır. (Public Health Agency of Canada, 2010, s.30). Diğer bir konu ise çevresel düzenlemelerdir. Yerel yönetimlerin şehir içi düzenlemelerde yaşlı bireyleri düşünüp hareket etmesi, genellikle yol kenarlarına sık yerleştirilen banklar, kaldırım yükseklikleri, merdiven korkulukları gibi önlemlerle karşımıza çıkmaktadır. Ancak şehirlerde yaşayan yaşlı kişilerin günlük hayatını kolaylaştıracak ve basit tasarım değişiklikleriyle halledilebilecek başka alanlar da bulunmaktadır. Örneğin; şehir içi tabelalarında, bilgi veren reklam panolarında, otobüslerde yazan numara ve yer bilgilerinde kullanılan metinlerin tasarımında, yukarıda da bahsedilen ilkeler uygulanabilir ve yaygınlaştırılabilir.

Ayrıca; DSÖ tarafından 2006 yılında kabul edilen “Yaşlı Dostu Şehir” kavramı altında, toplumlarda aktif ve sağlıklı yaşlanabilmeyi sağlamayı amaçlayan bir program bulunmaktadır. “Yaşlı Dostu Şehir”, aktif yaşlanmayı destekleyen, erişilebilir ve kapsamlı bir kentsel çevreyi ifade etmektedir. Şehirlerin bu oluşuma katılabilmeleri için belediyelerin sağlamaları gereken dört önemli aşama bulunmaktadır. İlk aşama olan planlama aşamasında; katılım mekanizmalarının oluşturulması, şehrin yaşlı dostu olup olmadığına dair değerlendirme, değerlendirme bulgularına dayanarak üç senelik şehir planlamasının geliştirilmesi ve ilerlemenin izlenebilmesi için göstergelerin belirlenmesi

gibi adımların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. İkinci aşama olan uygulama kısmında; birinci aşamada elde edilenler DSÖ'ye sunulmalı ve onay alındıktan sonra uygulama üç sene içinde gerçekleştirilmelidir. Üçüncü aşamada; ilerlemenin değerlendirilmesi gerekmekte ve hazırlanan gelişim raporu DSÖ'ye sunulmalıdır. Son aşama ise, sürekli iyileştirmeyi gerektirmektedir. Eğer planda açık bir şekilde ilerleme kaydedilmişse, şehirler sürekli iyileştirme safhasına geçmekte ve yeni bir plan geliştirmek üzere davet edilmektedirler. 2006 yılında 24 ülkeden 33 şehir, sağlıklı ve aktif yaşlanmayı sağlayacak temel kentsel unsurları belirlemek için “Yaşlı Dostu Şehirler Küresel Ağı”nı oluşturmuştur. Bu ağa katılabilmek için yapılacak düzenlemeler, DSÖ'nün yayınladığı “Yaşlı Dostu Şehirler Rehberi”nde açıklanmıştır. DSÖ'nün belirlediği 8 temel ölçüt; dış mekanlar ve binalar, ulaşım, konut, sosyal katılım, toplumsal yaşama dahil olma ve toplumun yaşlıya saygısı, vatandaşlık görevini yerine getirme ve işgücüne katılım, bilgi edinme ve iletişim, toplum desteği ve sağlık hizmetleridir. Bu şartlardan yedinci madde olan bilgi edinme ve iletişim noktasında yapılabilecekler aşağıdaki şekildedir (World Health Organization, 2007, s.3-4):

- Yaya geçitlerinin görsel ve işitsel açıdan yeterli donanımına sahip olması
- Yaşlı kişiler için düzenlenmiş ayrı müşteri hizmetleri
- Yaşlı kişilere ulaşabilecek temel ve etkili bir iletişim sistemi
- Bilginin düzenli ve yaygın dağılımının sağlanması,
- Bilgiye; koordine edilmiş ve merkezleştirilmiş bir erişimin sağlanması
- Yaşlı bireylerin ilgisini çekebilecek düzenli bilgiler ve yayınlar sunulmalı
- Sosyal izolasyon riski içinde olan kişiler için, güvenilir bireyler tarafından birebir bilgi akışı sağlanmalı
- Kamusal ve ticari hizmetler istek üzerine çok yakın birebir hizmetler sunabilmeli
- Televizyon ve görüntülü medyada kullanılan metinler dahil olmak üzere tüm basılı bilgiler; büyük harflerle, okunaklı ve temel fikirler kalın yazılmış olacak şekilde hazırlanmalı
- Yazılı ve diğer basınlar; basit, kısa, amaca doğrudan ulaşan cümleler kurmalı
- Telefon cevaplama hizmetleri; bilgileri yavaşça vermeli, her defasında karşıdaki alıcının anlayıp anlamadığını kontrol eden mekanizmalar oluşturmalı
- Cep telefonları, radyo, televizyon, bankamatik ve diğer cihazlar; büyük tuşlu ve harf ve rakamları büyük olmalı

- Devlet daireleri, toplum merkezleri, kütüphaneler gibi kamuya açık alanlarda, bilgisayara veya internete erişim bedava veya çok az bir fiyatla olmalıdır.

Yapılabilecek tüm bu düzenlemeler, yaşlı kişiye ulaşan bilginin tasarımında dikkat edilecek ilkeler, iletişim ve bilgi alma temelinde yaşlı dostu bir şehir olmanın gerektirdiği bu adımlar yerel yönetimler tarafından uygulanırsa, yaşlı dostu olmak konusunda daha bilinçli bir toplumun da temelleri atılabilir. Günümüz gençlerinin 25-30 yıllık bir zaman dilimi içinde yaşlanacağını da düşünerek, gerekli adımların bugün daha geç olmadan atılması gerekmektedir. Toplum içinde yaşlanan kişinin bilgi alma ve iletişim hakkının gözetilmesi, kişinin toplumun bütünlüğünden kopmaması için gerekli ve önemli görülmektedir. Bu nedenle; yerel yönetimlerin daha bilinçli ve duyarlı olup, gerekli adımları bütüncül bir program dahilinde atmaları umut edilmektedir.

2.2.6. Yaşlı bireylerin iletişim ihtiyacında teknolojinin yeri ve önemi

İnsan hayatına sağladığı imkân ve kolaylıklar sebebiyle kullanımı her yaş grubunda gittikçe artan teknolojik araçların başında, internet ve yeni medya gelmektedir. Gençler tarafından kullanımı daha yaygın olduğu bilinmekle birlikte, yapılan araştırmalar; yaşlı bireyler arasında da internet ve yeni medya ortamlarının kullanımında artış olduğunu göstermektedir. TÜİK'e (2016) göre; 2012 yılından itibaren internet kullanan yaşlı bireylerin oranı 2,5 kat artmıştır. Ancak yine de yaşlı bireylerin yeni olana hızlı adapte olamaması, teknolojik gelişmeleri genç kuşak kadar yakından takip edememesi ve öğrenme kabiliyetlerindeki gerileme gibi birtakım sebeplerden dolayı, bu uyum süreci daha zahmetli ve daha yavaş olmaktadır.

Yaşlı bireyler kendilerini teknolojik ürünleri verimli kullanamayan bir grup olarak görmekte ve teknolojiyi gençlerle bağdaştırmaktadırlar. Yapılan araştırmalar; teknolojik gelişmelerin yaşlıların refahlarını ve bağımsızlıklarını artırdığını ortaya koysa da genç kuşak ile karşılaştırıldıklarında yaşlıların; hizmet ya da ürün içeren yenilikleri benimsemede, en son sırada gelen grup olduklarını göstermektedir. Literatürde teknolojik yeniliklerin kabul edilmesinde yaşın etkili olduğunu, yaş ilerledikçe teknolojiye yönelik olumsuz görüşlerin arttığını ve teknoloji kullanımının azaldığını saptayan araştırmalar bulunmaktadır. Bu kabullenmeyişi; yaş faktörünün yanı sıra cinsiyet, eğitim, gelir düzeyi, yaşanılan yer, tecrübeler ve ürüne yönelik ihtiyaçlar gibi faktörler de etkilemektedir. Ayrıca, yapılan bazı araştırmalar da yaşlı kişilerin bu

ürünleri kullanmadaki isteksizliğini, ürünlerin karmaşık yapısına veya kullanım kılavuzlarındaki eksik bilgilerden dolayı düşük düzeyde fayda sağlayabilecek şekilde kullanmalarına bağlamaktadır. Teknolojik yeniliklere uyum sağlama; bireysel bir karar olduğu kadar, bilişsel ve davranışsal aşamaları da içermektedir. Rogers bu aşamaları beş basamaklı bir modelle açıklamaktadır (Rogers, 1983'den aktaran Özkan ve Purutçuoğlu, 2010, s.38-39):

- Bilgilenme: Kişi yeniliklerin farkına varır ve bu yeniliklerin fonksiyonlarını anlamaya çalışır.
- İkna etme: Kişi elde ettiği enformasyona yönelik pozitif ya da negatif bir tutum geliştirir.
- Karar alma: Kişi yeni olana uyum sağlama ya da reddetme kararını etkileyen (deneme gibi) faaliyetlerle ilgilenir.
- Uygulama: Kişi yenilikleri değerlendirir.
- Doğrulama: Kişi söz konusu yeniliği desteklemeye çalışır.

Teknolojik ürünler, günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası olmakla birlikte, birtakım sosyal problemlerin çözülmesinde de önemli bir role sahiptir. Yaşlı bireylere yönelik çekici ve yararlı ürünlerin tasarlanması, teknolojik imkanların daha verimli kullanımı, kişilerin yaşam kalitelerinin iyileştirilmesinde ve sosyal uyumlarının sağlanmasında etkili olmaktadır. Ancak yine de, teknolojiyi kullanan yaşlı bireyler açısından birtakım engeller bulunmaktadır. Bu engeller özetle aşağıda verildiği gibidir (Blaschke, 2009'dan aktaran Özkan ve Purutçuoğlu, 2010, s.39):

- Yaşa bağlı engeller (görme kusuru, el becerisine ilişkin sorunlar, anlama ve kavrama güçlüğü, algıda sınırlılık)
- Teknolojinin özellikleri (karmaşıklık, yazı puntolarının küçüklüğü, teknik terimler, ürünün ya da hizmetin çalışmaması veya zor çalışması)
- Tutum (teknolojinin pahalı, karmaşık, tehlikeli, şaşırtıcı olduğuna ilişkin algı)
- Eğitim ve destek konuları (eğitim almaya ilişkin mali engeller ya da eğitim olanaklarının kısıtlılığı, kalitesiz eğitimler gibi)
- Maliyet (gelirin kısıtlı olmasından kaynaklı teknolojik ürünleri satın alamama, kullanamama ya da ulaşamama gibi)

Yaşlılık birtakım sosyal kayıplara neden olmakta ve bireyin yaşam alanını zamanla daraltarak, sosyal bir izolasyon sürecine girmesine yol açmaktadır. Sosyal izolasyon; kişinin sosyal olarak “ait olma” duygusundan eksik olması, minimum sayıda sosyal kontağının olması ve ilişkilerde yetkin olamaması olarak tanımlanabilir. Elbette sosyal izolasyon sadece ileri yaşa bağlı ortaya çıkmamakta, ancak yaşlanma ile birlikte artabildiği düşünülmektedir. Sosyal izolasyon; günümüzde önemli bir araştırma konusu olup, insan-bilgisayar etkileşimleri alanında, sosyal olarak izole olmuş yaşlı kişiler için sosyal teknolojiler geliştirmeye büyük bir ilgi duyulmaya başlanmıştır.

Yaşlılarda sosyal izolasyonu önlemeye yönelik geliştirilen uygulamalardan biri; “Enmesh (Engagement Through Media Sharing)” adındaki prototip bir iPad uygulamasıdır. Jenny Waycott ve arkadaşları bu uygulamayı geliştirmeden önce bir saha çalışması yapmış ve yaşlı kişilerin sosyal izolasyonlarını araştırmışlardır. “Arkadaşlık Ölçeği” ve “Lubben Sosyal Ağ Ölçeği” adında iki adet ölçek ile görüşmeler yapmış ve katılımcıların sosyal etkileşimleri ve ilişkileri hakkında detaylı bilgiler elde etmişlerdir. Örneğin; 90 yaşındaki Harry, kendini hemen hemen her zaman yalnız hissettiğini, işitme kaybı yüzünden diğer insanlarla bağlantı kuramadığını, bu nedenle de sosyal ortamlardan kendini geri çektiğini söylemiştir. 70 yaşındaki Sarah ise, kafa dengi insanlarla konuşmak için fırsat aradığını belirtmiştir. Onun için konuşmanın bir derinliği olmalı, bu nedenle kendi gibi eğitilmiş kişilerle konuşmayı tercih ettiğini belirtmiştir. 90 yaşındaki bir diğer katılımcı Louise; yalnız yaşayan, genel olarak mutlu görünen ve boş zamanlarını verimli geçiren bir yaşlıdır. Araştırmacılar tüm bu görüşmelerden, kişilerin sosyal hayatta izole olma durumlarına yönelik bilgiler elde etmiştir (Waycott vd., 2013, s.2-5).

Elde ettikleri bilgiler doğrultusunda geliştirdikleri uygulamayı, 80 yaş üstü özellikle bilişim ve iletişim teknolojilerinde hiç tecrübesi olmayan katılımcılar üzerinde çalışmışlardır. Bu uygulama; yaşlı kişinin metin veya fotoğraf gibi içerikler oluşturup paylaşması için dizayn edilmiştir. iPad üzerine kurulmasının sebebi ise; yaşlı bireylere klavye ve fare kullandırmaktansa, dokunmatik ekran kullandırmaya yöneltmektir. Aynı zamanda iPad, internet bağlantısı ve kendi üzerinde bir kamerası olduğu için kullanımı daha uygun görülmüştür. Uygulama, kendine özgü interaktif bir ekran sunmaktadır. Fotoğraflar ve iletiler ekranda aşağı doğru kayarak dikey yönde bir akış oluşturmaktadır. Hangi öğelerin görüneceği yarı rastgele bir algoritma tarafından

seçilmekte, eski öğeler daha az, yeni paylaşımlar ise daha sık görünmektedir. Programa bağlı tüm katılımcılar bağlı oldukları sırada aynı anda ekranı ve iletileri görebilmektedir. Katılımcılar ekranda bir objeyi hareket ettirebilmekte, tamamen ekrandan silebilmekte veya büyütüp küçültebilmektedirler. Tüm bu hareketler ise, kullanıcı ekranlarında görülebilmektedir. Örneğin; bir kişi bir fotoğrafa dokunduğunda, ekrana “... tarafından dokunuluyor/bakılıyor...” gibi bir bildirim gelmektedir. Uygulamada bu etkileşimleri diğer bireylere görünür kılarak, topluluk içinde sosyal bir varlık hissi yaratmak amaçlanmıştır. Araştırmacılar; çalışmaya katılanların çoğunun 85 yaş üstü ileri yaşlılar olduğunu ve bu yaş grubundaki insanların dijital içeriklerde üretici olarak kabul edilmesinin nadir görüldüğünü söylemişlerdir. Çalışmanın bu anlamda, kişinin var olan sosyal bağlarını incelemesinin yanı sıra, içerik oluşturma ve paylaşmanın yaşlı kişiler için küçük bir toplulukla yeni sosyal bağlar kurma fırsatını vermesi açısından, özgün ve etkili bir çalışma olduğu söylenebilmektedir. Araştırmacılara göre; katılımcılar bu süreçte kişisel bilgilerini paylaşmada hevesli olmuşlar ve grup içinde bir topluluk hissi oluşturmuşlardır. Katılımcılar aynı zamanda, “Enmesh” adlı uygulamada anlamlı içerikler oluşturabilme kapasitelerini de göstermişlerdir. Böylece; Waycott ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği çalışma, dijital içerik üretiminin yaşlı bireylerde sosyal ilişkiler ve kendini ifade etmede iyi bir fırsat olduğunu göstermiştir (Waycott vd., 2013, s.1-9).

Gelişmiş toplumlarda; bilim, yönetim ve teknoloji politikalarını yönlendiren en önemli güç demografik yaşlanma olarak görülmektedir. Teknoloji alanında geliştirilen, yaşlanan insanın hayatını güvenlik, hareket kabiliyeti, bağımsız yaşama ve sosyal hayata katılım gibi alanlarda kolaylaştırmaya yönelik yaklaşımlar “geronteknoloji” adı altında çalışılmaktadır. Yaşlı bireyler hayatları boyunca zaman zaman ev teknolojisi ile ilgili yeniliklerle karşılaşmış olsa da, modern teknoloji dünyasıyla yaşamının son dönemlerinde tanışmıştır. Günümüz yaşlı bireyi ne kadar yaşlı olursa olsun sağlığını korumak ve yaşamını doyurmak için teknolojiyi bir şekilde kullanmaktadır. Geronteknoloji; teknoloji ve gerontolojiyi ortak bir platformda buluşturarak, yaşlanmaya ilişkin bilgileri alıp araştırma ve geliştirme teknikleriyle ürüne, hizmete ve çevreye uygulamaktadır. Geronteknoloji, yaşlanma ile ilgili sorunlar için çözümler geliştirmenin yanı sıra, yenilikçi şirketler için bir pazar, yaşlı bireyler için de öğrenme ve etkin olabilme fırsatı sunmaktadır. Elbette teknoloji yaşlılıkla ilgili birtakım

sorunlara çözüm bulabilmektedir. Fakat bu noktada önemli olan; yaşlı kişilerin bu teknolojilerin hayatlarına girmesine izin vermesi ve bu teknolojileri kullanmaya hazır olmalarıdır. Ancak yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı, yaşlı kişilerin yeni teknolojileri kabul etmesi kolay olmamaktadır. Örneğin; televizyon gibi teknolojik cihazların kabulü daha kolay olurken, akıllı telefonların kabulü yaşlı kişi açısından aynı şekilde kolay gerçekleşmemektedir. Gerontecknolojinin; sağlık, konut, ulaşım gibi uygulama alanlarının yanı sıra, iletişim ve yönetim alanlarında da uygulamaları bulunmaktadır. Bu noktada temel hedef, bireyin başkalarıyla iletişim kurması ve sağlığının uzaktan izlenebilmesi gibi konulara ilişkin yenilikçi yaklaşımlar üretmektir (Kalınkara vd., 2016, s.2-6 ; Ekici ve Gümüş, 2016, s.26-27).

Yaşlı kişinin hem bakım hem de sosyalleşme ihtiyacını doyurmaya yönelik çalışan alanlardan biri de robotik bilimidir. Evlerde yaşlıların bakımını üstlenen robotik teknolojinin ürünleri henüz çok yaygınlaşmamasına rağmen, etkili ve yenilikçi çözümlerin başında gelmektedir. Evlere giren ilk robotların Furby ve Aibo gibi oyuncaklar olduğu bilinmektedir. Ardından temizlik yapan, çöpleri atan, bulaşıkları yerleştiren robotlar ev işlerine yardımcı olmak göreviyle evlerdeki yerini almaya başlamıştır. Amerika’da bu robotların en yaygın olanı, kendi kendine evi süpüren elektrik süpürgesi olarak bilinmektedir. Yaşlılara yardımcı olan robotlar ise, teknolojinin en faydalı örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal etkileşimli bu robotlar, servis tipi ve arkadaş tipi robotlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Servis tipi robotlar, yaşlı bireylerin beslenme ve banyo gibi günlük etkinliklerini destekleyen robotlardır. Ayrıca güvenlik ve hareketlilik gibi alanlarda da kullanılmaktadırlar. Arkadaş tipi robotlar ise, yaşlı bireylerin psikolojik açıdan doyumunun sağlanabilmesi amacıyla geliştirilmiştir. Bu tarz robotlar, genellikle yaşlıların yalnızlıklarını gidermeye yönelik ve evcil hayvan formunda tasarlanmaktadır. Bu robotların tasarlanmasında, bireyin psiko-sosyal sağlığını koruması ve iyileştirmesi hedeflenmektedir. (Broekens, Heerink ve Rosendal, 2009’ dan aktaran Terkeş ve Bektaş, 2016, s.157).

Gerçek bir ihtiyacı karşılayan bu teknoloji ürünleri, kaçınılmaz fiziksel bir süreç olan yaşlılığın, olabildiğince sorunsuz geçmesi için belli kabiliyetlerle donatılmıştır. Bu robotlar genellikle; tekerlekli, kameralı, sensörlü, sesli ve bir dokunmatik ekran arayüzü olacak şekilde donatılmıştır. Bakıcı robotlar, yaşlılara ilaç almalarını hatırlattığı gibi,

kısa bir yürüyüş yapması gibi önerilerde de bulunabilmektedir. En önemlisi de bakımını üstlendiği yaşlının sağlığı ile ilgili acil bir uyarı alırsa, acil servisi arayıp ambulans çağırabilmektedir. Örneğin Japonya’da Panasonic; ülkede giderek artan yaşlı nüfus için robotlarla ve son teknoloji ürünlerle donatılmış bir huzurevi yapmıştır. Bu huzurevinde neredeyse her şey elektronik olmakla beraber, bir de yaşlılarla konuşan robotlar bulunmaktadır. Bu robotlar yaşlılara ilaç saatlerini ve yapması gereken işleri hatırlatmakta, tansiyonlarını ölçmekte, onlarla basit diyaloglarla sohbet edebilmekte ve tüm bu verileri saklayıp istendiğinde doktorlara yollayabilmektedir.

Yaşlı nüfusun arttığı Finlandiya, Fransa, Yunanistan, İtalya, Hollanda, İsviçre ve Birleşik Krallık araştırma enstitüleri, “MOBISERV” adındaki robotları geliştirmiştir. Bu robotlar yapay zekaya sahip olduğundan, yaşlı kişiye ve ihtiyaçlarına göre optimize edilebilmektedir. Robot, yaşlının ilaç, beslenme ya da diğer alışkanlıklarını öğrenip kendisini ona uygun yapılandırabilmektedir. Aynı proje kapsamında, yaşlı bireyler uyurken hayati verilerini takip edip raporlayan akıllı battaniyeler ve zehirli gıdaları tespit eden sensörler de bulunmaktadır. Hasbro adındaki meşhur oyuncak firması ise bu sefer hedef kitlesini çocuklardan yaşlılara çevirip, onlar için robot bir kedi tasarlamıştır. “The Joy For All” adındaki bu robot kedinin çenesinin altı okşandığında tıpkı gerçek bir kedi gibi ses çıkarmakta, göbeği okşandığında ise ters dönüp yatmaktadır. Bu robot kedi bakım yapmasa da, sosyal bir eksiklik olan yalnızlık sorununa alternatif bir çare olması amacıyla üretilmiştir. İtalya’da ise; yürüme güçlüğü çeken yaşlılar için, yabancı oldukları mekanlarda yer yön bulmalarına yardımcı olan robot yürüteçler geliştirilmiştir. Bu yürüteçler, internet bağlantısı ile gidilmek istenen yerin konum bilgilerini almakta ve kullanıcıyı hedefe yönlendirmektedir. Yürütece yerleştirilen sensörler çevredeki verileri toplamakta, bu veriler analiz edilmekte ve böylece kullanıcının yanlış yöne sapması engellenmektedir.

Robotik biliminin yanı sıra giyilebilir teknoloji alanında da yaşlı kişileri hedef alan bazı kullanışlı ürünler bulunmaktadır. Örneğin; Kore’de üretilen Ybrain markalı başlıklar, Safe-wander ayakkabı tabanları, GTX Corp model Gps’li ayakkabılar ve Arvento Mobile tarafından üretilen Gps’li bileklikler özellikle ciddi hafıza problemi olan yaşlı bireylere yönelik tasarlanmış, giyilebilir teknoloji ürünleridir. Maliyetinin yüksek olmasından dolayı giyilebilir teknoloji kullanımı henüz çok yaygınlaşmış olmasa da, yaşlılara yönelik önemli sorunlara çözüm getirmesi açısından dikkat

çekmektedir. Bu ürünlerin çeşitlenmesi, yazılım firmaları tarafından daha düşük maliyetlerle üretilmesi ve kullanımlarının yaygınlaşması, yaşlı kişiler ve yakınları için şüphesiz oldukça yararlı olacaktır.

Yaşlı bireylerin sosyalleşmelerine ve buna bağlı iletişim doyumlarına olumlu katkıda bulunabilecek alanlardan biri de sanal gerçeklik teknolojisidir. Sanal gerçeklik, gerçek dünyaya ait olan ya da olmayan bir durumu, üç boyutlu bir simülasyon içinde, gözlemcinin de bu simülasyonu, özel araçlar sayesinde kendi varlığını da hissederek ve etkileşime girerek algılamasıdır (Kayapa ve Tong, 2011, s.350). Bu teknoloji sayesinde geliştirilebilecek ürünlerle, özellikle fiziksel veya ekonomik engelleri bulunan yaşlı kişilere, tecrübe etmek istedikleri kimi aktiviteler, simülasyon da olsa yaşatılabilir, daha doğrusu yaşanmış gibi hissettirilebilir. Şimdiden birçok müzenin, antik yerleşimlerin ve turistik şehirlerin simülasyonu bulunmaktadır ve buna benzer uygulamaların sayısı günden güne artmaktadır. Örneğin; fiziksel engelinden dolayı evinden çıkamayan bir yaşlının edinebileceği birkaç ekipman ve akıllı bir cihaz ile buralara gitme deneyimini, sanal bir gerçeklikle yaşaması mümkündür. Geronteknolojinin geliştirme ve tatmin amaçları doğrultusunda sanal gerçekliği çalışma kapsamına aldığı bilinmektedir. Bu tip uygulamaların yaygınlaşması, maliyetlerin düşürülmesi ve yaygınlaşması, içinde yaşanan bilişim çağında çok uzak bir ihtimal olarak görülmemektedir. Toplumsal sorunlara getirilen bu teknolojik çözümler, kullanım açısından daha ergonomik ve ulaşılabilirlik bakımından daha elverişli bir hale getirilirse, daha gerçekçi ve amacına uygun olacaktır.

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmenin hızı, teknolojinin kullanım alanlarını beraberinde geliştirmektedir. Yapılan bazı çalışmalar, teknolojinin yaşlı bireylerin güvenliğini arttırdığını, özerkliğini koruduğunu ve iletişimi arttırmada sosyal ağlar sağlayarak yardımcı olduğunu göstermektedir. Özellikle iletişim alanında mobil telefonlar, bilgisayarlar ve internet gibi teknolojiler, yaşlının ailesiyle ve yakınlarıyla uzaktan iletişimini sağlamakta ve böylece kişinin yakınlarıyla olan sosyal iletişim ihtiyacını karşılamaktadır (Chen & Chan, 2014, s.126'dan aktaran Kalıncara vd., 2016, s.5). Yapılan bir araştırmada, yaşlıların birçok konuda teknolojiye karşı olumlu bir tutum içinde oldukları gözlenmiştir. Yaşlı kişiler; teknolojinin zorlukları karşısında kendilerine yardımcı olabilecek birileri olduğu zaman, yani işin nasıl yapılacağı kendilerine bilen biri tarafından gösterildiği zaman, üstesinden gelebileceklerini

belirtmişlerdir. Ayrıca bu tip geronteknolojik araçların kullanıma açık olduklarını ve hayatlarını kolaylaştırdıklarını da ifade etmişlerdir. Bu ifadeler yaşlıların teknolojiye karşı önyargılı olmadıkları, olumlu yaklaştıkları, fakat kullanabilmeleri için gerekli eğitimin verilmesi gerektiği gibi sonuçlar ortaya koymaktadır (Kalınkara vd., 2016, s.13-14).

Günümüzde yaşlı kişilerin, yeni iletişim teknolojileriyle olan ilişkileri giderek artmaktadır. Araştırmaların da gösterdiği gibi, bilgisayar edinme ve internete erişme oranları yükselmektedir. “SeniorNet” adındaki oluşum, 210 öğrenme merkezi olan ve 40 bin civarında üyesi bulunan, yetişkinlere ve yaşlılara bilgisayar okuryazarlığı kazandırmaya çalışan gönüllü bir kuruluştur. Bu kuruluş, kişilere internete erişimle ilgili bir eğitim vermesinin yanı sıra, internet aracılığıyla çeşitli konular üzerinde grup tartışmalarının nasıl gerçekleştirileceğini de öğretmektedir. Böylece kişilere toplumsal destek sağlamak ve aynı zamanda sağlık sorunlarıyla ilgili önemli bilgileri bulabilecekleri ya da paylaşabilecekleri bir imkân da sunmaktadır. İnternetin yaşlı bireyler için bir bilgi hazinesi olduğu gerçeği kaçınılmazdır. Ancak bu noktada yaşlı kişilere, erişilen bilginin doğruluğundan emin olunması için de yeni medya okuryazarlığının da kazandırılması gerekmektedir. İnternetin yaşlı bireyler için en önemli faydalarından biri, bireyin toplumsallaşmasına aracı olmasıdır. Ayrıca kişiye çeşitli boş zaman aktiviteleri de sunmaktadır (Becerikli, 2013, s.24). Özellikle boş zaman etkinlikleri kazandırması bakımından yaşlılarda bilgisayar ve internet kullanımı daha da önemli hale gelmektedir. Çünkü yaşlı birey için en zor şey, zamanın verimli kullanılmasıdır. Yaşlanan bireylerin genellikle sahip olduğu en bol şey ise zamandır. Kişinin azalan sosyal çevresi, emeklilik, aile fertlerinin kaybı ya da uzakta oluşu gibi nedenlerle birey yalnızlaşmakta ve günü doldurmaya yönelik bir yaşam biçimine yönelmektedir. Bu bağlamda bilgisayar ve internet kullanımının yaşlı bireyin hayatına girmesi, kişinin ilgi alanlarına yönelik aktiviteler gerçekleştirebilmesi için zengin bir destek sağlayacağı düşünülmektedir.

Tüm bu nedenlerle “SeniorNet” gibi kuruluşların ülkemizde de yaygınlaşması için gerekli adımların atılması ve internet kullanımı konusunda eğitim almak isteyen bireylere yönelik eğitim programları geliştirilmesi gerekmektedir. Yaşlı bireylerin bu ortamlardan yararlanabilmesi için, bireylere daha çok, uygulamaya yönelik eğitimler verilmesi gerekmektedir. Örneğin; Facebook, Twitter, Instagram ve Youtube gibi

mecraların kullanımına yönelik, daha kısa süreli, tekrar edilebilen ve amaca yönelik eğitim paketleri düzenlenebilir. Çünkü uzun süreli temel eğitimi kapsayan bilgisayar öğretimi, yaşlı bireylerde kalıcı bir öğrenme sağlayamamaktadır. Böylece birey bilgi teknolojilerinden tam olarak yararlanamamaktadır. Bu nedenle uygulama esaslı ve amaca yönelik eğitimler yaşlı kişilerin bilgilerinin kalıcı olabilmesi açısından daha uygun olmaktadır. Mesela, yaşlı bireylere verilecek bilgisayar ve internet eğitiminin içeriği; bilgisayarı açma/kapama, internete girme, Google kullanımı, Youtube kullanımı ve Facebook mecrası üzerinden paylaşabilecekleri şeklinde tasarlanabilir. Bu tip eğitimlerin düzenlenmesi ve yaygınlaştırılması hem kurumsal hem de toplumsal bir vazife olarak görülmelidir. Bu eğitimlerden elde edilecek geri bildirimler, yaşlı bireylerin yeni medya mecralarında daha çok yer almalarını, böylece sosyal çevresi ile olan iletişimlerini arttırmalarını ve kişinin bilgi paylaşma sürecini hızlandıracaktır (Sarı ve Çivril, 2013'den aktaran Tekedere ve Arpacı, 2016, s.391).

Bir diğer önemli konu ise teknolojik gelişmelerin yaşlı bireyler tarafından kabulüdür. Çünkü; amaca yönelik geliştirilen tüm ürün veya hizmetler, eğer yaşlı birey tarafından benimsenmemekte, etkili kullanılmamakta ya da tercih edilmemekteyse, ürün veya hizmetin amacına bütünüyle ulaştığını söylemek mümkün değildir. Bu bağlamda yaşlı bireylerin genel olarak teknolojik yenilikleri kabul etmesinde etkili olan beş temel sorundan söz edilebilmektedir. Bunlar (Harkönen ve Munnukka, 2002'den aktaran Özkan ve Purutçuoğlu, 2010, s.40-41):

- Ürün kullanımı: Yeni ürünlerin kullanımı kişinin fizyolojik becerisiyle uyuşmadığında, yenilikler yaşlı bireyler tarafından kabul edilmeyebilir.
- Ürüne değer verilmemesi: Yaşlı bireylerin yeniliği kabul edebilmeleri için ürünün kendilerine somut bir yararı olmalıdır. Bireylerin ihtiyaçları birbirinden farklı olduğunda, ürüne verilen değer de değişmektedir. Mesela, zaman tasarrufu sağlayan bir yeniliğin zaman tasarrufuna ihtiyaç duymayan bir yaşlı tarafından gerek görülmemesi gibi.
- Öz imaj: Yaşlılığa yönelik ürünler sunan pazar, bireysel imajlara göre farklı bölümlere ayrılmıştır. Mesela, zekâ yaşı biyolojik yaşından daha genç olan yaşlı kişilerin bireysel imajları da daha genç ve sağlıklıdır. Böyle kişiler, yeni ürünleri denemeye daha istekli davranırlar. Fakat yaşlı kişilerin hayat kalitelerini artıracak

yeni ürünleri kullanmayı da reddederler. Çünkü onlara göre, bu tür ürünler daha ileri yaştakiler için uygun olmaktadır.

- Kültürel değerler: Yaşlı kişiler hayatları boyunca sahip oldukları değerler doğrultusunda davranış gösterirler. Bu nedenle yeni ürünleri değerlendirirken daha eleştirel yaklaşırlar. Ayrıca yaşlı bireylerin marka sadakati yüksektir ve yeni bir ürüne geçmeleri de kolay olmamaktadır.
- Farklı risk türleri: Yeni bir ürünün değerlendirilmesini etkileyen 3 tür risk vardır. Bunlar; fiziksel, ekonomik ve işlevsel risklerdir. Fiziksel risk; hayatına zarar verebilecek ilaçlar ya da benzer sağlık ürünlerine ilişkin kaygıyı kastetmektedir. Ekonomik risk; ürünün maliyeti yüksek olduğunda, bir kaygıya dönüşebilir. İşlevsel risk ise; yaşlı kişinin ürünün söylendiği şekilde çalışmayacağı endişesini taşıdığı durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak, yaşlı kişilerin teknolojik yenilikleri kullanımıyla ilgili 4 adet etik sorun da tartışılmaktadır. İlki; teknolojik yenilik ya da müdahalenin yaşlı kişi için ne kadar gerekli olduğudur. İkincisi; yaşlı bireylerin yeniliklere erişmede yaşadığı zorluklara ve erişildiği takdirde bu yeniliklerin nasıl kullanılacağına ilişkin eğitimlerin nasıl karşılanacağıdır. Üçüncüsü; teknolojik ürün veya hizmetlerin yaşlı bireylerin hayatlarını tehdit etmesine ilişkin durumdur. Dördüncüsü ise; teknolojik ürünlere/hizmetlere ilişkin bilgilendirmelerin nasıl yapılması gerektiği konusudur. Bu temel etik sorunlarla mücadele edebilmek için, teknolojinin sosyal hizmet uygulamalarına dahil edilmesi gerekmektedir (Özkan ve Purutçuoğlu, 2010, s.43-44).

Yaşlı bireyin iletişim doyumuna yönelik geliştirilen tüm teknolojik yenilikler, ilişki kesme kuramının aksine, daha çok aktivite kuramına paralel bir anlayışla bağdaşmaktadır. Bu yenilikler aktivite kuramı bağlamında değerlendirildiğinde, kişinin sosyal hayatta aktif rol alabilmesi ve yaşam doyumlarının karşılanabilmesi için, teknolojinin sunduğu imkanlar yadsınamayacak kadar büyüktür. Kuramın da savunduğu gibi, yaşlı bireylerin sosyal hayattan kendilerini soyutlaması, toplumun bu grubu desteklememesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin; toplumda yaşlı bireylerin teknoloji kullanımına dair önyargılar varsa, torunları tarafından alay konusu edilmesi, akranları tarafından “bu yaştan sonra” söylemlerine maruz kalması gibi gündelik durumlar, kişinin sıklıkla geri çekilmesine sebep olmaktadır. Aktivite kuramında bahsedildiği gibi, bireyleri birbirinden ayıran temel unsur, yaşlarının aksine etkinlikleri ve

retkenlikleridir. Bu nedenle pasiflik, eğer gerekleŖecekse toplumsal dayatmalardan değil, bireyin tercihi bu yönde olduğu için gerekleŖmelidir.

Sonuç olarak; teknolojinin bir getirisi olan internet ve yeni medya mecralarını kullanmak isteyen yaŖlı bireylerin, isteklerini gerekleŖtirebilmeleri için gerekli fırsatlar sunulmalıdır. Bu amaçla internet aboneliği ya da bilgisayar sahip olmada pozitif ayrımcılık sağlanabilir. Sosyal hayattan izole olmuŖ ve çok fazla uęraŖı olmayan yaŖlı bireyler için bir alternatif oluŖturan internet ve yeni medya ortamları, bireylerin hem sosyalleŖmesinde hem de zamanlarının daha keyifli ve daha kaliteli geçmesinde önemli roller üstlenebilmektedir. Kısıtlı eğitim ve öğrenme kabiliyetleri göz önüne alındığında, uygun eğitim programları ve teknikleriyle yaŖlı bireyler daha fazla teknolojik ürün/hizmet kullanmaları yönünde teŖvik edilebilir. Bu anlamda geleneksel anlayıŖın getirdiği, yaŖın ilerlemesine bağlı olarak toplumsal hayattan geri çekilme gibi tutum ve davranıŖların düzeltilmesi için çaba gösterilmelidir. Aynı zamanda medya ve kamuoyu da yaŖlıların teknolojiyi kullanma haklarını, ihtiyaçları ve kabiliyetleri yönünde teŖvik edici bir tutum sergilemelidir. Geronteknolojik rnlerin/hizmetlerin satın alınma ve kullanılma maliyetleri bir diğer önemli faktördür. Bu yüzden tasarımcıların ve iŖletmelerin yaŖlı bireyler için geliŖtirdikleri teknolojik ürünleri/hizmetleri pazara sunarken, yaŖlı bireylerin kullanım alışkanlıklarını ve isteklerini bilmeleri, kiŖilerin teknolojiyi kabulünü belirleyen unsurları anlamaları önemlidir. Yani tasarımcıların, ürün/hizmet tasarımında yaŖlanan bireyin özelliklerini ve ihtiyaçlarını dikkate almaları gerekmektedir. YaŖlı tüketicilerin ürünün/hizmetin kullanımına yönelik psikolojik ve fiziksel talepleri dikkate alınmalı, rahatları ve konforları göz önünde tutularak, daha dŖk tehlike içeren ürünler/hizmetler geliŖtirilmelidir. (Tekedere ve Arpacı, 2016, s.391 ; Kalınkara vd., 2016, s.16).

rn/hizmet tasarımcıları ve hkmetler birlikte hareket ederek yaŖlı insanları teŖvik etmeli ve geronteknolojiden daha fazla yararlanmalarını sağlamalıdırlar. YaŖlı kiŖilerin toplum içinde yaŖayıp yaŖamaması fark etmeksizin, belli noktalarda teknolojiye ihtiyaçları vardır. Teknolojiyi kabul etme durumu arttıkça, algılanan ihtiyaçlar da beraberinde artmaktadır. Böylece birey izole olmadan, daha aktif ve bağımsız bir Ŗekilde yaŖamını sürdürebilecektir. YaŖlı bireylerin gündelik hayatın temel etkinliklerini basitçe sürdürebileceği, sosyalleŖebileceęi ve en önemlisi iletiŖim ağlarını kullanabileceği bir duruma gelmesinde, geronteknolojik araçların yeri büyüktür. Bilgi

ve iletişim teknolojilerinin uyumlu ve kapsayıcı bir toplum yaratmadaki önemi ve etkisi bilinmektedir. Ancak bu noktada yaşlı bireylerin yaş kaynaklı psikolojik ve fiziksel özellikleri de dikkate alınarak, kişinin duygusal, bilişsel ve fiziksel gereksinimlerini temel alan ara yüz tasarımları yapmak önemlidir. Bireyin bilgiyi işleme hızının yavaşlaması, bellek kapasitesinin azalması ve istenmeyen bilgiyi ayıklama kabiliyetinin gerilemesi gibi bilişsel değişiklikler göz önünde bulundurularak yapılan tasarımlar, öğrenme ve anlamayı kolaylaştırmaktadır (Kalınkara vd., 2016, s.17).

Çalışmada yer verilen bu teknolojilerin hiçbirisi bireyler arası iletişimin yerine geçemeyecek olsa da, özellikle yalnız yaşayan ve sosyal hayatı kendi isteği dışında daralmış kişiler için bir alternatif oluşturmaktadır. Tüm bu nedenler bağlamında, iletişim doyumlarını karşılamak ve sosyal izolasyona boyun eğmemek adına, teknolojik ürün/hizmetleri kullanan yaşlı bireylerin sayısının, hem ülkemizde hem de dünyada en kısa zamanda artması umut edilmektedir.

3. YÖNTEM

“Huzurevinde Kalan Yaşlı Bireylerin İletişim İhtiyaçlarının Karşılmasında Huzurevi Çalışanlarının Rolü: Eskişehir’de Bir Huzurevi Örneği” başlıklı çalışmada, nitel desende bir metot kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinde olay ve olgular doğal ortamlarında gözlemlendiğinden çalışmanın konusu gereği böyle bir yöntemin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Çünkü yaşlılık ve yaşlanma süreci çok boyutlu incelenmesi gereken bir konu olarak görülmektedir. Nicel araştırmalar çok sayıda verinin toplanmasına ve bu verilerin istatistiksel olarak birbiriyle ilişkili biçimde analiz edilmesine imkân sağlarken, bireylerin kendi tecrübelerine, kendilerine özgü durumlara ve derinlemesine bilgilere ulaşmakta yetersiz bir metot olarak kalabilmektedir. Bu nedenle yalnızca istatistiki verilerden hareket edilmemeli, insan davranışının doğasındaki öznelliği görebilecek bir perspektife sahip olunmalıdır. Nitel araştırma yöntemleri, insanların karakterlerini tanımaya ve haklarında tanımlamalarda bulunabilmeye imkân tanımaktadır. Nitel araştırmada araştırmacı, çalışma grubunun günlük hayatlarını ve sosyal ilişkilerini onlarla birlikte deneyimlemekte ve haklarında hiçbir şey bilmediği insanların tecrübelerini öğrenmektedir (Bogdan ve Taylor, 1975, s.4-5 ; Yıldırım ve Şimşek, 2003, s.86).

3.1. Araştırma Modeli

Huzurevinde kalan yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasında huzurevi çalışanlarının ne gibi bir rol oynadığının ortaya çıkarılması amacıyla, bu çalışma kapsamında derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yaşlılığı farklı boyutlarıyla ele almak, nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan derinlemesine görüşme tekniği ile sağlanmıştır. 65 yaş ve üzerindeki bireylerden oluşturulan çalışma grubuyla hazırlanan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu çerçevesinde görüşmeler gerçekleştirilmiş ve içerikler betimsel analiz yapılarak raporlanmıştır. Nitel metot sayesinde yaşlı bireylerin kendi tecrübelerinin farklılığını ortaya çıkarmak mümkün kılınmıştır. Nitel araştırmada kullanılan derinlemesine görüşme, bireylerin tecrübelerine, tutumlarına, kanaatlerine, inançlarına, amaçlarına ve hislerine ilişkin bilgileri toplamak konusunda önemli ayrıcalıklara sahiptir. Kişiyi daha derinden anlamaya imkân veren derinlemesine görüşmede, bireye soru sorabilen, onu dinleyebilen, dışa vurduğu ilgilerini görebilen ve söylenenleri kayıt altına alabilen görüşmeci, bu durumda hem bir araştırmacı hem de bir katılımcı olmaktadır. Bu

anlamda derinlemesine görüşmede tecrübelerin karşılıklı olarak paylaşılması söz konusudur. Ayrıca bu paylaşım sürecinde araştırmacı, karşısındaki bireyin hislerini, düşüncelerini ve değerlerini ortaya çıkarabilmektedir (Marvasti, 2004, s.21 ; Yıldırım ve Şimşek, 2003, s.96-98). Bu nedenle araştırmada huzurevinde kalan yaşlılarla gerçekleştirilen görüşmelerde bu amaçlar esas alınmış ve daha doğru analizler yapabilmek adına katılımcılar daha yakından tanınmaya çalışılmıştır.

3.2. Çalışma Grubu

Nitel araştırmalarda çalışma grubunun belirlenmesindeki en önemli unsurlardan bir tanesi, grup içindeki çeşitliliğin sağlanmasıdır. Farklı demografik ve sosyo-ekonomik durumlara sahip bireylerin nitel araştırmaya dahil edilmesi, elde edilen verilerin çeşitlenmesini sağlamanın yanı sıra, sonuçların geçerliği açısından da önemli imkanlar sağlamaktadır. Çalışma grubunu belirlemek adına, kurumda kalan yaşlı bireyleri ayırt etmeye yarayacak ve yaşlanma süreçlerini doğrudan etkilediği düşünülen birtakım özelliklere odaklanılmıştır. Bu bağlamda derinlemesine görüşme gerçekleştirilecek yaşlı bireylerin en temelde yaşına, cinsiyetine, medeni durumuna, eğitim durumuna, gelir durumuna, çocuk sayısına, sağlık durumuna ve duyu kaybı durumlarına bakılmıştır.

Araştırma kapsamında Eskişehir’de belediyeye bağlı bir huzurevinde 12 yaşlı birey ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerin tamamı kurum içerisinde, ya katılımcının odasında ya da bahçede gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında görüşülen 12 katılımcının 2’si kadın, 10’u erkektir. Cinsiyetin eşin dağılmamasının sebebi, kurumda kalan toplam kadın sayısının 3 olmasıdır. Araştırmada görüşülen bu kişilerin özel bilgileri gizli tutulmuş, araştırma etiği gereğince kimseyle paylaşılmamıştır. Bu nedenle nitel araştırmanın bulguları yazılırken çeşitli kodlar kullanılmıştır. Bu kodlamanın yapıldığı Tablo 4.1, çalışmanın bulgu ve yorumlar bölümünde yer almaktadır.

3.3. Veri Toplama Tekniği ve Aracı

Çalışmanın ilk aşamasında alanyazın incelenmiş ve yaşlılıkla ilgili bölümde; yaşlanma kavramı, kaç türü olduğu, kültürlerle göre nasıl değişebildiği, yaşlılık bilimi gerontolojinin kapsamı ve çalışmaları, yaşlılık kuramları, yaşlılık problemleri, yaşlanmaya ilişkin politikalara değinilmiştir. Yaşlılığın ve yaşlanmanın kapsamlı

incelenmesinin ardından, konu iletişim perspektifinden ele alınarak yaşlanmada iletişim süreçlerinin nasıl geliştiği incelenmiştir. Alanyazın incelemesinin ardından hem gerontoloji alanından hem de iletişim bilimleri alanından uzmanların görüşleri alınarak derinlemesine görüşmede kullanılmak üzere yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilmiştir. Yıldırım ve Şimşek'e (2003, s.110) göre; yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı, sormayı planladığı soruları içeren mülakat formunu hazırlamakta aynı zamanda bu soruların altına çeşitli türden sondalara (ayrıntıya, açıklamaya ve aydınlatmaya yönelik) yer vermektedir. Görüşmede bu sondaların tümünün sorulması şart değildir. Bunlar araştırmacıya bazı hatırlatmalarda bulunması için yazılmaktadır. Eğer görüşülen birey bu sondalarda yer alan konulara dair kendiliğinden bir açıklama yapmamışsa, araştırmacı bu sondalar yoluyla yeni sorular sorarak ayrıntıya inme fırsatı bulmaktadır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırmacı tarafından geliştirilmiş ve uzman görüşleri doğrultusunda uygulamaya konulmuştur. Araştırmacı tarafından belirlenen temalar ve sorular kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde ortaya çıkan yeni fikir veya durumlarla ilgili, katılımcılara yeni sorular yöneltilmiştir. Bu araştırmanın temaları; katılımcılara ait bazı demografik bilgiler, kurumda geçirilen bir gün, sosyal hayatları ve ilişkileri, kurum çalışanlarına ilişkin memnuniyetleridir. Tüm bu temalar bireylerin iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik incelenmiş ve elde edilen bulgularda konuya yönelik çıktılara öncelik verilmiştir.

Verilerin toplanma aşamasında hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu, öncelikle 2 yaşlı bireye pilot olarak uygulanmış ve bu uygulamanın çıktılarıyla görüşme formuna son hali verilmiştir. Nitel araştırmalarda pilot uygulamalar, hazırlanan soru formunun aksadığı noktaları belirleyebilmek ve soruların niteliksel / niceliksel olarak düzenleyebilmek için yapılmaktadır. Özellikle konunun hassasiyeti itibarıyla, yaşlılık ve yaşlanma süreciyle ilgili görüşme yapılan yaşlı bireylere sorulacak soruların irdelenmesine ve soruların işleyip işlemediğine dair öngörülerde bulunmaya ihtiyaç vardır. Yaşlı bireylerin soruları anlamaya yönelik problemlerini önceden görmek ve buna yönelik çözümler geliştirmek açısından pilot uygulamalar, önemli faydalar sağlamaktadır. Bu çalışmada da, araştırma kapsamında yapılan pilot uygulamada bazı soruların tam anlamıyla anlaşılmadığı görülmüş ve gerekli düzenlemeler yapıp yeniden uzman görüşü alınarak revize edilmiştir.

Görüşmeye başlamadan önce katılımcılara araştırmacının kendisi ve araştırma hakkında bilgi verilmiş, gizlilik esaslarını ve çalışmanın amacını anlatan gönüllü katılım formunu okuyup imzalamaları istenmiş ve görüşme esnasında ses kaydı alınması için izinleri istenmiştir. Ses kaydı alma konusunda katılımcılar zorlanmamış, araştırmanın niteliği için daha verimli olacağı söylenip katılımcıların onayına bırakılmıştır. Bunun sonucunda görüşme yapılan 12 katılımcı da ses kaydı alınmasına onay vermiştir. Bu anlamda etik problem oluşturabilecek bir uygulamadan titizlikle kaçınılmıştır. Görüşmede alınan kayıtların tamamı araştırmacı tarafından hazırlanan deşifre kılavuzuna uygun olarak deşifre edilmiştir. Bu kılavuz katılımcının ses tonundaki ve duygu durumundaki değişimlerin nasıl tanımlanacağına ilişkin bilgileri içermektedir. Ses kaydının yanı sıra görüşme esnasında araştırmacı tarafından not da tutulmuştur.

Görüşmeler esnasında en zorlanılan konu, işitme kaybı olan katılımcılarla anlaşmanın daha yavaş ve daha zor gerçekleşmesi olmuştur. Bu durumda daha yakın mesafeden, daha yüksek bir ses tonuyla görüşmeye devam edilmiştir. Zorlanılan diğer bir konu, bazı katılımcıların sık sık konuşmanın dışına çıkması olmuştur. Bu durum görüşmenin planlandığı şekilde sürdürülmesini zorlaştırmış ve araştırmacının yaşlı bireyin konuya dönmesini sağlayacak yeni sorular sormasına neden olmuştur. Görüşme esnasında katılımcıların görüşlerini daha verimli bir şekilde alabilmek ve kendilerinin bireysel veya kurumla ilgili sorunlarını daha rahat belirleyebilmek adına, görüşmeler yalnız gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Böylelikle katılımcıların paylaşımlarını daha rahat bir biçimde yapması sağlanmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Nitel araştırmada veriler analiz edilirken izlenen birtakım aşamalar mevcuttur. Bunlar; görüşme verilerinin yazıya geçirilmesi, görüşme verilerinin düzenlenmesi, anlamlı veri birimlerinin saptanması, verilerin kodlanması, taslak temaların belirlenmesi, taslak temalara göre kodların ve verilerin düzenlenmesi, temalar arası ilişkilerin saptanması, temaların araştırma soruları altında organize edilmesi, oluşturulan tema ve kodlar altında verilerin organize edilmesi, kodlara ve temalara göre verilerin belirlenmesi, alıntılara yer verilmesi, örneklendirilmesi, açıklanması ve yorumlanması, araştırma sonuçlarının yazılması olarak sıralanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2003, s.176).

Nitel araştırmada veri analiz süreci iki ayrı şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar içerik analizi ve betimsel analiz olmaktadır. İçerik analizi, toplanan verilerin derinlemesine ele alınmasında, yeni temalara ve boyutlara ulaşılmasına imkân sağlayan araştırmalarda kullanılırken, betimsel analiz kavramsal yapının önceden açık bir biçimde belirlendiği araştırmalarda tercih edilmektedir. Betimsel analizde katılımcıların görüşlerini etkili bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sıkça yer verilmektedir. Betimsel analizde amaç ise, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler öncelikle mantıklı ve anlaşılır bir biçimde betimlenmektedir. Ardından yapılan bu betimlemeler yorumlanmakta, neden-sonuç ilişkileri irdelenmekte ve bazı sonuçlara ulaşılmaktadır. Betimsel analiz dört aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; analiz için bir ereve oluşturmak, bu tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması olarak sıralanmaktadır (Yıldırım ve şimşek, 2003, s.158-159).

Araştırma temalarının önceden belirlendiği bu araştırmada betimsel analiz kullanılmıştır. Öncelikle veriler belirli kategoriler halinde yorumlanmıştır. Bu araştırmada elde edilen veriler analiz kısmında diğer araştırmalarla karşılaştırılmamıştır. Çünkü Yıldırım ve şimşek'e (2003, s.174) göre; nitel araştırmalarda araştırmacının veri toplama sürecinin doğal bir parçası olması, düşüncelerini ve yorumlarını değerli kılmaktadır. Araştırmacı yorumlama aşamasında topladığı verilere anlam kazandırmakta, bulgular arası ilişkileri açıklamakta ve bazı sonuçlara vararak bu sonuçların önemini ele almaktadır. Bu araştırmanın veri analizinde öncelikle deşifre edilen görüşmeler analize hazır hale getirilmiştir. Araştırmada katılımcıların kişisel bilgileri gizli tutulmuş ve kodlar verilmiştir. Ardından kodlama aşamasında veriler defalarca okunmuş, kelimeler, cmler ve paragraflar, ilgili temaların altına yerleştirilmiştir. Temaların altında yeni alt temalar oluşturulmuş ve bunlara yönelik tanımlamalar yapılmıştır. Ayrıca bu tanımlamalar arasında ilişkiler kurularak katılımcıların görüşleri karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Araştırmanın geçerliğini sağlamak için veri analizinde araştırmacının konuyu tarafsız bir bakış açısıyla ele alması gerekmektedir. Nitel araştırmanın nicel araştırmaya göre geçerlik açısından önemli avantajları bulunmaktadır. Mesela nitel araştırmacı araştırma esnasında daha esnek olabilmekte, yeni yollara başvurabilmekte, görüşme esnasında yeni sorular ekleyebilmekte, planlanmayan yeni görüşmeler yapabilmektedir.

Bu faktörler, araştırmanın iç geçerlik konusunda bazı önlemlerin alınmasını gerektirmektedir. Buna ek olarak araştırma alanına yakınlık, yüz yüze görüşmeler, doğal ortam içinde veri toplanması, verilerin farklı yöntemlerle doğrulanması ve ek veri toplama imkânı nitel araştırmaların geçerliği konusunda önemlidir. Bunun dışında özellikle betimsel analizde katılımcılardan doğrudan alıntılara yer vermek, geçerlik için önemli olmaktadır. Nitel araştırmalarda iç ve dış güvenirlik ise, birtakım önlemler alınarak sağlanmaktadır. Bunlar nicel araştırmalardaki gibi test etme ve saptamaya yönelik değil, nitel araştırmacının araştırma sırasında kullandığı bazı yöntemlerin belirginleştirilmesi ve başka araştırmacılar tarafından kullanılabilmesi amacına yöneliktir. Nitel araştırmada dış güvenirlik için; araştırmacının konumunu açık hale getirmesi, araştırmada veri kaynağı olan bireylerin açık bir biçimde tanımlanması, araştırma boyunca oluşan sosyal ortamların ve süreçlerin tanımlanması, elde edilen verilerin analizinde kullanılan kavramsal çerçevenin ve varsayımların tanımlanması gerekmektedir. Nitel araştırmanın iç güvenirliği için ise; toplanan verilerin öncelikle betimsel bir yaklaşımla doğrudan sunulması, gözlem yoluyla elde edilen bulguların görüşme yoluyla teyit edilmesi, elde edilen verilerin analizinde başka bir araştırmacıyı kullanma ve ulaşılan sonuçları teyit etme, önceden oluşturulmuş ve ayrıntılı olarak tanımlanmış bir kavramsal çerçeveye bağlı olarak yapılan veri analizi gerekmektedir.

Bu araştırmada dış güvenirliği sağlamak için araştırmacıların konumu “görüşmeci” olarak tanımlanmış, araştırmaya katılan bireylerin özellikleri belirlenmiş ve kodlanmış, katılımcıların sosyal ortamları tanımlanmış, verilerin toplanması ve analizi aşamaları ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Araştırmanın iç güvenirliğini sağlamak için ise, araştırmada elde edilen veriler betimsel olarak sunulmuş, verilerin analizi kısmında 2 uzmandan görüş alınmış ve bu önlemlerle araştırmanın iç ve dış güvenirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Giriş

“Huzurevinde Kalan Yaşlı Bireylerin İletişim İhtiyaçlarının Karşılmasında Huzurevi Çalışanlarının Rolü: Eskişehir’de Bir Huzurevi Örneği” çalışmasında, yaşlılığa ve yaşlanmaya ilişkin detaylı bilgilere ulaşabilmek adına nitel araştırma anlayışı içinde yer alan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmış ve huzurevinde kalan yaşlılarla görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşmeler, önceden belirlenmiş temalar doğrultusunda yaşlı bireylerle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma kapsamında elde edilen veriler yarı yapılandırılmış mülakat formu ile toplanmıştır. Bu form, uzman görüşü ile hazırlanmış ve pilot görüşmelerin ardından revize edilerek son hali verilmiştir. Görüşmelerde katılımcıların bahsettiği ve formda yer almayan dikkat çekici bir konu olduğunda, katılımcılara konuyla ilgili yeni sorular yöneltilmiştir.

Görüşme yapılan huzurevi Eskişehir ilinde Tepebaşı Belediyesi’ne bağlı olup, toplam kapasitesi 40 kişi ile sınırlıdır. Şu anda huzurevinde kalan kişi sayısı 33’tür yani huzurevi %82,5 doluluk oranına sahiptir. Kalan 33 kişinin 30’u erkek, 3’ü ise kadındır. Kurumda kalanların 30’u ücretli kalırken, 3 kişi ise hiçbir sosyal güvencesi ve geliri bulunmadığı için ücretsiz kalmaktadır. Ücretli kalan 30 kişinin 22’si çift kişilik odalarda kalırken, 8’i ise bir miktar fark ödeyerek tek kişilik odalarda kalmaktadır. Kurumda 2 adet bakım personeli çalışmaktadır ve katılımcıların görüşme esnasında bahsettiği “personel” bu iki bakım personeli olmaktadır.

Görüşmelerin farklı demografik özelliklere sahip bireylerle yapılması, konuyla ilgili farklı perspektiflerin çıkarılmasına katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda Eskişehir’de uygulama yapılacak kurum seçilirken, hem ücretli hem de hiçbir sosyal güvencesi ve geliri olmamak koşuluyla ücretsiz de kalınabilen, karma bir huzurevi seçilmesine dikkat edilmiştir. Toplamda 12 kişi ile görüşülmüş ve görüşme yapılacak kişilerde iletişim ihtiyacının belirlenmesine yönelik farklı bakış açıları sağlayabilmek adına, duyu kayıpları olan/olmayan kişilerin bulunmasına dikkat edilmiştir. Tablo 4.1’de listelenen katılımcıların isimleri ve diğer kişisel bilgileri saklı tutulmuş, metin içinde sadece “K1, K2...” şeklinde numaralandırılarak verilmiştir. Ayrıca hangi katılımcının hangi demografik bilgilere sahip olduğuna erişilebilmesi açısından Tablo 4.1’de kodlar, bu özelliklerle birlikte verilmiştir.

Görüşmelerin 65 yaş üstü bireylerle gerçekleştirilmesi, özellikle işitme kaybı olan kişilerle yapılan görüşmelerde, soruların ilk seferde anlaşılmaması ve birkaç kez tekrar edilmesi gibi problemler doğurmuştur. Bu durumda sorular tekrar edilerek katılımcıya yeniden yöneltilmiştir. Ayrıca bazı katılımcılar görüşmeye başta önyargıyla yaklaşmış, soruların günlük hayata yönelik olduğunu öğrendiklerinde ise olumlu yanıt vermişlerdir. Görüşmeler ortalama 30 dakika sürmüştür. 12 kişiden 4'ü ile odalarında, 8'i ile bahçede ve yanlarında başka kimse olmadan görüşülmüştür. Görüşme esnasında katılımcıların onayı doğrultusunda ses kaydı alınmış ve daha sonra ses kayıtları tutulan notların da yardımıyla deşifre edilmiştir. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde elde edilen bulgular, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 4.1: Katılımcıların bilgileri ve metin içi kodların açıklamaları

Kod	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Gelir Durumu	Çocuk Sayısı	Kronik Hastalık	Duyu Kaybı
K1	Erkek	76	Eşi ölmüş	Yok	Emekli Maaşı	1	KOAH	Görme Kaybı
K2	Erkek	71	Eşi ölmüş	İlkokul	Emekli Maaşı	1	Ayak sakatlığı	Yok
K3	Erkek	80	Eşi ölmüş	Yok	Kira geliri var	0	Yok	Görme Kaybı
K4	Erkek	74	Eşi ölmüş	İlkokul	Emekli Maaşı	2	Tansiyon/ Diyabet	Duyuma Kaybı
K5	Erkek	66	Bekar	Ortaokul	Emekli Maaşı	3	Tansiyon	Yok
K6	Erkek	70	Eşi ölmüş	İlkokul	Emekli Maaşı	2	Tansiyon/ Diyabet	Yok
K7	Erkek	70	Evli	İlkokul	Emekli Maaşı	1	Böbrek Rahatsızlığı	Görme Kaybı
K8	Kadın	86	Eşi ölmüş	Yok	Dul aylığı	3	Tansiyon/ Diyabet	Duyuma Kaybı
K9	Erkek	77	Eşi ölmüş	İlkokul	Emekli Maaşı	2	Diyabet	Yok
K10	Erkek	84	Eşi ölmüş	İlkokul	Emekli Maaşı	1	Tansiyon/Fiziksel Rahatsızlık	Yok
K11	Erkek	85	Eşi ölmüş	Ortaokul	Emekli Maaşı	1	Yok	Görme Kaybı
K12	Kadın	90	Eşi ölmüş	Yok	Yaşlı Maaşı	0	Yok	Duyuma Kaybı

4.2. Demografik Bilgiler

Bu bölümde derinlemesine görüşme yapılan katılımcılara ait demografik özellikler verilmektedir. Katılımcılara ait demografik bilgileri; cinsiyet ve yaş dağılımları, gelir durumları, medeni durumları, eğitim durumları, çocuk sahibi olup olmadıklarına dair bilgiler, sağlık durumları ve duyu kayıpları olup olmadığına bağlı bilgileri oluşturmaktadır. Bu bilgiler katılımcılara görüşmenin başında sorulmuş, ardından derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcılara ait demografik bilgilerin tümü Tablo 4.1’de bir arada verilmektedir.

4.2.1. Katılımcıların yaş ve cinsiyet dağılımları

Tablo 4.2’de görüldüğü gibi, görüşme yapılan 12 kişinin 10’u erkek, 2’si kadındır. Çalışmada yaşlı bireyler 65-74 olarak ayrı bir grup, 75 ve üstü olarak ayrı bir grup olarak ele alınmıştır. Bunun sebebi literatürde ilk grubun “yaşlı”, ikinci grubun ise “ileri yaşlı” olarak adlandırılmasıdır. Çalışmada görüşülen 12 kişinin 5’i “yaşlı” grubuna, 7’si ise “ileri yaşlı” grubuna girmektedir. Cinsiyetler arasındaki oransız farkın sebebi, görüşme yapılan huzurevinde kalan toplam kadın sayısının yalnızca 3 kişi olmasıdır. Üçüncü kadın yaşlı ile görüşülememesinin sebebi ise, görüşme yapılan tarihlerde kurumda bulunmamasıdır.

Tablo 4.2: *Katılımcıların cinsiyet ve yaş dağılımı*

Yaş	65-74	75 ve üstü
Kadın	0	2
Erkek	5	5
Toplam	5	7

4.2.2. Katılımcıların medeni durumu

Tablo 4.3’de görüldüğü gibi; 10 erkek katılımcıdan 1’i evliyen, 2 kadın katılımcıdan hiçbirisi evli değildir. 10 erkek katılımcıdan geriye kalan 1 erkek bekar, 9 erkek ise eşini kaybetmiştir. Kadın katılımcıların ise, 2’si de eşini kaybetmiştir.

Tablo 4.3: Katılımcıların Medeni Durumu

Medeni Durum	Evli	Bekar	Eşi Ölmüş
Kadın	0	0	2
Erkek	1	1	8
Toplam	1	1	10

4.2.3. Katılımcıların eğitim durumu

Tablo 4.4’de görüldüğü gibi; 2 kadın katılımcının 2’si de eğitim görmemiştir. Erkek katılımcıların ise 2’si eğitim görmemiş, 6’sı ilkokul mezunu, kalan 2’si de ortaokul mezunudur. Okumayan kadın ve erkek katılımcılar görüşme esnasında maddi imkansızlıklar yüzünden okuyamadıklarını belirtmiştir.

Tablo 4.4: Katılımcıların eğitim durumu

Eğitim Durumu	Yok	İlkokul	Ortaokul
Kadın	2	0	0
Erkek	2	6	2
Toplam	4	6	2

4.2.4. Katılımcıların gelir durumu

Tablo 4.5’de görüldüğü gibi; görüşme yapılan 2 kadından 1’i vefat eden eşinden dul aylığı, diğeri ise devletten yaşlı aylığı almaktadır. Kadınlardan hiçbirinin kendine ait emekli aylığı bulunmamaktadır. 10 erkekten 9’u kendi emekli maaşlarını alırken, kalan 1’i ise mülk geliri almaktadır.

Tablo 4.5: Katılımcıların gelir durumu

Gelir Durumu	Yok	Dul Aylığı	Yaşlı Aylığı	Emekli Maaşı	Mülk Geliri
Kadın	0	1	1	0	0
Erkek	0	0	0	9	1
Toplam	0	1	1	9	1

4.2.5. Katılımcıların çocuklarına ilişkin bilgiler

Tablo 4.6’da görüldüğü gibi görüşmecilerden 2 kadın katılımcının 1’inin çocukları varken, diğer kadın katılımcının çocuğu bulunmamaktadır. 10 erkek katılımcıdan ise, 9’unun çocuğu bulunmakta, kalan 1 kişinin bulunmamaktadır.

Tablo 4.6: *Katılımcıların çocuklarına ilişkin bilgiler*

Çocuk sahibi olma	Evet	Hayır
Kadın	1	1
Erkek	9	1
Toplam	10	2

4.2.6. Katılımcıların sağlık durumları

Tablo 4.7’de görüldüğü gibi; görüşülen 2 kadın katılımcıdan 1’inin tansiyon, diğerinin ise diyabet rahatsızlığı bulunmaktadır. Erkek katılımcılardan ise 1’nin KOAH, 4’ünün tansiyon, 2’sinin diyabet, 1’inin böbrek, 2’sinin ise herhangi bir fiziksel rahatsızlığı bulunmaktadır.

Tablo 4.7: *Katılımcıların sağlık durumu*

Kronik Hastalık	KOAH	Tansiyon	Diyabet	Böbrek Hastalığı	Fiziksel Rahatsızlıklar
Kadın	0	1	1	0	0
Erkek	1	4	2	1	2
Toplam	1	5	3	1	2

4.2.7. Katılımcıların duyu kaybına ilişkin bilgiler

Tablo 4.8’de görüldüğü gibi; görüşülen 12 kişiden 2 kadının işitme bozukluğu, 10 erkekte 4’ünün görme bozukluğu, 1’inin işitme bozukluğu bulunmaktadır. Kalan 5 erkek katılımcının duyu kaybı bulunmamaktadır.

Tablo 4.8: Katılımcılarda duyu kaybı

Duyu Kaybı	Görme Bozukluğu	İşitme Bozukluğu	Duyu Kaybı Yok
Kadın	0	2	0
Erkek	4	1	5
Toplam	4	3	5

4.3. Katılımcıların Bir Günleri

Derinlemesine görüşmelerde katılımcılara ilk önce, “huzurevinde bir günlerini nasıl geçirdikleri” sorulmuştur. Katılımcıların verdiği cevaplarda; uyku düzenleri, beslenme düzenleri, egzersiz yapma durumları, günlük bakımları ve günlük aktivitelerine ilişkin bilgiler aranmıştır. Eğer katılımcı bu rutinlerden kendiliğinden bahsetmediyse, ek sorular yöneltilmiş ve cevaplar alınmıştır. Katılımcıların büyük kısmı güne erken başladıklarını belirtirken, bir kısmı da erken kalktıklarında vakit dolduramadıklarından dolayı geç kalkmayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Erken kalkan katılımcıların ise, yine erken yattıklarına dair cevaplar alınmıştır. Görüşülen katılımcıların çoğu akşam yemeğinin çok erken saatte veriliyor olmasından duydukları rahatsızlığı belirtmiştir. Bunun sebebinin ise, personelin akşam 5’te çıkmasından kaynaklandığını söylemişlerdir. Erken kalkan katılımcılar kahvaltı saatine kadar bahçede veya odalarında çay veya kahve içtiklerini belirtmişlerdir. Kahvaltıdan sonra odasına dönen kişiler olduğu gibi, vaktini bahçede geçirenler ya da huzurevinden dışarı çıkanlar da bulunmaktadır. Katılımcıların büyük bir kısmı spor yapmayı tercih etmediklerini ancak yürüyüş yapmayı sevdiklerini ve gün içinde mutlaka yürüdüklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların çoğu, gününü vakit doldurmaya çalışarak geçirmektedir. Yaşa bağlı kısıtlanan fiziksel kabiliyetlerin ve sosyal çevrenin azalmasının, bu durumun sebebi olabileceği düşünülmektedir. Katılımcıların verdiği genel cevaplardan, bu durumu tercih ettikleri için değil, başka bir alternatifleri olmadığı için yaşadıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların bir kısmı yemek yemek ve uyumak gibi hayati ihtiyaçların dışında kalan, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamayı önemsememekte ve sadece bir günü daha bitirmenin gayesindelerdir. Bu durum, bu katılımcıların yaşam doyumlarının eksik olduğunu açıkça göstermektedir. Katılımcıların çoğu, bu rutini yaşlarına bağlayarak kabullenmiş ve normalleştirmiştir. Katılımcıların

büyük bir kısmı, akşamlarını televizyon izleyerek geçirdiğini belirtmiştir. Gözleri iyi görenler ise, televizyon seyretmeye ek olarak gün içinde kitap okuduklarını söylemişlerdir. Tüm gününü huzurevinde geçiren katılımcılar olduğu gibi, gün içinde dışarı çıktığını belirten kişiler de olmuştur. Günlük aktivitelerini keyif durumlarına bağlayan katılımcılar da bulunmaktadır. Bu kişiler eğer o gün iyi hissediyorlarsa bir şeyler yaptıklarını, hissetmiyorlarsa günü odalarında geçirdiklerini belirtmişlerdir. Bir diğer konu ise, kişilerin gün içinde vakit geçirmek için en çok tercih ettikleri aktivitenin sohbet etmek olduğudur. Bu da yaşlanan bireylerin iletişim doyumlarına yönelik ihtiyacı göstermektedir. Bu kurumda kalan yaşlı bireyler, bu ihtiyaçlarını personelle ya da kalan diğer sakinlerle konuşarak karşılamaya çalışmaktadırlar. Bu bölüm altında, önceden belirlenmiş temalar kılavuzunda, katılımcıların anlattıklarında da yola çıkılarak, sık tekrarlanan ve önemli görülen bulgulardan 2 ayrı başlıkta bahsedilecektir. Bunlar, kişinin günlük temel ihtiyaçları ve gün içindeki boş zaman aktiviteleridir.

4.3.1. Günlük temel ihtiyaçlar

Kurumda görüşülen yaşlı bireylerin çoğu güne erken başlamaktadır. Güne erken başlayan yaşlıların sabah kalkma nedenleri, genellikle dini aktiviteleri olan namaz ibadetleridir. Güne erken başlayan katılımcılar aynı zamanda günü erken bitirmektedirler. Erken kalkan bazı yaşlılar ise, kahvaltıdan sonra kısa süreliğine yeniden yatmaktadırlar. Çevremizde yaşlı bireylerin erken kalktığına sıkça rastlanmaktadır. Görüşülen bireyler de, çoğunlukla bünyelerinin erken kalkmaya alışık olduğunu ve isteseler de daha fazla uyuyamadıklarını belirtmişlerdir.

“Kızım ben her sabah erken kalkarım, bünyem öyle alışmış, günü bir şekilde bitirir, erkenden de yatarım.” (K4)

“Ben sabah 4-5 gibi uyanırım, namaz kılarım, kahvaltı saatini bekler, kahvaltımı yapar sonra yeniden yatarım, yoksa zaman başka türlü geçmez.” (K6)

Katılımcılardan bazıları kaçta uyandıklarının onlar için bir önemi olmadığını, günden güne değişebildiğini belirtmişlerdir. Böyle hisseden yaşlıların hayattan pek keyif almadıkları da beraberinde gözlenmiş ve kişinin bu ruh hali günlük rutine ilişkin bilgilerle ilişkilendirilmiştir. Hedefi olmayan insanların zamanı dolduramama gibi problemler yaşadığına genelde rastlanabilmektedir. Yaşlılık da, aktivitelerin azaldığı, çevrenin daraldığı ve birtakım kayıpların gerçekleştiği bir dönem olduğundan, bazı yaşlılarda zaman doldurmaya yönelik problemler görülebilmektedir. Geri çekilme ve rol

bırakma kuramlarında da bahsedildiği gibi, yaşlı bireyler zamanla toplumdaki rollerini bırakmakta ve yeni bir yaşam döngüsü içine girmektedirler (Kaygusuz, 2008, s.231-233). Katılımcılardan uyanma saatlerini önemsemeyen yaşlıların belli bir sağlık problemi olan yaşlılar olması da dikkat çekmiştir. Sağlık problemlerinin hayat kalitesini düşürdüğü yaşlılar, genel olarak yapabilecekleri aktivitelerin sınırlı olduğunu, bu nedenle güne geç ya da erken başlamanın kendileri için çok fark etmediğini belirtmektedirler.

“Uyanma saatim belli olmuyor, hem erken uyansam ne yapacağım? Vakit geçmek bilmiyor.” (K1)

“Biz burada kalırken çalışmadığımız için erken kalksak da geç kalksak da fark etmiyor. Eğer yapacak işin yoksa, erken kalmışın geç kalmışın bir şey fark etmez.” (K3)

Güne erken başlayan katılımcılardan az bir kısmının erken kalmayı isteyerek tercih ettiklerine ve günlerini dolu geçirdiklerine rastlanmıştır. Bu kişilerin aktif yaşlanmayı kendilerine ilke edinmiş yaşlılar olduğuna dikkat edilmiştir. Bu katılımcılar genellikle sağlığına dikkat eden, düzenli beslenen ve egzersiz yapan, üretken ve yaşlarını yaşamaya engel görmeyen yaşlılardır.

“Ben her gün erken kalkarım, uyanınca önce biraz hava alır, bahçede kahve içerim, sonra egzersiz yaparım. Çok uyumak bana yaşlı hissettiriyor, insan sağlığı el verdikçe aktif ve dinç kalmalı.” (K5)

“Ben her sabah 6’da kalkarım, çayımı içer, yürüyüş yapar, gördüğüm insanlara ‘günaydın’ derim. Ardından gazetemi alır, kahvaltıya kadar okurum. Dünyadan haberdar olurum. Düzenim böyledir, pek aksatmam.” (K10)

Kurumda kalan yaşlıların beslenme alışkanlıkları birbirlerinden farklılık göstermektedir. Özellikle geç kalkan katılımcılar personeli yormak istemedikleri için, kahvaltılarını odalarında kendileri hazırlayarak yaptıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca kurumun verdiği kahvaltının damak zevkine hitap etmediğini söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır. Bu kişilerin aylık geliri ve sosyal güvencesi olan bireyler olması, alıştıkları belli bir standartın devam ettirilme isteğinden kaynaklanabileceği ileri sürülebilmektedir. Kadın katılımcılar ise, artık kahvaltı hazırlamak zorunda olmadıkları için kurumda kalmaktan memnundur.

“Ben kahvaltımı ayrı yaparım, geç kalktığım için personeli de rahatsız etmek istemiyorum. Üstelik buradakilerle damak zevklerimiz de pek uyuşmuyor.” (K2)

“Burada yemeklerde sorun var, muhtemelen aşçıya az para veriyorlar. İnsan işini istemeden yapınca özenmiyor, olan da bizim midelere oluyor.” (K10)

“Kahvaltım geliyor, sıcacık yemeğim geliyor daha ne isterim? Yıllarca kahvaltı hazırladım aileme, biraz da ben hazır yiyeyim.” (K8)

Konu günlük bakıma geldiğinde ise, kurumda kalan kişilerin genel sağlık durumları iyi ve kendi bakımlarını kendileri üstlenen bireyler olduğu bilinmektedir. Görüşülen katılımcılar bu konuya özellikle vurgu yapmış ve kimseye bağımlı olmadıklarını sık sık tekrar etmişlerdir. Bu kişilerin, özellikle kendi isteğiyle huzurevine yerleşen, evde yalnız yaşamaktan sıkılarak kuruma gelen kişiler olduğu dikkat çekmiştir. Bu açıklamaların, ülkemizde yaygın bir algı olan “huzurevine düşmek” yargısından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu nedenle katılımcıların çoğu sohbet esnasında, sağlıklı olduklarına ve kurumda ücretli kaldıklarına sık sık vurgu yapmıştır. Ayrıca katılımcıların neredeyse hepsi en büyük korkularının bakıma muhtaç bir hale gelmek olduğuna dikkat çekmiştir.

“Kendime bakamayacak neyim varmış? Ben buraya bana baksınlar diye gelmedim ki. Yalnızlıktan sıkılıp geldim. Hem ben ücretli kalıyorum burada.” (K2)

“Çok şükür sağlığım yerinde, elim kolum tutuyor, her işimi kendim görüyorum. Allah kimseyi başkasının eline düşürmesin” (K1)

“Kızım benim en korktuğum şey elden ayakta düşmek. Ben sağlıklıyken ölmek istiyorum.” (K8)

4.3.2. Boş zaman aktiviteleri

Bireylerin yaşlanma ile birlikte hem iş hayatından hem de toplumsal yaşamdan geri çekilmeleri, ek olarak sosyal çevrelerinin giderek azalması, bireylere günlük hayatta daha fazla boş zaman sağlamaktadır. Görüşmelerin büyük bir kısmında yaşlı bireylerin gün içinde yaptıkları aktiviteler içinde; arkadaşları ile toplanmak, sohbet etmek, televizyon izlemek, kitap okumak, radyo dinlemek, yürüyüş yapmak, kurumdan dışarı çıkmak, camiye gitmek gibi eylem ifadelerine rastlanmıştır. Katılımcıların gün içinde nelerle uğraştıkları sosyo-ekonomik ve eğitim durumlarına, sağlık durumlarına ve cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir. Okuma yazma düzeyi yüksek kişilerin

gün içinde daha çok kitap okumayı tercih ettikleri görülmüştür. Kadın katılımcıların 2'si de vakitlerini odalarında geçirmektedir.

“Ben çok kitap okurum, okumayı çok severim. Gün içinde sık sık okuyacak bir şeyler bulurum. Sende de varsa fazladan beğenmediğin 3-4 kitap, bana getirebilirsin, ben her şeyi okurum.” (K2)

“Ben vaktimi odamda geçiriyorum kızım. Bana burası yetiyor, dışarı çıkmıyorum, camdan bakıyorum. Zaten ayakta kalınca ayaklarım şişiyor benim.” (K8)

Erkek katılımcıların çoğunlukla gün içinde dışarı çıktıkları ve eskiden oturdukları mahallelerde bulunan kahve/dernek gibi mekanlara gittikleri görülmüştür. Erkek katılımcıların bir kısmı sabah erken kalkıp, kurumda kahvaltısını yapıp, bu mekanlara gitmekte ve akşam yemeği saatine kadar vaktini buralarda geçirmektedir. Sağlık durumu iyi yaşlıların gün içinde uzun yürüyüşler yaptığı görülmüştür.

“Ben sık sık çarşıya kahveye giderim, burada durmam, çok canım sıkılır. Arabam da motorum da var, her Allah'ın günü çıkarım.” (K4)

“Ben her gün dışarı çıkarım, genelde esnaf arkadaşlarımın yanına uğrar, günümü dışarıda geçiririm. Sabah kahvaltı yap çık, akşam evine döner gibi dön, o açıdan rahat burası.” (K10)

“Benim gözlerim bozuk olduğu için kendime güvenip de dışarı çok çıkamıyorum. Ancak burada her gün uzun uzun yürürüm. Huzurevini defalarca tavaf ettim desem yeridir.” (K3)

Görüşülen katılımcıların bir kısmı, gün içinde yaptıkları aktivitelerin psikolojik durumlarına bağlı olduğunu belirtmiştir. Sabah uyandıklarında keyifleri yerindeyse yürüyüş yaptıklarını, eğer değilse tüm günü odalarında geçirebildiklerini belirten katılımcılar olmuştur. Genç ya da yaşlı fark etmeksizin, keyifsiz anlarda insanın içinden bir şey yapmanın gelmemesi sıklıkla rastlanabilecek bir durumdur. Bu durum genç kişilerde bile yaşanabilirken, yaşlılık gibi bir takım sosyal ve psikolojik sorunların beraberinde geldiği bir dönemde yaşanıyor olması oldukça olağandır.

“Ben genelde pek bir şey yapmam. Gazete alır gelirim, arkadaşlarla otururum, zaman öyle geçer. Eşimi kaybettiğimden beri bir şey yapmak istediğimi de bilmem.” (K6)

“Sabah uyanırım, neşem iyiye çıkıp biraz dolaşırım, keyfim yoksa yatarım tekrar. Zaten bacağım rahatsız, ağrım olunca hiç keyfim olmuyor.” (K11)

Zamanını odasında geçiren yaşlıların en önemli aktivitelerinin televizyon izlemek olduğu görülmüştür. Bu kişiler uzun saatler boyunca televizyon izlediklerini belirtmişlerdir. Televizyonu bir arkadaş gibi gördüklerini, odanın içinde bir ses olduğunu ve aksi taktirde yalnızlık çekeceklerini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar izlemeseler bile sabah kalktıklarında ilk işlerinin, alışkanlıktan dolayı televizyonu açmak olduğunu, özellikle odasında yalnız kalan katılımcıların bazen sabaha kadar televizyonu açık tuttıkları öğrenilmiştir. Bu bağlamda yalnızlık çeken bireylerin televizyonla farklı bir bağ kurdukları ve televizyonu eksik olan birtakım şeylerin yerine koymaya çalıştıkları söylenebilmektedir. Kişinin sessizliği televizyon ile gidermeye çalışması, iletişim doyumuna yönelik ihtiyacını da açıkça destekler niteliktedir. Erkek katılımcılar ise genelde akşamları ve ortak alanda birlikte televizyon izlemektedir. Erkek katılımcıların gün içinde sadece uyurken yalnız kaldıkları, onun dışında yalnız olmayı tercih etmedikleri görülmüştür. Kadın katılımcılar daha çok odalarında, erkek katılımcılar ise vaktini dışarda geçirmektedir. Bu durumda geçmişten gelen alışkanlıkların da etkisi olabileceği düşünülmektedir. Erkek katılımcılar hayatlarını dışarıda çalışarak geçirmiş, kadın katılımcılar ise ev işleriyle ilgilenmiş ve dışarıda çalışmamışlardır. Bu nedenle hem kadın hem erkek katılımcıların yaşlılıkta da alışkanlıklarını sürdürmeye yönelik davranış geliştirdiği ileri sürülebilmektedir. Onur'a (1995, s.125-126) göre, süreklilik kuramının da savunduğu gibi, bireyler yaşlandıkça mevcut iç ve dış yapılarını sürdürmeye çalışmaktadır.

“Biz burada tüm günü televizyon izleyip, muhabbet ederek geçiriyoruz, başka ne yapacağız?” (K3)

“Ben akşamları televizyon izlerim, çünkü akşam yapacak bir şey bulamıyorsun. Bütün gün dışarıdasın da döneceğin yer burası. Boş duvarlara bakmaktansa televizyon izliyorum ben de.” (K5)

“Kızım ben televizyonsuz yaşayamam. Evde de böyleydim. Televizyon benim en büyük arkadaşım. Şu odada televizyon olmasa ben buraya gelmezdim.” (K8)

Görüşülen katılımcıların sık sık ifade ettiği bir konu da zamanı doldurmaya yönelik söylemleridir. Katılımcıların çoğunda rastlanılan bu tip benzer ifadeler, kişilerce normalleştirilmiş ve yaşlarına bağlanmıştır. Bu durum akla “ilişki kesme” olarak da bilinen geri çekilme teorisini getirmektedir. Bu kuram yaşanan bireylerin aktif bir gençlik ve yetişkinlik döneminin ardından bedenlen ve ruhen yorulduğunu ve artık dinlenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Kuram, bireyin azalan aktivitelerinin sebebini çevre değil, bireyin kendisi olarak görmektedir (Lehr, 1994, s.272-274). Katılımcılarda

da kuramla ilişkilendirilebilecek bazı benzerliklere rastlanılmıştır. Ancak geri çekilen bireylerin iletişim ihtiyaçlarında bir azalma olmadığı da beraberinde gözlenmiştir.

“Ben güvercin besliyorum. Vaktim böyle geçiyor. Zaten başka yapacak bir şey de bulamıyorum.”
(K6)

“Ben evimde de yalnızdım kızım, bütün gün otururum hiçbir şey de yapmam. Yani buraya gelmemin benim için fark eden bir yanı yok. Burada hepimiz bir şekilde günü öldürmeye çalışıyoruz.”
(K12)

“Burada her gün aynı geçiyor. Ben kahvaltı ve yemeğe inerim, başka da bir şey yapmam. Başka ne yapacağım ki zaten? Bence her şey zamanında güzel. Zaten burayı da pek sevmiyorum.” (K9)

Görüşülen katılımcılarda fark edilen en dikkat çekici özellik daha önce de bahsedildiği gibi, zamanı öldürmeye yönelik bir hayat sürmeleridir. Bu kişiler için bir günü doldurmak en büyük gayedir. En sık rastlanılan ifadenin “zamanı bir şekilde geçiriyoruz işte” ve aynı anlama gelecek benzeri söylemler olması, huzurevinde kalan bireylerin birtakım doyumlarının tam karşılanmadığını da göstermektedir. Yaşa bağlı olarak bireylerin hayatlarındaki sınırların daralması, başka problemlerden kaynaklı sınırlıklar, bireyin aktivitelerini ve toplumsal rollerini azaltmakta, böylece zaman yaşanan insanın en büyük düşmanı haline gelmektedir.

4.4. Katılımcıların Sosyal Hayatları

Katılımcılara kurumda geçen “bir günlük rutinleri dışında kalan sosyal hayatları” sorulmuştur. Bu soruyla katılımcılardan; hobilerine, ziyaretçilerine, huzurevinin sağladığı gezi ve benzeri etkinliklere katılma durumlarına, yakınlarıyla haberleşme biçimlerine, sosyal ilişkilerine, özel günleri nasıl geçirdiklerine dair bilgiler vermeleri beklenmiştir. Katılımcılar bu bilgilerden kendiliğinden bahsetmediyse, kişilere sohbet esnasında ek sorularak olarak yöneltilmiş ve alınan cevaplar kaydedilmiştir. Bu bölümde, önceden belirlenen bu temalar doğrultusunda katılımcılardan alınan cevaplar betimlenmiş ve sunulmuştur.

Katılımcıların büyük bir kısmında düzenli bir sosyal hayat gözlenmemiştir. Kadın katılımcıların sosyal hayatı yok denecek kadar az iken, erkek katılımcıların sosyal hayatın içinde kalmak için daha fazla uğraştıkları görülmüştür. Katılımcıların sahip oldukları hobiler ve sosyal aktiviteleri, sosyo-ekonomik durumlarına, kültürel birikimlerine ve sağlık problemlerine göre değişmektedir. Çocuk sahibi olmayan

yaşlıların ziyaretçisinin de olmadığı dikkat çekmiştir. Bazı katılımcılar ise, özellikle ziyaretçi istemediklerini belirtmişlerdir. Katılımcılarının büyük kısmının özel bir ilgi alanı bulunmamaktadır ve daha çok zamanı doldurmaya yönelik işlerle uğraşıldığı görülmüştür. Huzurevinin sunduğu sosyal etkinlikleri yeterli gören katılımcılar olduğu gibi, yetersiz olduğunu ve daha sık yapılması gerektiğini düşünen katılımcılar da bulunmaktadır.

Katılımcıların medeni durumlarının da sosyal hayatlarındaki doyumları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Özellikle, eşlerini kaybetmiş bazı yaşlıların hayattan keyif almadıkları gerekçesiyle hiçbir sosyal faaliyette bulunmadıklarına rastlanmıştır. Katılımcıların ortak noktada en sık belirttiği benzer ifade ise bayramların huzurevinde çok buruk geçtiğiyle ilgili söylemleri olmuştur. Bu bölümde katılımcıların görüşleri analiz edilerek, en sık tekrarlanan ve sosyal yaşamın doyumu için önemli görülen kriterler farklı başlıklar altında incelenmiştir.

4.4.1. Ziyaretçiler

Katılımcıların büyük bir kısmı, eskiden daha fazla insanla iletişim ve etkileşim içinde olduklarını, sosyal çevrelerinde daha fazla sayıda insan olduğunu belirtmiştir. Evlerinde otururken bu kişilerin daha sık ziyarete geldiğini, fakat kuruma geldikten sonra, bu ziyaretlerin azaldığını söyleyen katılımcılar da olmuştur. Bu katılımcılar ziyaretlerin azalmasından bahsederken, yaşı ilerlemesine bağlı olarak ziyaret edilme ihtiyaçlarının arttığını ama ziyaretçilerinin de bir o kadar azaldığını ifade etmişlerdir.

Görüşülen katılımcıların ziyaret edilme sıklıkları, özellikle çocuklarıyla aynı şehirde olma durumlarına göre değişiklik göstermektedir. Kurumda ziyaret edilmekten hoşlanan, hoşlanmayan, ziyaret edilmemekten şikayetçi ya da sık ziyaret edilmekten mutlu olan farklı katılımcılar bulunmaktadır. Görüşülen katılımcılardan 2 tanesi dışında kalan 10 kişinin de ziyaret edilmeye verdikleri önem açıkça görülmüştür. Ziyaret edilmek istemeyen 2 kişinin de belirttikleri sebepler, ziyaret edilmelerinin kendilerinde hissettirdiği psikolojik buhranlardır. Bu kişiler, huzurevinde kalmalarının çevreleri tarafında “düşkünlük” olarak algılanmasından rahatsız olan kişilerdir.

“İnsanlar huzurevinde kalıyorum dediğin zaman seni düşün görüyor. Ben ailemden çoğu insanı görmeye gitmiyorum. Çünkü huzurevinde kaldığım için benim bittiğimi, çöktüğümü düşünüyorlar. Halbuki ben burada ücretli kalıyorum. Sosyal hayatımdan hiçbir şey kaybetmedim.” (K2)

“Ben ziyaretçi sevmiyorum. Burada düşkünmüşüm gibi geliyor.” (K9)

Katılımcı 2’nin konuyla ilgili söyledikleri, yaşlılığa dair birçok farkındalığın vurgulanması açısından önemli görülmektedir. Toplumda yerleşik olan “huzurevi” algısı, bireylerde bir takım psikolojik ve sosyal sorunlar yaratmaktadır. Böyle düşünen yaşlıların yanı sıra, görüşülen kişilerden ziyaret edilmemekten şikayetçi olanlara da rastlanmıştır. Özellikle çocukları uzakta olan katılımcılar bu durumdan rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Katılımcılar arasında, çocukları veya yakınları aynı şehirde olduğu halde ziyaret edilmediklerini söyleyenler de olmuştur. Bu kişiler konuyla ilgili sitem ederken bazen duygulanmış, bazen de öfkelenmişlerdir.

“Burada Çamlıca’da benim 25 tane yeğenim var. Ben buraya geleli 2 sene oldu bırak ziyareti, daha bir telefon bile açmadılar. Düşenin dostu olmuyor. Üstelik evin varken gelen insanlar, buraya gelmiyor.” (K3)

“Benim burada 3 tane kızım var. Ama ne yazık ki biri geliyor ziyaretime. Geçen gün tanımadığım iki genç geldi, çok mutlu oldum.” (K8)

“Kızım burada yaşıyor, ama çok az geliyor. Yoğunluğundan sanırım, ama ben onun babasıyım, daha sık gelse mutlu olurum.” (K11)

K3 kodlu katılımcı kendisiyle aynı şehirde yaşayan yeğenleri için sitemde bulunurken öfkeleniği görülmüştür. Özellikle söylediği “Düşenin dostu olmuyor” ifadesi, içinde olduğu durumdan memnuniyetsizliğini anlatmakla beraber, yaşlanan insanın içine düştüğü duruma dair kalıp yargılar da barındırmaktadır. K11 kodlu katılımcı ise, kızının kendisini ziyaret etmediğinden bahsederken oldukça duygulanmış ve gözyaşlarını tutamamıştır. Bu nedenle görüşmeye ara verilmiş ve katılımcı hiçbir şekilde zorlanmadan kendi istediği zaman devam edilmiştir. Kentleşmenin ve artan rekabetin çalışan kuşakta yarattığı yoğun tempo, bireylerin yaşlanan anne babaları ile yeterince ilgilenememeleri gibi bazı problemlere yol açmaktadır. Özellikle şehir insanının günlük rutinindeki temponun hızlı olması, aile ilişkilerini ister istemez olumsuz etkilemektedir. Kurumlarda kalan yaşlı bireyler, çok doğal olan “ilgi görme” isteklerinin, çocukları tarafından karşılanamadığından sıklıkla şikâyet etmektedir.

Kurumda görüŖülen kiŖilerden bazı katılımcıların ziyaret edilmekle ilgili bir problemleri olmadığı görülmüŖtür.

“Benim kızım ziyaretime sık gelir. Zaten burada hep aynı yüzleri görüyoruz, burayı ziyaretçi olmadan hayal edemiyorum.” (K1)

“Benim çocuklarım her gün ziyaretime gelir. Ben gelmeyin diyorum, sabaha kadar çalışıyorlar belediyenin temizlik işçisi olarak, yoruluyorlar. Gelmeseler 1 saat daha fazla uyurlar, ama yine de geliyorlar.” (K6)

K6 kodlu katılımcı çocuklarının her gün ziyarete geldiğini anlatırken, bundan hem memnun olduğunu belli eden bir yüz ifadesiyle bahsetmiş hem de onlara kıyamadığını anlatmıştır. Çocuklarının, kendisini hiç yalnız bırakmadıklarını söyleyen K6 kodlu katılımcı, kuruma kendi isteğiyle geldiğini de ayrıca belirtmiştir. GörüŖülen bazı katılımcılar, kuruma ara sıra tanımadıkları kiŖilerin de ziyarete geldiğini söylemişlerdir. Hemen hepsi bundan memnunken, sitem ettikleri tek konu bir daha geleceğini söyleyen ve sözünü tutmayan çocuklar ve gençlerdir.

“Bazen dışardan ziyaretçilerimiz oluyor, gençler geliyor okul gezisiyle, giderken yine geleceklerini söylüyorlar ama daha geleni görmedim.” (K9)

“Ben tanımadığım ziyaretçilerle pek konuşmuyorum. İnsan insana bağlanıyor, beklentiye girmek için insan ilişkilerimi azalttım.” (K11)

Yaşlanma ile birlikte en sık gözlenen problemlerin psikolojik kökenli problemler olduğu bilinmektedir. Bu problemler kiŖinin hayat kalitesini ve yaşam memnuniyetini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilmektedir (Kalkan, 2008, s.4). Sırf bağlanmamak için temas kurmaktan kaçınan bir yaşlının yaşadığı psikolojik karmaŖa, ne yazık ki sağlıklı bir durum değildir. İnsanoğlunun psikolojik ve sosyal ihtiyaçları her yaşta devam etmektedir. Dönem dönem azalabilmekte ya da artabilmekte ancak asla tamamen ortadan kalkmamaktadır. İnsan daima beklenti içindedir. Hiçbir beklentisi olmadığını söyleyen bir yaşlının bile, muhtemelen hayata dair bir beklentisi vardır. Çünkü insan başka türlü hayatta kalmaz. İnsanın biyolojik bir varlık olduğu kadar, aynı zamanda psikolojik ve sosyal bir varlık olduğunu da unutmamak gerekir.

4.4.2. Hobiler

Yaşlanma ile birlikte kişinin bazı aktivitelerinde ister istemez belli azalmalar yaşanabilmektedir. Hobiler, yani ilgi alanları, insanın sosyal ve psikolojik yönünü besleyen faktörlerdir. Toplum içinde yaşayan bireylerin zamanla belli ilgi alanları oluşmaktadır. Ancak bireyin engelleyemediği yaşlanma, bazen ekonomik veya fiziksel sınırlıklar getirerek, bu hobilerin azalmasına, kimi zaman tamamen bitmesine, kimi zaman da yeni hobiler edinmeye sebep olabilmektedir (Arpacı, 2005, s.20-22). Ayrıca bireylerin hobileri cinsiyete göre de değişebilmektedir. Bu betimleme araştırmacı tarafından bir “cinsiyetçilik” anlayışıyla değil, yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin analiz edilmesi bağlamında ifade edilmektedir. Bu anlamda kadın katılımcıların daha çok el işi sanatlarına ilgisi varken, erkek katılımcıların bahçe işlerine daha yatkın olduğu görülmüştür.

Görüşülen katılımcıların bir kısmının hiçbir ilgi alanı yokken, geçmişten gelen hobilerini devam ettirmeye çalışan, ya da yaşa bağlı yeni hobiler edinen katılımcıların da olduğu görülmüştür. Hobisi olmayan katılımcıların sağlık problemleri olan yaşlılar olduğu göze çarpmıştır. Bu kişiler kendilerine hobileri sorulduğunda, genellikle ifadelerinde sağlık problemlerine yer vererek yanıtlamışlardır. Bu bilgiler, yaşa bağlı gelişen sağlık problemlerinin, bireylerin ilgi alanlarını ya da uğraşlarını sınırlandırdığını destekleyici niteliktedir.

“Ben aslında satranç oynardım, ama burada oynayacak kimseyi bulamadığım için tavlâ oynuyorum arkadaşlarla. Bir de benim güvercinlerim ve kanaryalarım var ama buraya getirmeme izin vermediler. Onlar da benim ilgi alanım aslında” (K2)

“Benim burada hobi bahçem var, domates biber ekiyorum. Aslında bahçe işlerinden pek hoşlanmam, ömrümde yapmadım. Ama vakit geçirmek için yapıyorum, başka ne yapabilirim ki?” (K2)

“Ben bahçe işlerini severim ayrıca; balıkçılık, dağcılık, mağaracılık da hobilerim arasındadır. Ama eskisi gibi değilim tabi, yine balık tutuyorum ama dağcılık mazide kaldı.” (K5)

“Ben bağlama çalarım. Ama buraya getirmedim, burada kime dinleteceksin ki?” (K10)

“Ben oynamayı, çalgıyı çengiye çok severim. Çiftetelli ve Zeybek’te altın madalyalarım var. Burada da bir düğün olsa da oynasak.” (K11)

K2 kodlu katılımcının satranç oynayacak kimseyi bulamaması, kuruma yerleşmesiyle birlikte değişen sosyal çevrenin, bireyin hobilerini dilediği gibi gerçekleştiremediğinin en somut örneklerindendir. Bu tip kurumlar; farklı kültürlerden, farklı ekonomik sınıflardan gelen ayrı ayrı bireylerden oluşmaktadır. Bu durum, bireylerin ortak değerlerle paylaşım yapabilmelerinin ihtimalini azaltmaktadır. Kurumdan önceki hayatında birey, çevresini kendi seçtiği kişilerden oluştururken, böyle bir kuruma geldiğinde, var olan çevreye uyum göstermeye çalışmaktadır. Yaşlı kişinin kurumdaki sosyal uyumu, kişinin önceliklerine ve sağlık durumuna göre değişebilmektedir. K2 kodlu katılımcı aynı zamanda kuruma güvercinlerini getirmek istemiştir. Kurum, geniş bir yeşil alana kurulmuş ve çok fazla açık alana sahip bir yapıdadır. Ancak kurum K2 kodlu katılımcının bu isteğini, mantıklı gördükleri bir gerekçeyle reddetmiştir. Herkesin istediği hayvanı getirme durumuyla başa çıkamayacaklarını belirtmişlerdir. K2 kodlu katılımcı görüşme esnasında, huzurevi yönetimine bu konuyu yalnızca bir kez açtığını belirtmiştir. Ancak kuşların kendisinin ilgi alanı olduğunu, 10 dakika izlese bile tüm dertlerini unutup mutlu olduğunu, fakat içinde bulunduğu şartlardan dolayı vazgeçmek durumunda kaldığını görüşme içinde birkaç kez ifade etmiştir.

Kurumda, aynı arazi içinde bölmelere ayrılmış hobi bahçeleri bulunmaktadır. İsteyen bireyler ayrı bir ücret ödeyerek buradan küçük bir arazi kiralayabilmektedir. Katılımcılardan bazıları bu bahçelerden yararlandıklarını belirtmiştir. Ancak bir kısmı, daha önce bahçe işlerine hiçbir ilgileri bulunmadığı halde, aktivitelerin sınırlılığından dolayı böyle bir uğraş edindiklerini ifade etmişlerdir. Bu da bireyin yaşa bağlı birtakım ilgi alanlarından vazgeçip yeni ilgi alanları edinmesinin en açık örneklerindendir denilebilir. Balıkçılık, dağcılık, mağaracılık gibi hobileri olan K5 kodlu katılımcı, yapmaktan keyif aldığı bazı aktivitelerden, yaşının getirdiği birtakım engeller yüzünden vazgeçmek durumunda kalmıştır. Onur'a (1995, s.125-126) göre; süreklilik kuramı, bireyin gençlik ve yetişkinlik döneminde edindiği davranış biçimlerini, yaşlılık döneminde de imkanlar dahilinde sürdürmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak realist bir yaklaşımla, bireyin elinde olmayan ve yaşlanmaya bağlı gelişebilen fiziksel engelleri bu devamlılığı birey için zorlaştırmaktadır.

Bağlama çalmaktan oldukça keyif alan K10 kodlu katılımcı, kuruma gelirken bağlamasını yanında getirmediğini belirtmiştir. Birey, yaşam alanını değiştirmekten dolayı, yapmaktan keyif aldığı bazı aktivitelere ket vurmak durumunda kalmıştır. Fakat katılımcı bu durumu normal görmektedir, aynı zamanda kuruma kendi isteğiyle geldiğini görüşme içinde birkaç kez belirtmiştir. K11 kodlu katılımcı ise en büyük keyfinin dans etmek olduğunu, fakat artık dans edecek bir ortam bulamadığını sık sık dile getirmiştir. Genel bir analizle, bu kişilerin ortak özelliğinin, yaşlarının ve içinde bulunduğu koşulların yapmaktan keyif aldıkları bazı uğraşlardan vazgeçmek durumunda kalmaları olduğu ileri sürülebilmektedir. Kurumda görüşülen katılımcılardan hiçbir ilgi alanı olmayan katılımcılar da bulunmaktadır. Bu katılımcıların ortak özelliği ise sağlık sorunlarıdır. Bu kişiler hobilerinin olmamalarını sağlık durumlarıyla ilişkilendirmişlerdir.

“Benim hobim yok, göz görmeyince, diz tutmayınca hobi de olmuyor” (K3)

“Benim hiç hobim yok, kızım çok ısrar etti hobi bahçesi edinmem için, ama benim halim yok. Zaten bacağıım yüzünden doktorlar da çok yorulmayacaksınız diyor.” (K11)

“Hobi gençlikte vardı, artık yaşlılık var, dert var hastalık var kızım.” (K7)

K3 kodlu katılımcının, sağlığı yerinde olmayan insanın hobilerinin de olamadığına dair ifadeleri, karamsar ancak kendi açısından bir o kadar gerçekçi söylemlerdir. Katılımcıya göre kendisine yaşlandığını hissettiren en güçlü olgu, hareket kabiliyetinin azalmasıdır. Elbette, kişiler fiziksel aktiviteler gerçekleştirmeye yönelik engelleri varsa, fiziksel güç istemeyen başka ilgi alanlarına yönelebilmektedir. Ancak bu noktada, kişinin psikolojik durumu, karakter özellikleri ve hatta ekonomik durumu devreye girmektedir. Halbuki aktif yaşlanmayı kendine ilke edinmiş yaşlılar, kaybettikleri rollerin yerine yenilerini koyabilen, sınırlıklarına yeni bakış açıları sunabilen kişilerdir (Lehr, 1994, s.21). K7 ve K11 kodlu katılımcılar da tıpkı K3 kodlu katılımcı gibi, hiçbir ilgi alanlarının olmamasını sağlık durumlarıyla ve yaşlılıklarıyla ilişkilendirmiştir. Özellikle K7 kodlu katılımcı hobileri gençlikle ilişkilendirirken, hastalıkları ve problemleri yaşlılık olgusu ile ilişkilendirmiştir. Katılımcının bu yargıları, yaşlılığa yüklediği anlamı açıkça ortaya çıkarmaktadır.

4.4.3. Sosyal etkinlikler

Sosyal yaşlanma, kişinin toplum içindeki rol ve statülerinin, ilişkilerinin yaşlanmaya bağlı olarak zayıflamasıdır. Bu yaşlanma sıklıkla emeklilik dönemi ile başlamakta, ancak sosyal yaşlanmada bireysel yaşam mücadelesinin önemli bir etkisi olmaktadır. Kimi bireyler aktif yaşlanmayı başarabilirken, kimileri de kendini toplumdan soyutlayan bir davranış biçimi sergilemektedir (Lehr, 1994, s.267-275). Her iki durumu da açıklamaya çalışan toplumsal kuramlar bulunmaktadır.

Görüşülen katılımcıların bir kısmı, kurumun sağladığı sosyal etkinliklerden oldukça memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Görüşülen 12 katılımcıdan alınan bilgiler doğrultusunda, huzurevinin bazen Eskişehir il sınırları dahilinde geziler düzenlediği, bazen de dışarıdan gelen talepler doğrultusunda huzurevi içinde küçük çaplı etkinlikler yapıldığı öğrenilmiştir. Katılımcılar bu aktivitelerden genellikle memnundur. Ancak katılımcıların içlerinde bu etkinlikleri yeterli görmeyenler olduğu gibi, bu etkinliklere içinden gelmediği gerekçesiyle katılmayan kişiler de bulunmaktadır.

“Buraya geçen gün üniversite talebeleri gelip çalgı çaldılar. Ama daha sık olsa daha iyi olur, insan yüzü görmek iyi oluyor.” (K1)

“Yapılan çalgı etkinliği bana hitap etmedi. Çünkü biz daha çok halk müziği, sanat müziği severiz, şimdiki gençlerin gitarlı müzikleri bize baş ağrısı yapıyor. Oysa sanat müziği içtenliktir, halk müziği de hep deyimleri içerir bu yüzden yaşanmışlıktır, tecrübedir.” (K2)

“Yani burada ara sıra halk müziğiyle ilgili etkinlik de olsa fena olmaz. Gelir dinlersin bir için açılır. Benim içimden gelen bundan başka bir şey yok.” (K3)

“Arada geziler etkinlikler oluyor. İyi de oluyor insanlarla tanışıyorum. Konuşuyorum. Ama daha çok antik kentler, müzeler, mesela Çanakkale gibi yerleri gezsek daha iyi olur. Zaten gezi ve etkinlik olmasa zaman nasıl geçecek?” (K4)

“Gezilere çok neşeli gidiyoruz. Çok seviyorum niye sevmeyeyim, gidiyorsun her şey hazırlanmış masalar donatılmış, keşke daha sık yapsak.” (K11)

“Burada arada sırada müzikli etkinlikler oluyor ama daha sık yapılırsa daha iyi olur, çünkü bir tek o zamanlar keyifleniyorum.” (K11)

Katılımcıların bir kısmı kurumun sunduğu etkinliklerden memnunken ve daha sık yapılmasını isterken, bir kısmı da etkinliklerin niteliğinin kendilerine uymadığını belirtmişlerdir. Özellikle sağlık durumu ya da sosyo-ekonomik durumu iyi olmayan yaşlılar, genellikle kurumun sunduğu sosyal etkinliklerle yetinmek durumunda kalmaktadırlar. Burada kurumlara daha fazla özveri gerektiren bir sorumluluk düşmektedir. Ancak ne yazık ki devlet kurumları ile özel kurumlar arasında verilen hizmetlerin niteliğinde büyük farklar olabilmektedir. Bu anlamda yaşlı kişinin sosyo-ekonomik gücü, yaşamının kalitesini önemli derecede etkilemektedir. Görüşme yapılan huzurevi, belediyeye bağlı olup, kurumda düşük bir ücret karşılığı kalınabildiği gibi, hiçbir sosyal güvencesi ve geliri olmamak şartı ile ücretsiz de kalınabilmektedir. Bu nedenle kurumda, belediyenin imkanları dahilinde etkinlikler düzenlenmekte, ancak kurumda kalan yaşlıların istediği kadar sık tekrarlanamamaktadır.

Ayrıca kurumda görüşmeden önceki yakın bir zamanda üniversite öğrencileri tarafından gerçekleştirilen müzikal, görüşülen tüm katılımcılar tarafından bahsedilmiştir. Katılımcıların büyük kısmı, gerçekleştirilen bu etkinliği oldukça beğenmiş ve böyle etkinliklerin daha sık olmasını istediklerini belirtmişlerdir. Kimi katılımcılar ise müzisyenlerin genç olmasından dolayı, yaptıkları müziğin kendilerine pek hitap etmediğini, kendilerinin daha çok halk müziği ya da sanat müziğinden hoşlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle, kurumun düzenleyeceği etkinliklerde, hedef kitleyi yani yaşlıları için içine daha fazla katarak hazırlayacağı içerikler, kurumda kalan yaşlıların sınırlı sosyal hayatlarının kendileri açısından daha verimli geçmesine katkıda bulunabilecektir. Özellikle yaşlanmayla birlikte gelen ekonomik ve sosyal birtakım kısıtlılıklar, bireylerin gerçekleştirmek isteyebileceği gezi etkinliklerini sınırlandırabilmektedir. Bu nedenle kurumların, imkanları dahilinde şehir içi gezilerden ziyade, şehir dışı geziler düzenlemesi kurumda kalan yaşlı kişiler için bir alternatif oluşturacaktır.

Kurumda düzenlenen etkinliklerin niteliği ya da niceliği ile ilgilenmeyen, bu etkinliklere katılmayı birtakım sebepler yüzünden istemeyen katılımcılar da bulunmaktadır. Bu kişiler genellikle eşin kaybedilmesi ya da torunlarla görüşememe gibi sebeplerden dolayı sağlıklı bir psikolojide olmayan, kendini toplumdan ve sosyal hayattan geri çeken kişilerdir. Bazı katılımcılar ise bu sebeplere yaşı da ekleyerek her şeyin zamanında güzel olduğuyla ilgili söylemlerde bulunmuşlardır.

“Bir yerlere gidiliyor ama ben pek katılmam. Ben eşimi kaybettikten sonra eğlenmeyi bıraktım, özel günler, bayramlar bitti, benim böyle günlerde içim matem olur. Yani ben de çıkar gezerim ama topluma karışmak istemiyorum. Özellikle çalgılı çengili etkinliklere katılmak istemiyorum. İçimden gelmiyor.” (K6)

“İnan vallahi üstümü başımı giymek bile içimden gelmiyor. Tamam temiz ütülü gömleğimi giyeyim diyorum ama bakıyorum sağıma hanım yok. Ben böyle giyindiğim zaman kafamı çevirdiğimde onu görmeliyim, ama bakıyorum şöyle yok ne arkamda ne yanımda. İşte bu üzüntü oluyor.” (K6)

“Benim gözüm torunlardan başka hiçbir şey görmez. Bazen Tepebaşı’nda buluşuruz onlarla. Dışarıya da bir tek onlar için çıkarım.” (K9)

“Ben gezilere pek katılmıyorum zaten ilgimi de çekmiyor. Bir de ben gençliğimde çok gezdim. Bir tek Van Gölü kaldı görmediğim. Orayı da artık merak etmiyorum. Her şey sağlıklıken, sağlamken güzel. Sonra bitiyor.” (K9)

“Her şey zamanında güzel, yapılan etkinlikler beni cezbetmiyor. Burada isterse düğün bayram olsun, benim aklım hep torunlarda. Her şey kafada bitiyor. Moral yerinde oldu mu tamam, ama olmadı mı istersen her şey ayağının altında olsun fark etmez.” (K9)

Bireyin medeni durumunun değişmesi, yani eş kaybı, psikolojik ve sosyal yaşlanmanın en önemli sebeplerindendir. K6 kodlu katılımcı eşini kaybettikten sonra, günlük hayatını etkileyecek düzeyde birtakım psikolojik ve sosyal problemler yaşamaktadır. Kişinin günlük yaşama dair isteksizlikleri, sosyal izolasyonunu da beraberinde getirmektedir. Katılımcı yapılan etkinliklere katılmanın içinden gelmediğini, özellikle topluma karışmak istemediğini belirtmiştir. Zaten halihazırda birtakım sorunlarla gelen yaşlılık dönemine hayat arkadaşının kaybı da eklenince, kişi psikolojik olarak da yaşlanmaktadır. K9 kodlu katılımcı ise, kurumdan dışarı sadece torunlarını görmek için çıktığını, onun dışında yapılan etkinliklere katılmadığını, çünkü ilgisini çekmediğini belirtmiştir. Genç yaşta çok gezdiğini, Türkiye’de görmediği tek bir yer kaldığını, orayı da artık merak etmediğini söylemiştir. İnsanoğlu geçmişten bu yana merak ederek hayatta kalmıştır. Merak, insanı canlı tutan, hayatta tutan bir fenomendir. İnsan merak etmeyi bıraktığında, gelişmeyi de bırakır. Toplamlar merak ederek bugüne kadar gelmiş ve hala merak ederek gelişmeye, dönüşmeye devam etmektedir. İnsan kendi yaşamında da merak etmeyi bıraktığında, bir nevi duraklama dönemi yaşamaktadır. İnsanı canlı tutan merak ögesinin yitirilmesi, yaşlanmanın getirdiği birtakım kayıplarla birleştiğinde kişi kendini bir gerileme döneminin içinde bulmaktadır.

4.4.4. Sosyal ilişkiler

Blau'ya göre; eşin ve işin kaybedilmesi, yaşlı bireyin toplumun temel kurumsal yapılarındaki rollerini sona erdiren iki önemli dönüm noktasıdır. Emeklilik mesleki statülerde kayıplara yol açarken, eş kaybı ise aile içindeki rolleri değiştirmektedir. Bu durum yaşlı bireye bazı sınırlıklar getirmektedir. Çünkü bu roller bireyin yetişkin kimliği için dönüm noktası niteliğinde olan temel rollerdir. Bu iki önemli rolün yaşlanmayla birlikte son bulması, kişileri sadece eşinden ve işinden etmekle kalmayıp, onlar aracılığıyla sürdürdüğü ilişkileri de zayıflatmaktadır (Hooyman ve Kıyak, 2005, s.286).

Görüşülen katılımcıların anlattıklarından yola çıkılarak, bireylerin kuruma geldikten sonra sosyal ilişkilerinin azaldığı görülmüştür. Kaybedilen toplumsal statü ve roller, değişen hayat standartları bireylerin çevresini doğrudan etkilemektedir. Kuruma gelen bireyin yeni çevresini de, kurumun çatısında olan insanlar oluşturmaktadır. Bu nedenle katılımcıların, kurumda kalan diğer sakinlerle olan ilişkilerine de değinilmiştir.

“Ben burada bazı insanlara selam bile vermeden çıkar giderim, esnaf arkadaşlarımın yanına giderim, onlar kırk yıllık arkadaşlarım. Burada kimseyle yeniden arkadaş olmak için uğraşamam.” (K2)

“Burada bazı arkadaşlar geçimsiz, mesela ben hobi bahçelerine girmek istemiştım ama arkadaşla ortak olacaktım, baktım geçimsiz biriyle olmaz, vazgeçtim bahçeden.” (K4)

“Burada pek arkadaşım yok, herkesin çeşit çeşit huyu var. Kimse de kolay kolay bu yaştan sonra huy değiştirmmez. Ben de uğraşmak istemiyorum. Kafan uymuyorsa olmuyor.” (K9)

“İnsan herkesle aynı ayarı tutturamıyor. Biz de bir şekilde altından girip üstünden çıkıp tutturmaya çalışıyoruz. Adam dağda 35 sene çobanlık yapmış, gelmiş buraya ama hiçbir şeyden haberi yok. Namık Kemal der ki; ‘Ben dağda 1 gün kalsam, medeniyetten 30 sene geri kalmış sayılırım.’ Çok doğru söylüyor.” (K10)

“Burası ailen gibi oluyor, o nedenle iyi geçinmek önemli. Ancak ayrı ayrı bireyleriz hepimiz. Bu nedenle uyumlu bir topluluk değiliz, herkes başka.” (K10)

“Yalnız burada kalan arkadaşlarımın içerisinde bir dedikodu meselesi var. İnsanı üzecek bu var, başka bir şey yok.” (K11)

“Bazıları kırsal yerden gelmiş o yüzden pek uyum sağlayamıyoruz ama ben bir şekilde sağlamaya da çalışıyorum.” (K11)

Katılımcıların büyük bir kısmı kurumda kalan diğer sakinlerle çok güçlü arkadaşlık bağları kurmamaktadır. Hatta kurmak için çok da uğraşmamaktadır demek, daha yerinde bir ifade olacaktır. Katılımcılar ifadelerinde sık sık herkesin farklı olduğuna vurgu yapmıştır. K10 kodlu katılımcının, ayrı ayrı bireylerin bir araya gelip uyumlu bir topluluk oluşturmadığıyla ilgili ifadeleri, kurumu özetleyen en açık ifadelerden biridir. Bu tip kurumlar birbirleriyle farklı geçmişlere, hayatlara, karakterlere, zevklere sahip bireylerin bir arada yaşamaya çalıştığı yapılardır. Özellikle yaşla beraber sosyal ilişkilere verilen özverinin azalması, bireyin sosyal çevre kurmak için gençlikteki kadar heyecan duymaması ve başka birtakım psikolojik problemler, kişinin belli bir yaştan sonra yeni ilişkiler kurmakta zorlanmasının en önemli sebeplerindendir. Katılımcıların sık sık kullandığı “uğraşmak istemiyorum” ifadesi bu isteksizliği kanıtlar nitelikte bir ifadedir denilebilir.

K4 kodlu katılımcının kurumdaki bazı sakinlerin geçimsiz olduğu düşüncesiyle hobi edinmekten vazgeçmesi, yani uzlaşma yerine vazgeçme davranışında bulunması, kişinin karakterine bağlı olabileceği gibi, ilişkilerde gösterilen sabrın yaşlanmayla birlikte azalmasına da bağlanabilmektedir. Kendilerinden farklı kültürlere sahip kişilerle uyum sağlayamadıklarını düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Bu katılımcılar kırsaldan gelen bireylerle kendilerinin aynı dili konuşmadıklarını, bu yüzden anlamadıklarını belirtmişlerdir. Bir diğer konu olan dedikodunun, kurumda kalan diğer sakinlerde oldukça fazla olduğu, K11 kodlu katılımcı tarafından belirtilmiştir. Katılımcının bu durumdan üzüntü duyması, 85 yaşında dinlenmek için geldiği bir yerde aradığı huzuru bulamamasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Kuruma geldikten sonra sosyal ilişkileri azalan katılımcılar olduğu gibi, yalnızlıktan sıkılıp kuruma gelen bireyler de bulunmaktadır. Bu kişiler kurumdan önceki hayatlarında yalnız yaşayan, kuruma geldikten sonra sosyal bir çevreye sahip olan bireylerdir. Bu anlamda katılımcıların diğer sakinlerle ilgili görüşleri, kurumdan önceki yalnızlık durumlarına göre değişiklik göstermektedir. Görüşülen katılımcıların büyük bir kısmı sosyal çevrelerini kendilerinin belirleyememelerinden memnun değildir. Sürekli aynı kişileri görüyor olmaktan rahatsızlık duyan katılımcılar da bulunmaktadır. Bu durum da kuruma geçmeyle birlikte başlayan ve elde olmayan bir monotonluğun göstergesi sayılabilmektedir.

“Ben yalnız yaşıyordum, burada en azından odana biri geliyor konuşuyorsun, yalnızlık çok zor. Benim çocuğum da yok, kocam da 34 sene önce öldü, kimsesiz gibiyim.” (K12)

“Ben vaktimi odamda geçiriyorum pek çıkmam. Kulağım duymadığı için uzun sohbeti ve çok konuşan insanı istemiyorum. Karşı odadaki ablayla iyi anlaşıyoruz ikimiz de sağırız.” (K8)

“Burada hep o beni görüyor ben onu görüyorum. Dışarıdan birini görünce insanın içi açılıyor. Sıkıldık birbirimizden.” (K1)

“Benim bunlardan başka arkadaşım yok, biz üçümüz hep burada takılırız. (Diğer iki arkadaşını göstererek)” (K4)

“Burada anlaştığım kişiler var, zaten anlaşılmayıp ne yapacaksınız?” (K5)

“Arkadaşlarım kamyoncu, ben de 52 senelik şöförüm. Sağ olsunlar hep sorarlar canın bir şey ister mi, bir şey yapalım mı diye. Güzel bir yere gitmeden önce mutlaka bana haber verirler, ama ben gitmem, içimden gelmez eşim olmadan bir şey yapmak.” (K6)

“Benim İzmir’de bir arkadaşım vardı. Onunla sık sık telefonla konuşurduk sonra aramaz oldu, geçen öğrendim ölmüş. Çok üzuldüm. Biri daha gitti...” (K6)

“Ben daha çok gençlerle sohbet etmeyi önemli görüyorum. Onlar benim tecrübelerimden yararlanmalı, ben de onlarınkinden.” (K9)

“Ben akıllı telefon kullanıyorum, sosyal medyayı kullanıyorum, haberleri takip ediyorum. Ayrıca Facebook’ta da arkadaşlarım var, onlarla da konuşuyorum.” (K5)

K12 kodlu katılımcı hayatının uzun bir döneminde yalnızlık çekmiştir. Bu nedenle kurumdaki hayatını, önceki ev hayatına tercih etmektedir. Katılımcının ifadeleri, yalnızlığını çocuğunun olmamasına ve eşini uzun yıllar önce kaybetmesine bağladığını göstermektedir. Uzun bir yalnızlık dönemi çeken katılımcı, kuruma geldikten sonra yeni bir çevre edinmiş ve yeniden sosyalleşme fırsatı bulmuştur. K8 kodlu katılımcı ise, yaşadığı işitme kaybından dolayı sosyal ilişkiler kurmak konusunda çekimser davranmaktadır. Bu da kişinin sağlık durumunun, sosyal ilişkilerini etkilediğinin en önemli göstergelerindendir. Kişi, iletişim ihtiyacını kendi gibi işitme kaybı olan bir bireyle gidermeyi tercih etmektedir. Bakıldığında, kurulan bu iletişimin nitelik bakımından sağlıklı olmadığı düşünülse de kişiye kendini iyi hissettirmektedir. Kişi, anlamadığı insanlarla iletişime girmektense, kendisini de anlamayan biriyle konuşmayı tercih ederek, iletişim doyumunu bir nevi “karşılıyormuş gibi” davranmaktadır.

K1 kodlu katılımcı, içinde bulunduğu sosyal çevreden memnun olmadığını ifade eden söylemlerde bulunmuştur. Katılımcının sürekli aynı kişileri görüyor olmaktan duyduğu hoşnutsuzluk, başka birini gördüğünde yaşadığı mutlulukla birlikte değerlendirildiğinde, kurum şartları içinde kişinin sosyal doyumunun sınırlı karşılanabildiğini göstermektedir. K4 kodlu katılımcının sosyal çevresini ise, kurumdaki birkaç arkadaşı oluşturmaktadır. Katılımcı, onlar dışında kimseyle görüşmediğini ifade etmiştir. Kişinin çevresini 2 kişi ile sınırlı tutması ve başka kimseyi o sınırların içine dahil etmemesi dikkat çekmiştir. Bu durum katılımcının, seçici bir karaktere sahip olmasından kaynaklanabileceği gibi, 2 kişi ile aldığı sosyal doyumu yeterli bulmasından da kaynaklanabilmektedir. K5 kodlu katılımcı ise “Anlaşmayıp da ne yapacaksın?” ifadesi, kişinin elinde olan ve seçemediği çevrenin kendisi için başka bir alternatifi olmaması açısından “yetinme” ve “kabullenme” duygularıyla hareket ettiğini göstermektedir. Böyle bir kişinin, sosyal doyumunun ve iletişimden duyduğu hazzın yüksek olduğunu söylemek çok da doğru bir çıkarım olmayacaktır.

K6 kodlu katılımcının psikolojik açıdan mutsuzluk içinde olması, sosyal hayatından ve ilişkilerinden kendini soyutlamasına sebep olmaktadır. Katılımcı, uzun yıllardır iletişimde olduğu dostlarıyla bile herhangi bir sosyal aktivite içine girmek istememektedir. Bunun sebebini ise, eşini kaybettikten sonra hiçbir şey yapmak istemiyor olmasına bağlamaktadır. Birey kendini sosyal açıdan kapatmış, kaybettiği rollerin yerine yenilerini koymak istememiş ve tercihleri doğrultusunda, hayatına içine kapanık biri olarak devam etmiştir. Sık tekrarladığı başka bir ifade ise, çevresinin bu duruma saygı duymasını beklemesidir. Ayrıca kişinin telefon arkadaşlığı yaptığı ve çok sık görüştüğü bir dostunu da yakın zamanda kaybetmiş olması, kişiye daha önceki kayıplarını hatırlatmış ve yeniden mutsuzluğa kapılmasına neden olmuştur. Katılımcının kullandığı “biri daha gitti” söylemi, kişinin zaten sınırlı olan çevresinin daha da daralmasından duyduğu derin üzüntüyü açıkça ifade etmektedir.

K9 kodlu katılımcı, sosyal ilişkilerini daha çok gençlerle kurma isteğindedir. Katılımcıya göre, akran olan insanların birbirinden besleneceği şeyler sınırlıyken, kuşaklar arası kurulan etkileşim çok daha verimli olabilmektedir. Katılımcı, bu beslenmenin çift yönlü olmasına özellikle vurgu yapmıştır. Böyle bir ilişkiden yalnızca genç olanın yaşlı kişiden alacağı verim değil, yaşlı kişinin de genç olandan besleneceği şeyler olabileceğini ifade etmiştir. Bu bakış açısı, egodan uzak, öğrenmeye açık ve

önyargısız bir anlayıştır. Böyle bir perspektifin, kişiye daha aktif ve daha verimli bir yaşlılık dönemi yaşatabileceği söylenebilmektedir. Ek olarak, K5 kodlu katılımcı görüşmeler kapsamında sosyal medyayı kullandığını ifade eden tek katılımcıdır. Bu bulgu, katılımcının yaşının diğer katılımcılardan daha genç olmasına bağlanabileceği gibi, kişinin merak duygusunun diğer katılımcılara göre daha fazla olmasından da kaynaklanabilmektedir. Özkan ve Purutçuoğlu'na (2010, s.38-39) göre; yaşlı bireyler tarafından çoğunlukla önyargıyla bakılan teknoloji ürünleri, “karmaşık” ve “genç işi” olarak görülmektedir. Ayrıca teknolojik ürünleri kabullenmemede yaş faktörünün yanı sıra; cinsiyet, eğitim, gelir düzeyi, yaşanılan yer, deneyimler ve ürüne yönelik ihtiyaçlar gibi faktörler de etkilemektedir.

Özetle; yaşlanmayla birlikte azalan statü ve roller, iş ve eş kaybı gibi önemli kayıplar, bilişsel, psikolojik, sosyal, biyolojik, fiziksel ve ekonomik birtakım gerilemeler, yaşlanan bireyin sosyal ilişkilerini önemli ölçüde azaltmaktadır. Bu duruma kişinin yaşadığı ortamı değiştirip, ev hayatından kurum hayatına geçmesi de eklenince, kişinin sosyal çevresinin sınırları kurumun sınırlarıyla bir kalmaktadır. Bu durumu hayatının daha önceki dönemlerinde yalnızlık çeken kişiler bir avantaj olarak görmekteyken, kurumdan önce daha aktif ve daha sosyal bir hayatı olan yaşlılar ise daha olumsuz bir bakış açısıyla görmektedir. Bu bağlamda, bireyin sosyal ilişkilerinden aldığı doyum, bireyin tercihlerinden etkilenebildiği gibi, içinde bulunduğu çevreden de etkilenebilmektedir.

4.5. Katılımcıların Perspektifinden Kurum Personeli

Görüşmelerin bu aşamaya kadar gerçekleştirilen kısmında, bireyin demografik bilgileri, kurumda bir gününü nasıl geçirdiği, sosyal hayatının olup olmadığı, sosyal ilişkileri, ilgi alanları ve bunlara yönelik beklentileri hakkında fikir edinerek, bireyi daha yakından tanıyabilmeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Alınan tüm bu bilgilerden sonra, katılımcılara çalışmanın da temel çıkış noktasını oluşturan, kurum personeline yönelik görüşleri sorulmuştur. Katılımcılara öncelikle personele yönelik genel görüşleri sorulmuş, bu noktada katılımcıların anlattıklarında “saygı, nezaket, ilgililik ve güler yüzlülük” gibi anahtar kelimeler aranmış ve alınan cevaplar doğrultusunda yeni sorular yöneltilmiştir. Yöneltilen sorular özellikle iletişim süreçlerine dair bulgular elde etmeye yönelik olmuş ve bu doğrultuda bireylerden personelle olan iletişimsel eylemlerini betimleyecek görüşler beklenmiştir. Bireylerin personelle olan iletişimsel eylem

süreçlerine yönelik ifadelerinde özellikle dinleme, dikkat, sabır, ses tonu, hitap, biçim/üslup ve diksiyon gibi anahtar sözcükler aranmış, eğer birey bu noktalardan kendiliğinden bahsetmediyse, kendisine ek bir soru olarak yöneltilmiş ve yanıtlar kaydedilmiştir.

Görüşülen katılımcıların neredeyse hepsinde somut bir iletişim ihtiyacı gözlenmiştir. Katılımcıların görüşme esnasında anlatacak çok fazla hikayeleri olmasından ve görüşme bittiğinde söyledikleri “Bu kadar mı? Keşke bütün gün konuşsak...” benzerinde birçok ifadeden, katılımcılar için sohbet etmenin çok önemli olduğu araştırmacı tarafından fark edilen bir nokta olmuştur. Katılımcıların birçoğu görüşmeyi sonlandırmak istememiş ve araştırmacıdan yine gelmesini istemişlerdir. Bu durum, çalışmanın problem olarak gördüğü, yaşlanan bireyin iletişim ihtiyacına yönelik sorunsal destekleyici nitelikte olmuş ve araştırmacıya konuyla ilgili önemli ipuçları sağlamıştır.

Katılımcıların personele yönelik görüşlerinde genel bir memnuniyet olduğu söylenebilmektedir. Ancak katılımcılar çoğunlukla, görüşlerinin her personel için geçerli olmadıklarına dair ifadeleri de eklemişlerdir. Katılımcılarda çok sık rastlanan “Daha ne olsun?” ifadesi oldukça dikkat çekmiştir. Personelin iş tanımı dahilinde yaptığı hizmetler, katılımcıların geneli tarafından yeterli olarak görülmektedir. Sık yer verilen “yemek, bulaşık ve temizlik” ifadeleri, personelden bahsederken kullanılmış ve personelden bunun dışında bir hizmet beklenmediği görülmüştür. Ancak bu durum, yönelttikleri kimi eleştirilere de mâni olmamıştır.

“Personelden bazılarıyla sohbet ediyoruz, hepsiyle konuşulmaz.” (K1)

“Personelden gün gelir memnun olursun, gün gelir olmazsın yalan değil. Evinde ailenleyken bile münakaşa ettiğin olabiliyor. Bu insanlar yabancı, bazen anlaşılmamak çok doğal.” (K2)

“Burada personelle şakalaşırım ama bazıları ciddidir, onlarla şakalaşamam. Kişiden kişiye değişir. Öyle insanlara belli bir seviye koyarım. Şaka yapılacak insan var yapılamayacak insan var.” (K2)

“Personelin bize bir zararı yok, sadece temizliği yapıp hizmet ediyorlar, o da yetiyor. 2 tane yeni personel geldi onlar daha bizi tanımadıkları için tam ısınamadılar ama eskilerle iyiyizdir.” (K3)

“Bazı önerilerimin personel tarafından dikkate alınmadığını düşünüyorum” (K5)

“Personel çamaşırımızı yıkıyor, meyvemizi, tatlımızı veriyor daha ne olsun. Bir de bizle bebekmiş gibi ilgilenecekler mi? Şurada kaç kişiyiz nasıl hepimize bakacaklar?” (K8)

“Bazıları beğenmiyor burayı ama personel daha ne yapsın, insan evini her gün temizleyemez ama burası her gün temizleniyor daha ne olsun. Ben burada ücretsiz kalıp şikayet edenleri de anlamıyorum. Buraya sığınmışlar, bakını yok parası yok ama yemekleri beğenmiyor. Daha ne olsun. Sokakta kalmak daha mı iyi?” (K9)

“Burada çok güzel bakıyorlar, yatağım konforlu, banyo tamam, sıcak su, soğuk su her şey var. Daha ne istiyorsun daha iyisini bulamazsın, ananın babanın yanında olsan bunları bulamazsın, devletten Allah razı olsun.” (K11)

K1 ve K2 kodlu katılımcılar kurumdaki personelle olan ilişkilerinin kişiden kişiye değiştiğini belirtmişlerdir. Tüm personelin değil içlerinden sadece bazılarının “konuşulabilecek” kişiler olduğunu belirten K1 kodlu katılımcının ifadeleri, bireyin konuşma ihtiyacını zaman zaman karşılayamadığını düşündürmektedir. K2 kodlu katılımcı ise, personelle her zaman anlaşılamadığını, ancak bu durumu normal gördüğünü belirtmektedir. K3 kodlu katılımcı, personelden aldığı temizlik hizmetini yeterli gördüğüyle ilgili ifadelerde bulunmuştur. Daha önceden de belirtildiği gibi, görüşmede bu ve benzeri ifadeler katılımcılar tarafından çok sık yer verilmesi dikkat çekmiştir. Katılımcıların çoğunda iletişim ihtiyaçlarına yönelik bilinçli bir farkındalığa rastlanmasa da huzurevi personelinin, kurumda kalan yaşlıların iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir.

K5 kodlu katılımcı, bazı istek ve önerilerini personele bildirdiğinde bununla ilgili dikkate değer bir geri bildirim alamadığı ifade etmiştir. Bu durum personelin ilgisizliğinden kaynaklanabileceği gibi, iletişim esnasında ortaya çıkan gürültülerden kaynaklanabileceği de düşünülmektedir. İletişim sürecinde ortaya çıkan gürültüler, iletişimin akışını etkileyen, bu akışı aksatan unsurların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Burada bahsedilen gürültü fiziksel bir gürültüyü değil, dikkati başka yere çeken unsurları ya da tercihi algılamayı ifade etmektedir (Mutlu, 2012, s.128). Eğer katılımcı ile personel arasındaki iletişim sürecinde bu veya buna benzer bir gürültü yaşandıysa, o iletişimin çökmüş olabileceği ve göndericinin, yani burada huzurevi sakini olan katılımcının, amacının gerçekleşmemiş olabileceği varsayılabilir.

K8 ve K11 kodlu katılımcıların ifadeleri, personele dair beklentileri hakkında somut bilgiler vermektedir. Bu katılımcılar soruya iletişim ihtiyacı ile değil bakım ihtiyacı ile cevap vermişlerdir. Katılımcılar, personelden aldıkları temizlik ve yemek hizmetini yeterli bulmakta ve ilgiyi lüks bir ihtiyaç olarak görmektedir. Bu durumda

kişilerin sosyo-ekonomik durumunun etkisi olabileceği düşünülmektedir. Özellikle K8 kodlu katılımcı, görüşme esnasında çok yoksul bir ailede 4 kardeşiyle birlikte büyüdüğünü ve çok sefalet çektiklerini anlatmıştır. Ayrıca kişinin kızları tarafından ilgilenilmediği için kuruma yerleştiği de bilinmektedir. Kişinin önceki tecrübeleri, tercihlerini ve davranışlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Bu nedenle katılımcının beklentilerinin düşük olduğu düşünülmekte, daha önce görmediği ve bilmediği bir şeye ihtiyaç duymaması da son derece doğal karşılanmaktadır.

K9 kodlu katılımcı, kurumda ücretsiz kalıp da memnuniyetsizlikleri olan huzurevi sakinlerini eleştirmektedir. Katılımcıya göre, kişi ücretsiz bir hizmet alıyorsa o hizmet kötü de olsa şikâyet etmemelidir ve susmalıdır. Katılımcı görüşme esnasında kendisinin ücretli kaldığını sık sık belirtmiştir. “Daha ne olsun?” ifadesine K8 ve K11 kodlu katılımcıların söylemlerinde de rastlanmıştır. Kurumda kalan katılımcılardaki bu yerleşik anlayışın, kişinin sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını fark edememesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. İnsan çok boyutlu bir varlıktır. Hayatta kalmasını sağlayan temel ihtiyaçları dışında, psikolojik ve sosyal ihtiyaçları da insanın varoluşunda önemli bir rol oynamaktadır. Kurumda görüşülen katılımcıların çoğunluğunda bu anlayışın yerleşik olması, kişinin kültürel benliğini oluşturan değerler ve normlardan kaynaklanabileceği gibi, yaşlanmaya bağlı olarak ortaya çıkmış olabileceği de varsayılmaktadır.

Sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını farkında olmayan katılımcıların aksine, bu ihtiyacın farkında olan ve iletişim kurmaya önem veren katılımcılar da bulunmaktadır. Bu bireyler, eğitim ve sosyo-ekonomik durumu daha yüksek katılımcılardır. Bu iki değişkenin birbiriyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, kişilerin önceki yaşam deneyimlerinin beklentileri üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. İletişimin bir ihtiyaç olduğunun farkında olan ve bu ihtiyaca yönelik beklenti geliştiren bu katılımcıların, aktif yaşlanmaya çalışan kişiler olduğu da dikkat çekmiştir.

“Benim için en önemli şey burada her sabah günaydınlaşıp hâl hatır sormaktır. Ben bunu her gün yaparım. İnsan birbiriyle konuşmazsa, birbirine gülümsemezse hayvandan ne farkı kalır ki?” (K10)

“Sohbet etmeyi çok severim. Ama yaptığımız sohbetten bir şeyler çıkmalı. Mesela bana da öğret, ben de yapayım bunu demek lazım. Mesela şurada yemek yapılıyor, ben gidip bakıyorum personele, meraklıyım, her zaman soru sorarım.” (K10)

“Burada personel sana hizmet etmek dışında seninle konuşmayı çok tercih etmiyor. Bazılarının bazen suratı asık oluyor, sorunca da anlatmıyorlar. Ben de bir daha sormuyorum.” (K2)

“Ben sohbet etmeyi çok önemli görüyorum. Biri bana nasılsın dediğinde çok mutlu oluyorum, inan iyi değilsem bile iyiyim diyorum. Hâl hatır soran bazı personeller var, ama hepsi öyle değil.” (K11)

İletişim, insanın yalnızca fiziksel varoluşunun değil, toplumsal varoluşunun da zorunlu bir koşuludur. İletişim olmadan, toplumda hiçbir insan faaliyetin içeriğinin doldurulması ve gerçekleşmesi mümkün değildir. Toplumsal varoluş, insanların hayatlarını beraber üretmesini anlatmaktadır. Bu anlamda iletişim, sosyalleşen insanın toplumda kendini yeniden üretmesi anlamına gelmektedir (Erdoğan, 2011, s.48). Bazı katılımcılar, iletişim kurmaya verdikleri önemi nedenleriyle anlatmışlardır. Örneğin; K10 kodlu katılımcı kendisi için en önemli şeyin insanlarla her sabah günaydınlaşmak olduğunu belirtmiştir. Katılımcının devamındaki ifadeleri, iletişimi insan doğasının merkezine almakta ve aksi durumda insan olmanın gerekliliklerinin yerine getirilmiş olmayacağını savunmuştur. Katılımcı aynı zamanda başkalarıyla kurduğu iletişimin bir anlamı olması gerektiğini belirtmiştir. İletişimde mesajın anlamlı olması gerektiğini, gerçekleşen diyalog sonucunda en az iki taraftan birinde bir değer artışı olması gerektiğini savunmaktadır. Kendisi meraklı biri olduğunu, yemek yapılırken bile personelin yanına giderek yemeğin nasıl yapıldığına dair sorular sorduğunu ifade etmiştir. Katılımcının ifadelerinden anlaşıldığı üzere, kişi özellikle paylaşım açısından iletişimi etkili bir araç olarak görmekte ve yaşını bu ihtiyacın karşılanmasında engelleyici bir neden olarak görmemektedir. Bu nokta, kişinin varoluşu ve toplumsal üretime desteği için oldukça önemli görülmektedir.

K2 kodlu katılımcı, kurum personelinin kendileriyle konuşmayı mecbur kalmadıkça tercih etmediklerine yönelik rahatsızlığını dile getirmiştir. Ayrıca bazı personellerin kimi zaman asık suratlı olabildiğini, sorduklarında ise personelden cevap alamadıklarını ilave etmiştir. Elbette çalışma koşullarının temposu veya özel hayatlarında oluşabilecek sorunlar düşünüldüğünde, personelin her daim güler yüzlü olmasını beklemek çok gerçekçi bir tutum olmayacaktır. Ancak katılımcının, personelin kendisiyle genel olarak iletişimsel bir faaliyet yürütmekten kaçındığına dair ifadeleri, çalışma açısından önemli görülmektedir. K11 kodlu katılımcının iletişim kurmaya yönelik ihtiyacı, ifadelerinden açıkça görülmektedir. Öyle ki, kişiye sorulan bir “Nasılsın?” sorusu, kişiye kendisini iyi hissetmese bile iyi olduğunu söyleme ihtiyacı

hissettirmektedir. Konuşmak ve sohbet gibi iletişimsel faaliyetler bireylerin sosyal ve psikolojik yönünü beslemektedir. Özellikle kurumda kalan yaşlıların çevresini sınırlı sayıda insan oluşturduğundan, bu ihtiyaç zaman zaman karşılanmayabilmektedir. Bu noktada bireyin kurumda kalan diğer sakinlerle kuracağı iletişimin yanı sıra, kurumda çalışan personelin de bu konuda daha özverili davranması gerekmektedir. Katılımcının bu konuda personele ilişkin görüşleri, kurum bünyesinde çalışan her personelde bu özverinin olmadığını düşündürmektedir.



5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma

Çalışmanın bu bölümünde sonuçlar ve tartışma bir arada değerlendirilecek olup, ayrı başlıklar altında ele alınmayacaktır. Nitel araştırma anlayışı ile gerçekleştirilen bu çalışmada, incelenen yaşam dönemi olan yaşlılık ve yaşlanmayı daha iyi anlayabilmek ve konuya daha geniş bir perspektifle bakabilmek için süreç tüm yönleriyle detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Bu bağlamda öncelikle; yaşlanma kavramının ne olduğu, kaç tür yaşlanma olduğu, kültürlere göre ne gibi farklılıklar gösterdiği, yaşlılık bilimi olan gerontolojinin kapsamı ve çalışmaları, yaşlılık için geliştirilen kuramsal yaklaşımlar, yaşlılık döneminde görülen birtakım problemler, ulusal ve uluslararası düzeyde konuya ilişkin geliştirilen politikalar incelenmiştir. Ardından yaşlılığa iletişim perspektifinden bakılmış ve konu bireyler arası iletişim, sözsüz iletişim, iletişim engelleri, bakımda iletişim, yaşlılara yönelik iletişim tasarımı ve yerel yönetimlerin rolü ve yaşlı ile iletişimde teknolojinin rolü gibi başlıklar altında değerlendirilmiştir.

İnsanın hiç bitmeyen iletişim ihtiyacı bu çalışmada yaşlılık dönemi özelinde incelenmiş, yaşlanma sürecinin önemli boyutlarıyla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Yaşlanmayla birlikte ortaya çıkan birtakım yetersizliklerin kişinin kendini bir kurumda bulmasıyla sonuçlanabildiği gerçeğinden yola çıkılarak, çalışma kurumda kalan bireylere yönelik gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, bu çalışmada kurumlarda kalan yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasında kurum personelinin rolü ele alınmaktadır. Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen nitel araştırmanın temel ilgilerini; kurumlarda kalan bireylere ait cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, gelir durumu, çocuk sayıları, sağlık durumları ve duyu kayıplarına ilişkin durumlar gibi birtakım demografik bilgilerin yanı sıra, kurumda bir günlerinin nasıl geçtiği, kurumdaki sosyal hayatları ve personele ilişkin görüşleri oluşturmaktadır. Tüm bu ilgiler doğrultusunda, elde edilen bulgulara bireyin iletişim ihtiyacına yönelik kodlar aranmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, yaşlılık ve iletişim ilişkisinin kurulması ve yaşlanan bireyin iletişim ihtiyacına yönelik temel oluşturulmasında önemli görülmektedir.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerin farklı demografik özelliklere sahip bireylerle yapılmasına dikkat edilmiş, böylece bulgularda çeşitlilik sağlanarak konuyla ilgili farklı bakış açılarının geliştirilmesi sağlanmıştır. Çalışma, kurumlarda kalan yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarında kurum çalışanlarının rolünü belirleyebilmek adına, Eskişehir’de Tepebaşı Belediyesi’ne bağlı bir huzurevinde kalan 65 yaş üstü 12 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşülen 12 kişinin 2’si kadın, 10’u ise erkektir. Cinsiyet dağılımındaki bu dengesizliğin sebebi ise kurumda kalan kadın sayısının az olmasıdır.

Huzurevinde bir günün nasıl geçirildiğiyle ilgili, katılımcıların yanıtları arasında dikkate değer benzerlikler bulunmaktadır. Elde edilen bulgularda, kurumda kalan yaşlıların büyük bir kısmının zamanı doldurma çabası içinde oldukları görülmüştür. Bu durumun yaşlanmayla birlikte bireyin yaşam alanının daralmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Huzurevlerine yerleşen bireylerin sosyal ilişkilerinin önemli derecede azaldığı, genel aktivite düzeylerinin düştüğü ve bunun sonucunda yaşlılık döneminde benliğin önemli ölçüde zayıfladığı yapılan araştırmalar tarafından ortaya konmuştur. Üstelik bireylerde zaman kavramı da değişerek, huzurevine yerleşen kişilerin geleceğe yönelişlerinde sınırlıklar yaşandığı ve bireyin daha çok geçmişe yönelik yaşadığı da bilinmektedir (Lehr, 1994, s.345). Ayrıca bireylerin günlük sosyal aktivitelerinin kişiden kişiye değişiklik göstermesinde birtakım demografik özelliklerinin farklı olmasının etkili olabileceği de ileri sürülebilmektedir. Özellikle bireyin sağlık durumunun, hareketlerini fiziksel, bilişsel ve psikolojik yönden kısıtladığı düşünülürse; kurumda bir gününü doldurmakta zorlanan bireylerin sağlık problemleri olan yaşlılar olduğuna dikkat edilmiştir. Gününü daha aktif geçiren bireylerin ise, önemli bir sağlık problemleri bulunmadığı görülmüştür. Bu bağlamda yaşlanmada kişinin aktivitelerindeki azalmada sağlık sorunlarının önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Arpacı’ya (2005, s.123-124) göre; yaşlılıkla birlikte görülen en yaygın sağlık sorunlarından bazıları; kalp-damar problemleri, solunum problemleri, bilişsel problemler ve ruhsal problemlerdir. Bu tip biyolojik etmenler yaşlanan kişinin emekliye ayrılmasında bile etkiliyken, dolayısıyla günlük hayattaki aktiviteleri de sınırlandırmaktadır.

Bireylerin günlük aktivitelerini önemli ölçüde etkilediği düşünülen ikinci faktör ise ekonomik problemlerdir. Yaşlanmayla birlikte genellikle gelir düşmekte ve yaşlı kişi sosyal hayatında birtakım kısıtlamalara gitmek durumunda kalmaktadır. Kişinin çalışma hayatının sona ermesi gelirini düşürürken, bakım veya sağlık giderleri de artabilmektedir (Arpacı, 2005, s.122). Bu durum kişinin aktiviteleri üzerinde sınırlayıcı bir etkiye sahiptir. Örneğin; bazı katılımcıların gün içinde kahve/ lokal/ dernek gibi yerlerde tüm gününü geçirdiği bilinmektedir. Buraya harcanan vaktin dışında, bunun bireye ekonomik bir yansımasının da olduğu düşünülmektedir. Sosyo-ekonomik gücü daha yüksek olan katılımcıların, olmayanlara göre bu tip faaliyetleri daha sık gerçekleştirdikleri görülmüştür. Kişinin etkileşimde olduğu çevrenin geniş olması, iletişimde olduğu kişi sayısını da artıracığından, ekonomik gücün dolaylı olarak bireyin sosyal ilişkilerindeki doyuma etkide bulunabileceği sonucu çıkarılabilmektedir.

Kişinin günlük sosyal aktivitelerinde etkili olduğu düşünülen üçüncü faktör bireyin psikolojik durumudur. Bazı katılımcılarda görülen sosyal aktivitelere yönelik isteksizliğin, kişinin kayıplarına yönelik duygu durumlarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Arpacı'ya (2005, s.20-22) göre; bireyin medeni halinin eş kaybıyla değişmesi, kişide önemli psikolojik sorunlara yola açabilmektedir. Buna ek olarak, bireyin sosyal çevresi de kendisine karşı bu konuda eksik ve yanlış bir tutum içindeyse, bu durum birey için büyük bir duygusal boşluk yaratabilmektedir. Bu duygusal boşluk da kişinin sosyal izolasyonuna sebep olabilmektedir.

Sosyal etkileşimi yok denecek kadar az olan katılımcıların, vakitlerinin büyük bir kısmını odalarında televizyon izleyerek geçirmeleri çalışmada önemli görülen ve irdelenmesi gereken bir bulgu olarak görülmektedir. Toplumdan izole yaşamayı tercih eden bu bireylerin aslında iletişim ihtiyaçlarının azalmadığı düşünülmektedir. Bireyler belli sebeplerden dolayı kendi kabuklarına çekilseler bile, bu durum kendilerinin sosyal bir varlık oldukları gerçeğini değiştirmemektedir. Bu durumda kişinin, televizyonu eskiden sahip olduğu sosyal çevrenin yerine koyduğu düşünülmektedir. Diğer bir deyişle, bireyin yeni arkadaşı televizyon olmaktadır. İzlenen program esnasında kişinin kendini televizyonla konuşurken bulmasının da insanın etkileşime girme ihtiyacından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü insan, sosyal yönden belli bir doyum elde edemezse, eksik bir varlık haline gelmektedir. Bireyin kendisiyle konuşması bile bir

iletişimdir ve ihtiyaçtan doğmaktadır. Bu ihtiyaçlar karşılanmadığında ise, ortaya “doyumsuzluk” çıkabilmektedir.

Katılımcıların sosyal hayatlarına yönelik elde edilen bulgulara, çoğunlukla düzenli bir sosyal hayatın göstergelerine rastlanmamıştır. Bireylerin süreklilik arz etmeyen bu aktiviteleri daha çok kurumun sağladığı sosyal etkinliklerle sınırlı kalmaktadır. Bu etkinliklerin ise, arada bir düzenlenen yakın mesafeli geziler ve kurum dışından gelen talepler doğrultusunda ara sıra gerçekleştirilen gösteri niteliğinde etkinlikler olduğu öğrenilmiştir. Ayrıca gösteri niteliğindeki etkinliklerin kurumda kalan yaşlı bireyler tarafından çoğu zaman benimsenmediği de görüşmeler sonucunda edilen bulgulardan çıkarılmaktadır. Üstelik var olan etkinliklerin bireylerin iletişim doyumlarını karşılamaya yönelik olmadıkları düşünülmektedir. Bu noktada kurumlarda düzenlenecek olan etkinliklerin tasarımında, üretkenliği ve aktifliği öne çıkaracak bir yapının benimsenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu anlayışın benimsenmemesinde, kurumlarda bu tip etkinliklerden sorumlu olan yöneticinin gerontolojik bir bakış açısına sahip olmaması, ihtimal dahilinde görülmektedir.

Katılımcılara, sosyal etkileşimlerinde önemli bir yeri olduğu düşünülen “huzurevi ziyaretçileri” hakkında görüşleri sorulmuştur. Özellikle huzurevi dışında sosyal bir hayatı olmayan yaşlılar için, ziyaretçilerin kurum bünyesindeki dışında yüz yüze iletişim kurabilecekleri tek kaynak olduğu düşünülmektedir. Yaşlanmayla birlikte yüz yüze iletişimde azalmalar yaşandığı dikkate alındığında, ziyaretçilerin kurumda kalan bireylerin iletişim doyumunda önemli bir rol oynayabileceği ihtimal dahilinde görülmektedir. Görüşülen katılımcıların büyük bir kısmı ziyaret edilmemelerinden dolayı şikayetçi, bazı katılımcıların ziyaret edilmek istemedikleri görülmüştür. Bu farklı bulgular, katılımcıların farklı kişilik özelliklerinden kaynaklanabileceği gibi, bireylere ait psikolojik faktörlerin de bu durumda etkili olabileceği düşünülmektedir. Yakınları tarafından ziyaret edilmiyor olmaktan üzüntü duyan katılımcıların, kurumdan dışarı mecbur kalmadıkça çıkmayan kişiler olduğu fark edilmiştir. Bu kişiler sosyal yönden zamanla kuruma bağımlı hale gelmektedir. Böylelikle bireyin sosyal doyumu, belli sınırlıklar dahilinde kısmen karşılanmaktadır. Ziyaret edilmek istemediğini belirten birkaç katılımcı ise, bu durumun kendilerini “düşkün” hissettirdiğinden dolayı ziyaretçi istemediklerini ifade etmişlerdir. Bu katılımcıların kurum dışında sosyal hayatları olan kişiler olduğu ve kuruma isteyerek geldikleri görülmüştür. Böyle düşünen katılımcıların

sadece erkek katılımcılar olması ve kendilerine yakınları tarafından yüklenen birtakım rolleri kabul etmedikleri de göze çarpan bulgular arasındadır. Bu durumun kişinin kuruma gelmesiyle birlikte, yakın çevresi üstündeki otoritesinin azalmasından duyduğu rahatsızlık durumundan kaynaklanabileceği ihtimal dahilinde görülmektedir.

Kişinin hem kendisiyle hem de başkasıyla iletişim kurmasına katkısı bulunduğu düşünülen hobilerin, özellikle yaşlılık döneminde daha önemli bir rolü olduğu söylenebilmektedir. Gençlikte edinilen ve fiziksel güç isteyen bazı hobilerin yerini kişiyi fiziksel olarak yormayan yeni hobilere bıraktığı bilinmektedir. Hobiler, yani ilgi alanları, insanı psikolojik ve sosyal açılardan besleyen faktörlerdir. Fakat bireyin engelleyemediği yaşlanma, bazen fiziksel, bilişsel veya ekonomik birtakım kısıtlamalar getirerek, bu hobilerin azalmasına ya da tamamen bitmesine sebep olabilmektedir (Arpacı, 2005, s.20-22). Ancak bu noktada önemli olan, bireyin aktif yaşlanma ilkesini benimseyerek kayıplarının yerine yenilerini koyup koyamadığıdır. Yaşlanan bireyin en büyük hazinesi bilgisidir. Bu nedenle yaşlı bireylere, onların üretkenliğini temel alacak ilgi alanlarının ve bu alanlardan yararlanma fırsatlarının sunulması, bireylerin hem kendi iç doyumlarında hem de bireylerin toplumsal yapı içindeki konumlandırılmasında olumlu bir etkiye bulunacağı düşünülmektedir. Bu noktada huzurevlerinin rolü, yaşlı bireylere sağlayacağı yaratıcı ve yenilikçi ilgi alanları açısından önemli görülmektedir.

Görüşmelerden elde edilen bulgulardan, çalışmanın kapsamı bakımından en önemli görülen bölüm bireyin kurum personeline yönelik görüşleri olmuştur. Çünkü bu bulguların, çalışmanın da cevap aradığı, kurumda kalan yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasında huzurevi personelinin ne gibi bir rolü olduğu sorusuna yanıt olacağı düşünülmektedir. Lehr'e (1994, s.344-347) göre; bireyin yaşam alanını değiştirip bu ve benzeri bir kuruma yerleşmesi birtakım sorunlara sebep olabilmektedir. Bunlar; uyum sorunları, kabullenememe, toplumsal yaşamdan soyutlanma, statü kaybına uğrayan yaşlı bireyin birtakım davranış bozuklukları göstermesi, özgüvenin azalması, sosyal yoksunluklar, ortak kullanım alanlarının verdiği rahatsızlıklar ve huzurevi çalışanlarıyla düzenli ilişkiler geliştirilememesi olarak sayılabilmektedir. Üstelik bireyin kuruma gelmeden hemen önce yaşadığı dönem de, stresin oldukça yüksek olduğu bir dönemdir. Belirsizlik duygusu, karşılaşılabilecek yeniliklerden duyulan korku ve endişe, kişide birtakım psikolojik gerilmelere yol açmaktadır. Bu nedenle kuruma gelen bireylerin bu alışma sürecini en az kayıpla atlatabilmesi için, personele

önemli bir rol düşmektedir. Bireyin uyum sürecini daha kaliteli bir hale getirebilmek adına, personelin olduğundan daha fazla özveride bulunmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Öncelikle yaşlı bir bireyle konuşurken personelin dikkate alması gereken birtakım ilkeleri hatırlamak faydalı olacaktır. Personel; yaşlılar hakkında var olan kalıp yargılardan kaçınmalı, kişiyi olduğu gibi kabul etmeli, kişinin sahip olduğu rolleri kavrayabilmeli, kişiyle konuşurken yaşçılık (bunak, kocamış, vb.) içeren söylemlerden ve aşağılayıcı, dayatmacı ya da çocuksu ifade ve tonlardan kaçınmalıdır (Public Health Agency of Canada, 2010, s.4). Kurum personelinin bu değerleri kendine ilke edinmesinin, kurumda kalan yaşlıların iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Çünkü yaşlılar ile iletişim özveri istemekte ve seçilen iletişim yolu bu yaş grubu için büyük önem arz etmektedir. Yaşlıyla kurulan iletişimde yanlış bir yol izlenmesi, olumsuz bir yanıt almaya sebep olacaktır. Üstelik yaşlı ile kurulan iletişim bazen hayati bilgiler içerebilmektedir. Bunlar ilaçların kullanımı, demans gibi hastalıkların belirtilerini fark edebilme ya da dikkat edilmesi gereken bazı önlemler olarak sayılabilmektedir. Bu nedenle iletişimde çökmeye yol açabilecek ihtimallerin en aza indirgenmesi gerekmektedir. Bunlar, yaşlı kişinin duyu kayıplarını, bilişsel kavrama yeteneğini ve hafıza durumunu dikkate almak, paylaşılabilecek bilginin türüne göre bir diyalog geliştirmek, çevresel gürültüleri en aza indirmek ve sözsüz iletişim kodlarını etkili bir şekilde kullanmaktır. Bunların yanı sıra, konuşmacının yaşlı kişiyi konuşmanın içine dahil etmek için cesaretlendirici olması, kişinin dilsel yeteneklerini ve kültürel birikimlerini göz önünde bulundurması ve herkesin farklılıklarını görerek bu doğrultuda tek tip değil, farklı iletişim yolları seçmesi yaşlı bireyle kurulan iletişimin etkili ve verimli olmasına katkıda bulunacaktır. (University of Cincinnati, 2011, s.1-2).

Görüşülen katılımcıların bir kısmında personelden aldıkları bakım ve temizlik hizmetlerini yeterli görme durumuna rastlanmıştır. Bu katılımcılar ifadelerinde genel olarak “O kadar işin arasında bir de bizle mi ilgilenecekler?” benzerinde söylemlerde bulunmuşlardır. Ancak bu kişilerle biraz daha konuşulduğunda, iletişim kurmaya yönelik ihtiyaçları çok geçmeden göze çarpmıştır. Bu kişiler kendilerini yalnız hisseden, sosyal olarak izole olmuş, vakitlerinin büyük kısmını odalarında geçirip yalnızca yemek saatlerinde odalarından çıkan ve daha çok, sağlık problemi olan yaşlılardır. Bunun aksine, kurumdaki iletişim ihtiyacını farkında ve buna yönelik beklenti içinde olan

katılımcılar da bulunmaktadır. Bu kişiler personelle ilgili, bazılarının selam vermeye bile yanaşmadığı, soğuk oldukları, hâl hatır sormadıkları, bazı önerilerinin dikkate alınmadığına dair ifadelerde bulunmuşlardır. Bu bulgular çalışmanın amacı ve önemi için dikkate değer bulgulardır. Çünkü çalışma, yaşlanan bireylerin artan iletişim ihtiyaçlarına ve bu ihtiyacın karşılanmasında kurumda kalan yaşlıların durumuna odaklanmaktadır. Bunu yaparken de yaşlı bireyin kurumdaki en önemli yüz yüze iletişim kaynağı olan personelin tutumunu irdelemekte ve daha iyi olabilmesi için neler yapılabileceğine dair önerilerde bulunmaya çalışmaktadır.

Sonuçlar göstermiştir ki yaşlanan bireylerin iletişim kurmaya yönelik ihtiyacı azalmamakta hatta bazı durumlarda aksine artabilmektedir. Bu durumda kişinin sosyal, psikolojik ve sağlık durumunun belirleyici bir etkisi olmaktadır. Kuruma gelmeyle birlikte sosyal çevresi iyice daralan yaşlı bireylerin, yüz yüze iletişim ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri kaynaklar, varsa kurum dışındaki sosyal hayatı, kurumdaki diğer sakinler, ziyaretçileri ve kurumdaki personel olmaktadır. Kişinin iletişim çemberindeki bu kaynaklardan arkadaşlar, yakınlar ve aileyi oluşturan grubun, yaşlı kişinin iletişim ihtiyacının karşılanmasındaki etkisi, ancak bazı hususlara dikkat edilmesiyle ve birtakım farkındalıkların yaratılmasıyla olumlu bir yönde olabilir. Fakat çalışmanın da odaklandığı asıl konu olan huzurevi personelinin bireylerin iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasındaki rolü, bireyin kurumdaki doyumu için çok daha önemli ve gerekli görülmektedir. Bu nedenle huzurevlerinde görevli personellerin eğitime ve personellerin doğru yönlendirilmesine gerekli önemin verilmesi gerekmektedir. Yaşlıya kurumda sağlanacak özveri ve bilinçli oluşturulmuş bir ortam, kişinin yaşa bağlı geçirdiği değişimlerin en az kayıpla yaşanmasına katkıda bulunacaktır. Bu noktada kurumların, kişinin en az bakımı kadar sosyal ihtiyaçlarının da karşılanması gerektiği ilkesiyle hareket etmesi gerekmektedir.

5.2. Öneriler

Yapılan saha ve literatür çalışmaları sonunda, özellikle kurumda kalan yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarına cevap verebilmek için bazı hususların dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular, literatürde de geniş bir biçimde yer verilmiş olan alana ilişkiler bilgileri dahilinde analiz edilmiş ve problem olarak görülen noktaların iyileştirilmesi yönünde hayata geçirilebilecek gerçekçi değerlendirmeler yapılmıştır. Bu öneriler aşağıda verildiği şekilde sıralanabilir:

- Öncelikle üzerinde durulması gereken en önemli unsurun, personelin eğitimine ilişkin düzenlemeler olduğu ileri sürülmektedir. Yaşlı bakım eğitimi alarak kurumlarda çalışma imkânı bulan kişilerin işini severek ve isteyerek yapıyor olması elbette en büyük gayedir. Ancak kişinin aldığı eğitimin niteliği daha önemli bir faktör olarak görülmektedir. Kişinin mesleğine ilişkin farkındalığının oluşmasında, eğitim içeriğinin daha nitelikli hale getirilmesi gerekebilir. Bakım ağırlıklı verilen eğitimlerin iletişim yönünün kuvvetlendirilmesinin, kişinin kurumda çalışırken yaşlı kişi ile teması üzerinde, yapıcı bir etkisi olacağı düşünülmektedir. Örneğin; demans hastalığının aşamalarına göre değişen birtakım belirtileri bulunmaktadır. İlgili ve dikkatli bir kurum personeli bu belirtileri erken fark edebilmekte ve hastalığın teşhis edilmesine katkıda bulunabilmektedir. Yaşlı kişi ile birebir etkileşimde bulunan kurum personelinin iyi bir dinleyici olması, hastalığa dair farkındalığın daha erken oluşmasını sağlayabilir. Üstelik sürekli iletişimde olmanın demansı geciktirebildiği de bilinmektedir. Bu anlamda çalışmanın temel ilgileri kapsamında, kurum personelinin iletişim kabiliyetlerinin geliştirilmesinin en öncelikli çözüm olması gerektiği ileri sürülebilir.
- Personelin iş hayatına başlamadan önce alacağı eğitimin yanı sıra, kurumlara alanın uzmanları tarafından düzenli olarak verilebilecek iletişim eğitimlerinin de yararlı olacağı düşünülmektedir. Üstelik bu eğitimler yalnızca personeli değil, yönetici pozisyonundakileri de işin içine dahil ederek gerçekleştirilebilir. Çünkü kurumda her ne kadar yaşlıyla en sık temasta olan kişi personel olsa da yöneticilerin kurumun işleyişi ve gerektiğinde personeli denetleyebilmesi için bu anlamda değerlendirme yapabilecek yetkinlikte olması gerekmektedir.
- Personelin alacağı nitelikli bir iletişim eğitiminin yanında huzurevlerinin, kalan bireylerin iletişim ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik gerçekleştirebileceği bazı hususlar da önerilmektedir. Örneğin huzurevinin, etkinliklerin içeriğini oluştururken kişinin iletişim ve etkileşim yönünü besleyecek nitelikte aktiviteler tasarlaması önemli görülmektedir. Böylece sosyal hayatı huzurevi ile sınırlı bireylerin kurumdan aldığı doyumun daha nitelikli bir hale geleceği düşünülmektedir. Bu nedenle huzurevinde sosyal etkinlikleri tasarlayan kişinin gerontolojik bir bakış açısına sahip olması önemli görülmektedir.
- Kurumlarda kullanılan ve yaşlı kişileri bilgilendirme amacıyla hazırlanan görsel veya yazılı iletilerin tasarımları için, profesyonel bir iletişim tasarımcısına

yönlenilmelidir. Bu gereklilik yalnızca huzurevleri için değil, toplumsal hayatın içinde olan bireyler de düşünülerek, şehir düzenlemelerindeki tüm yazılı ve görsel unsurlar, evrensel tasarım ilkelerini benimseyecek profesyoneller tarafından hazırlanmalıdır. Özellikle bilgilendirme amaçlı hazırlanan tasarımların yazı tipi, boyutu ve renk kullanımı gibi unsurların dikkate alınarak hazırlanması oldukça önemli görülmektedir.

- Kurumda kalan bireyler müzikle ilgilenmeye teşvik edilebilir ve buna yönelik aktivitelerin niceliği ve niteliği artırılabilir. Bunun için konservatuvarlar ve müzik okulları ile iletişim kurularak, bu kurumlarda bulunan yetişmiş müzisyenlerden huzurevleri ve buna benzer kuruluşlarda belirli sürelerde müzik dinletileri veya isteğe bağlı eğitimler sağlamaları istenebilir. Çünkü Dr. Frederick Tims'in hazırladığı rapora göre; yaşlıların müzikle ilgilenmeleri onları daha sağlıklı kılmaktadır. Müzik derslerinden sonra yaşlı bireylerin psikolojik durumlarında önemli ölçüde düzeltilmeler görülmüştür. Amaç, yaşlıların iletişim kurabilmelerini ve kendileri olan güvenlerini sağlamaktır. Aynı zamanda müzik, yaşlı bireylerde bağımsızlık hissi de artırmaktadır. Bağımsızlık hissi de bireyin kendine güvenini artırmada önemli bir etkidir. Üstelik yaşlılarda koro halinde grup içinde şarkı söylemek hem dudak kaslarını daha fazla hareket ettirerek konuşma sıkıntılarını gidermesine, hem de kişinin birlik duygusunu besleyerek sosyal doyuma katkıda bulunmaktadır. Yalnızca müzik değil, doğaya ait seslerin de rahatlatıcı bir etkisi olduğu ve psikoterapistler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle; huzurevinin ortak alanlarında arka planda yumuşak ve sakin melodilerin veya doğa seslerinin, uyumlu bir atmosfer yaratmada etkisi olacağı düşünülmektedir (Yener, 2011, s.121-122).
- Kurumda kalan yaşlı bireylerin sosyal etkileşimlerini, dolayısıyla iletişim doyumlarını arttırabilmek için teknoloji kullanımı da teşvik edilmesi gereken başka bir önemli konu olarak görülmektedir. Yaşlanan bireyin teknolojiye olan önyargısını kırarak, temel seviyede ve amaca yönelik eğitim planları hazırlanarak bu kurumlarda uygulanabilir. Özellikle aktif yaşlanmak isteyen fakat imkanları buna izin vermeyen yaşlılar için kaldığı kurumda bu ortamların sağlanmasının, kişinin sosyal yönünün beslenmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Ayrıca yaşlı bireylerin dijital içerik üretebileceği ve birbirleriyle etkileşimde bulunabilecekleri mecraların niceliği ve niteliği artırılabilir.

- Teknolojinin en kullanışlı çıktılarından biri olan sanal gerçeklik kavramı, tıpkı huzurevinde kalan bireyler gibi sosyal hayatının çevresi daralmış kişiler için geliştirilerek, kullanışlı uygulamalara dönüştürülebilir. Yazılım firmalarının devlet tarafından desteklenmesiyle bu uygulamalar daha düşük maliyetlerle üretilebilir ve kullanımı yaygınlaşabilir. İçinde yaşadığımız bilgi ve teknoloji çağında, toplumun var olan sorunlarına yaratıcı ve yenilikçi çözümlerle yaklaşmak, teknoloji ürün ve hizmetlerinden faydalanmak mantıklı olacaktır. Örneğin huzurevlerine yerel yönetimler tarafından sağlanabilecek sanal gerçeklik aksesuarları ve bir akıllı aygıt ile, yaşlı bireylere gitmek ve görmek istedikleri yerlerin simülasyonunu deneyimleyerek, benzer bir tecrübe elde etme imkânı verilebilir. Ayrıca bu uygulamaları üreten firmaların hedef kitleye yönelik geliştirecekleri aplikasyonlar, yaşlı bireylerin eksik olan sosyal doyumlarının karşılanmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.
- En önemli konulardan biri de kuşaklararası iletişimin ve etkileşimin pekiştirilmesidir. Bu bağlamda genç ve yaşlı kuşağı bir araya getiren projelerin gerçekleştirilmesi ve yaygınlaştırılması önerilebilir. Üstelik bu amaç yalnızca proje bazında değerlendirilmemeli, bir yönetim anlayışı olarak devlet tarafından benimsenmeli ve her alanda uygulanmalıdır. Yaşlanan bireyi toplumun dışına itmemek için toplumda daha aktif olan genç kuşakla etkileşimini artırmaya yönelik uygulamalar yapılmalı ve bunlar öncelikle devlet tarafından benimsenmeli ve desteklenmelidir. Bu da; yaşlı kişilere yalnızca istediklerinde hizmet vermeyi değil, kişilerin ihtiyaçlarını önceden düşünebilen bir bilinci gerektirmektedir. Bu bilinç örneğin; ulaşım soruna çözüm olarak yaşlıya yer vermeyi değil, toplumda yaşlı kişinin de dahil edileceği bir düzenin önceden kurulmasını gerektirmektedir.
- Toplumun yaşlanan bireyleri için en önemli sorunlardan biri de emekliliktir. Bu nedenle emekli olmuş fakat hala aktif olmak isteyen bireyler için birtakım fırsatlar yaratmak, devlet tarafından benimsenen bir politika olmalıdır. Örneğin; belirlenecek çalışma alanlarında işinde ustalaşmış olan emekli kıdemlilerle gençleri bir araya getirecek düzenlemeler yapılabilir. Bu uygulama, yaşlanan kişilerin toplumda sadece aktif birer tüketici olmasının önüne geçebileceği gibi kuşaklararası iletişimin kuvvetlenmesinde de etkili olabilir. Ayrıca bireylerin gönüllü yer alabileceği birtakım çalışma alanları da oluşturulabilir. Örneğin; müzeler, akvaryumlar ya da hayvanat bahçeleri gibi ziyaretçili ortamlarda

alanında uzmanlaşmış kıdemli kişiler tarafından verilecek rehberlik hizmeti hem yaşlı kişinin aktif kalmasını sağlayacak hem de kişinin etkileşim ve iletişim ihtiyaçlarına yönelik olumlu bir katkıda bulunacaktır.

Yaşlanan bireylerin iletişim ihtiyaçlarına yönelik geliştirilen tüm bu önerilerin yanı sıra alanda yapılacak saha çalışmalarının ve araştırmaların artması, hedef kitleye yönelik daha yenilikçi çözümlerin üretilmesi ve konuya dair bir farkındalık yaratılabilmesi için önemli görülmektedir. Bu nedenle huzurevlerinde çalışan personelin, kurumda kalan yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasında ne gibi rolleri olabileceği sorusu daha sık sorulmalı ve konuyla ilgili daha çok alan çalışması yapılmalıdır. Bu anlamda bu çalışma, yaşlıların iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasında etkili olabilecek unsurları belirlemeye yönelik olması açısından, anlamlı ve faydalı görülmektedir. Çalışmadan elde edilen bulguların, hayata geçirilebilecek yeni çözümler üretilmesine katkıda bulunması ve alanla ilgili yapılacak yeni araştırmalara ışık tutması umut edilmektedir.

Bugün 24-30 yaş grubunun 30 sene sonra yaşlılığın ilk dönemini kucaklayacak olması göz önünde bulundurulursa, konuya dair problemlerin çözümünde ortak bir bilinç yaratılması önemli ve gerekli görülmektedir. Üstelik toplumun gençlere olan ilgisinin yanı sıra, tıpkı gençlik kadar doğal ve bir o kadar da önemli bir yaşam döneminde olan yaşlı kişilere karşı da aynı tutum içinde olması gerekmektedir. Yapılan tüm çocuk ve gençlik çalışmalarına ek olarak, yaşlılık döneminin de hassasiyet gerektiren bir dönem olduğu göz önünde bulundurulmalı ve hedef kitlenin sorunlarına yönelik çözümler üretilmelidir. Bu bağlamda alana dair yapılacak çalışmaların nicelik ve nitelik bakımında artarak literatüre kazandırılması, yaşlanan birey ve toplum için kazançlı bir sonuç sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alkan, M. (2008). *Kullanıcı faktörlerinin huzurevi tasarımına etkisinin incelenmesi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi
- Altan, Ö.Z. ve Şişman, Y. (2003). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 7 (2). 5-7.
- Altan, R.B. ve Şentürk, M. (2015). Giriş: İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması. H. Ceylan ve M. Şentürk (Eds.), *İstanbul'da Yaşlanmak* içinde (s.13-34). İstanbul: Açılım Yayınları
- Aristoteles, (2013). *Retorik*.(11). (Çev: M. H. Doğan). İstanbul: YKY Yayınları
- Arpacı, F. (2005). *Farklı boyutlarıyla yaşlılık*. Ankara: Eğitim ve Kültür Yayınları.
- Atay, O. (1992). *Bir bilim adamının romanı*.(2). İstanbul: İletişim yayınları
- Baltes, P. B. ve Baltes, M. M. (1993). *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences*. P. B. Baltes ve M. M. Baltes (Eds.). Newyork: Cambridge University Press
- Beauvoir, S.D. (1970). *Yaşlılık: İlk çağ*. (Çev: O. Canberk ve E. Canberk). İstanbul: Milliyet Yayınları
- Becerikli, S. Y. (2013). Kuşaklararası iletişim açısından yeni iletişim teknolojilerinin kullanımı: İleri yaş grubu üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(44), s.19-31. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019021815> (Erişim tarihi: 01.05.2017).
- Beğer, T. ve Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve yaşlılık epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim*, 25 (3). <http://www.klinikgelisim.org.tr/> (Erişim tarihi: 29.12.2016)
- Bogdan, R. ve Taylor, J. S. (1975). *Introduction to qualitative research methods*. Canada: John Wiley & Sons.
- Cicero (1998). *Yaşlılık ve dostluk*. (Çev: A.Sarıgöllü ve T. Tunga). İstanbul: Çağdaş Yayınları.

- Crow, W. B. (2006). *Büyünün, cadılığın, okültizmin tarihi*. (2). (Çev: F. Yavuz). İstanbul: Dharma Yayınevi
- Çağlayan, E. ve Turan, K. (2014). Klotho geni, yaşlanma ve DNA metilasyonu. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(3), s.182-192.
- Çengel, Y. A., & Boles, M. A. (1996). *Mühendislik yaklaşımıyla termodinamik*. (Çev: T. Derbentli). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2007). *Türkiye’de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planı*. Ankara: Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. <http://ekutup.dpt.gov.tr/> (Erişim tarihi: 01.01.2017).
- Dreisbach, D. L., Hall, M. D. ve Morrison, J. H. (2004). *The founders on god and government*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers inc.
- Efil, Ş. (2016). Düşünce tarihinde ve modern tıpta ölümsüzlük arayışı ve eleştirisi. *Beytulhikme Dergisi*, 6(1). s. 265-286.
- Eker, E. (1998). Yaşlıda demans. *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Etkinlikleri: Geriatrik Hasta ve Sorunları Sempozyumu*’nda sunulan bildiri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- Ekici, S. K. ve Gümüş, Ö. (2016). Yaşlılıkta teknolojinin kullanımı. *Ege Tıp Dergisi*, (55), s.26-30.
- Eliade, M. (2002). *Asya simyası (Çin ve Hint simyası): Simya söylencesi*. (Çev: L. Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Erdoğan, İ. (2011). *İletişimi anlamak*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2010). *Öteki kuram*. (3). Ankara: Erk Yayınları
- Ettinger, R. (1962), *The Prospect Of Immortality*, Doubleday Company, Newyork, p. 11
- Eurofound (Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı). (2008). *Yaşlanmakta olan işgücünün çalışma koşulları*. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2008/57/tr/1/EF0857TR.pdf (Erişim tarihi: 27.03.2017).

- Görgün Baran, A., Kalıncara, V., Aral, N., Akın, G., Baran, G., Özkan, Y. (2005). *Yaşlı ve Aile İlişkileri Ankara Örneği*. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları. s. 27-28
- Hall, S. (1922). *Senescence: The last half of life*. Newyork: D. Appleton And Company. <https://archive.org/details/senescencelastha00halliala> (Erişim tarihi: 14.03.2017).
- Harwood, J., Leibowitz, K., Lin, M.C., Morrow D.C., Rucker, N.L., Savundranayagam, M.Y. (2012). An evidence-based review of what really works. *Communicating With Older Adults*,1(1). 14-29. https://changeagents365.org/resources/ways-to-stay-engaged/the-gerontological-society-ofamerica/Communicating%20with%20Older%20Adults%20Low_GSA.pdf (Erişim tarihi:30.04.2017)
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. (2). London: Sage Publications
- Hooyman, N. R. ve Kıyak, H. A. (2005). *Social Gerontology: A multidisiplinary perspective*. (7). United States of America: Pearson Education
- Hooyman, N., Kawamoto, K. ve Kıyak, A. (2015). *Aging Matters: An introduction to social gerontology*. New Jersey: Pearson Education
- Jackson, D. P. (2005). *Gilgamiş destanı*. (Çev: A. Antmen). Ankara: Arkadaş Yayınevi
- Kahrıman, A. (2014). *Türkiye’de sosyal koruma kapsamında yaşlılık ve yaşlılıkla ilgili uygulanan politikalar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi
- Kalıncara, V., Başbüyük, G. Ö. ve Ay, F. (2016). Yaşlıların geronteknolojik ürünleri kabule yönelik tutumları. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 9(2), s.1-19. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/270339> (Erişim tarihi: 01.05.2017).
- Kalkan, M. (2008). Yaşlılık: Tanımı, sınıflandırılması ve genel bilgiler. K. Ersanlı ve M. Kalkan (Eds.), *Psikolojik, sosyal ve bedensel açıdan yaşlılık içinde* (s.1-15). Ankara: Pegem Akademi Yayınları

- Kayapa, N. ve Tong, T. (2011). Sanal gerçeklik ortamında algı. *Sigma Dergisi*, 3(2), s.148-154. <http://www.ytusigmadergisi.com/dergi/makaleoku/152> (Erişim tarihi: 30.03.2017)
- Kaygusuz, C. (2008). Yaşlılık Kuramları. K. Ersanlı ve M. Kalkan (Eds.), *Psikolojik, sosyal ve bedensel açıdan yaşlılık içinde* (s.215-249). Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Koç, M. (2002). Gelişim psikolojisi açısından yaşlılık döneminde ruhsal gelişim. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (12), s.290-291. <http://ijaedu.ocerintjournals.org/erusosbilder/issue/23745/252944> (Erişim tarihi: 10.02.2017)
- Korkmaz, M. (2012). *Mitoloji Sözlüğü*. (2). Ankara: Alter Yayıncılık.
- Kurt, G., Beyaztaş, F. Y. ve Erkol, Z. (2010). Yaşlıların sorunları ve yaşam memnuniyeti. *Adli Tıp Dergisi*, 24 (2), 32-39.
- Laertios, D. (2003), *Ünlü filozofların yaşamları ve öğretileri*. (Çev: C. Şentuna). İstanbul: YKY Yayınları
- Lehr, U. (1994). *Yaşlanmanın psikolojisi*. (7). (Çev: N. Eryar). İstanbul: Bilimsel ve Yayınları Çeviri Vakfı
- Machieavelli, N. (2014), *Prens*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Mackenzie, D. A. (1996). *Çin ve Japon mitolojisi*. (Çev: K. Akten). Ankara: İmge Kitabevi
- Marvasti, A. B. (2004). *Qualitative research in sociology: An introduction*. California: Sage Publications.
- Mavili, A. (2015). Yaşlılık, Yaşlanma ve Sosyal Hizmet. H. Ceylan (ed). *Modern hayat ve yaşlılık içinde* (1-2) Ankara: Nobel Yayınları
- Milli Eğitim Bakanlığı (2011). *Aile ve tüketici hizmetleri: Yaşlılık süreci*. Ankara: MEB Yayınları

- Milli Eğitim Bakanlığı (2014). *Yaşlı bakım hizmetlerinde iletişim*. Ankara: MEB Yayınları
- Miroğlu, C. (2009). *Ankara’da bir huzurevi incelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi
- Morley, E. J. (2004). A brief history of geriatrics. *Journal Of Gerontology: Medical Sciences*,59(11) <https://academic.oup.com/biomedgerontology/article/59/11/1132/589702/A-Brief-History-of-Geriatrics> (Erişim tarihi: 10.03.2017)
- Mutlu, E. (2012). *İletişim Sözlüğü* (6). Ankara: Sofos Yayınları
- Onay, A. T. (1996). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Onur, B. (1995). *Gelişim psikolojisi: Yetişkinlik- Yaşlılık- Ölüm*. (3). Ankara: İmge Yayınevi
- Özkan, Y. ve Purutçuoğlu, E. (2010). Yaşlılıkta teknolojik yeniliklerin kabulünü etkileyen sosyalizasyon süreci. *Aile ve Toplum Dergisi*, 6(23), s. 37-44. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/spcd/article/view/5000108022> (Erişim tarihi: 05.03.2017).
- Perry, R. M. (2007). The Road less Traveled: Alternatives to Cryonics. *Cryonics*, 28(3), s. 21-24.
- Public Health Agency of Canada. (2010). Age friendly communication: facts, tips and ideas. *Government of Canada Publications*. s.1-46. http://publications.gc.ca/collections/collection_2011/aspc-phac/HP25-11-2010-eng.pdf (Erişim tarihi:30.04.2017)
- Puner, M. (1988). *İyi ve uzun bir hayata doğru*. (Çev: T. Turgut). İstanbul: Bilgi Yayınevi
- Shakespeare, W. (2004). *Şiirler*. Antoloji.Com Kültür ve Sanat Yayınları. https://www.antoloji.com/i/sair/pdf/3/william_shakespeare_2633_04881.pdf (Erişim tarihi: 26.03.2017).
- Sosyal Hizmetler Kanunu (1983), T.c. Resmi Gazete, 18059, 27 Mayıs 1983.

- Şahin, H. (2015). *Yaşlılık algısı ve yaşlılara sunulan kurumsal hizmetler farkındalığı üzerine bir inceleme: Erzurum ili örneğinde*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi
- Tarancı, C. S. (1982). *Otuz beş yaş*. (14). İstanbul: Varlık Yayınları
- Taşçı, F. (2010). Yaşlılara yönelik sosyal politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya örnekleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1 (24), s.175-198.
- Tekere, H. ve Arpacı, F. (2016). Orta yaş ve yaşlı bireylerin internet ve sosyal medyaya yönelik görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, s. 377-392.
- Terkeş, N. Ve Bektaş, H. (2016). Yaşlı sağlığı ve teknoloji kullanımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(4), s.153-159. <http://www.deuhyoedergi.org/index.php/DEUHYOED/article/download/213/202> (Erişim tarihi: 01.05.2017).
- Thayer, L. O. (1968). *Communication and communication systems in organization, management, and interpersonal relations*. Homewood, IL: Richard D. Irwin Inc.
- Tufan, İ. (2002). *Antik çağdan günümüze yaşlılık:Sosyolojik yaşlanma*. İstanbul: Aykırı Yayıncılık
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye’de yaşlılığın yapısal değişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Tufan, İ. (2015a). Gerontolojinin gelişimi. *GeroPaper*,3(11). <http://www.itgevakiftr.com/wp-content/uploads/2015/11/geropaperitg-no3-kasim20151.pdf> (Erişim tarihi: 14.03.2017)
- Tufan, İ. (2015b). Gerontolojik müdahale: Türkiye’de neden gereklidir, nasıl olmalıdır? *GeroPaper*,2(11).<http://www.itgevakiftr.com/wp-content/uploads/2015/11/geropaperitg-no3-kasim20151.pdf> (Erişim tarihi: 11.03.2017)
- Tufan, İ. (2016). *Nazilli yaşlılık araştırması*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*.(10). Ankara: TDK yayınları

- Türkiye İstatistik Kurumu, (2015). *İstatistiklerle Yaşlılar*. www.tuik.gov.tr adresinden edinilmiştir. (Erişim Tarihi: 28.11.2016)
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2016). *İstatistiklerle Yaşlılar*. www.tuik.gov.tr adresinden edinilmiştir. (Erişim Tarihi: 29.04.2017)
- Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture: Researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom*. London: John Murray Publications
- Uğuroğlu, Y. (1993). *Aile içi yaşlılara karşı tutumlar ve psikolojik sonuçları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi
- University of Cincinnati. (2011). *Aging and communications: Engaging older people*. Ohio: University of Cincinnati
- Waycott, J., Vetere, F., Pedell, S. (2013). Designing communication technologies for socially isolated older people: fieldwork reflections. *CHI 2013*, France:Paris, s.2-5. https://openlab.ncl.ac.uk/vulnerability/files/2013/02/Waycott_DFWVP20131.pdf (Erişim tarihi: 01.05.2017).
- Waycott, J., Vetere, F., Pedell, S., Kulik, L., Ozanne, E., Gruner, A., Downs, J. (2013). Older adults as digital content producers. *CHI 2013*'de sunulan bildiri, France:Paris,s.1-9. https://humancomputation.com/blog/wp-content/uploads/2013/04/CHI2013_final.pdf (Erişim tarihi: 01.05.2017).
- World Health Organization (2007). Checklist of essential features of age-friendly cities. http://www.who.int/ageing/publications/Age_friendly_cities_checklist.pdf (Erişim tarihi:01.05.2017)
- World Health Organization (2017). World health statistics. <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/255336/1/9789241565486-eng.pdf?ua=1> (Erişim tarihi:01.04.2017)
- Yahyaoglu, R. (2013). *Yaşlanma ve zaman algısı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Arel Üniversitesi

- Yardımlı, N. (2012). Yaşlanma ve kronik hastalıklar; Türkiye perspektifi. D. Aslan ve M. Ertem (eds.), *Yaşlı sağlığı: Sorunlar ve çözümler* içinde (60-64). Ankara: Palme Yayıncılık
- Yener, Y. A. (2011). Müziğin çocuklar ve yaşlılar üzerindeki etkileri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), s. 119-124
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (3). Ankara: Seçkin Yayınları
- Yorkston, K. M., Bourgeois, M. S., Baylor, C. R. (2010). Communication and aging. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics of North America*, 21(2), s.309-319.
- Zıllıoğlu, M. (2010). *İletişim nedir*. (4). İstanbul: Cem Yayınevi

EKLER

EK-1

YARI ZAMANLI GÖRÜŞME FORMU

Demografik Bilgiler

1. Yaşınız?
2. Medeni durumunuz?
3. Eğitim durumunuz?
4. Aylık geliriniz var mı?
5. Çocuğunuz var mı? Kaç tane? Neredeler?
6. Kronik hastalığınız var mı?
7. Duyu kaybınız var mı?

GÖRÜŞME SORULARI

1. Günlük rutininizden bahseder misiniz?

Alternatif: Burada bir gününüzü nasıl geçiriyorsunuz?

Sonda: (Aktiviteler, Spor, Yeme/İçme, Bakım, Konfor, Konum, Güvenlik, Sağlık kontrolleri, Hijyen, Uyku saatleri, Boş vakit)

2. Her gün yaptığınız bu rutinler dışında başka neler yapıyorsunuz?

Alternatif: Saydıklarınız dışında başka neler yapıyorsunuz?

Sonda: (Etkinlikler, Ziyaretçiler, Turistik geziler, Dışarı çıkma, Yalnız kalma özgürlüğü, Yakınlarla haberleşme, Hobiler, Özel günlerin kutlanması, Sosyal çevre)

3. Huzurevi personeli ile ilişkileriniz nasıldır, bahsedebilir misiniz?

Alternatif: Huzurevi personeli ile ilgili neler düşünüyorsunuz?

Sonda: Personelin genel tavrı (Nezaket, Saygı, İlgililik, Güleryüzlülük) Personelin iletişim sürecindeki tavrı (Dinleme, Dikkat, Sabır, Ses tonu, Hitap, Biçem/Üslup, Diksiyon)

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı : Buğçe Kamer Baybaş

Yabancı Dil : İngilizce

Doğum Yeri ve Yılı : Konak / 1991

E-Posta : bugcebaybas@gmail.com

Eğitim ve Mesleki Geçmişi:

- 2017, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitü, İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı, İletişim Tasarımı ve Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı
- 2015, Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, İletişim Tasarımı ve Yönetimi Lisans Programı